UCHWAŁA NR XI/82/2025
RADY POWIATU W LUBACZOWIE

z dnia 27 marca 2025 r.

w sprawie przyjęcia Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Lubaczowskiego na lata 2025-2028

Na podstawie art. 12 pkt. 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (tekst jednolity Dz.U. z 2024 r. poz. 107 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 1, 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz.U. z 2024 r., poz. 1292 z późn.zm.) po uzyskaniu pozytywnej opinii Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Przemyślu Nr. RDZ. – I.5120.4.2024 MF z dnia 18.02.2025 r.,

Rada Powiatu w Lubaczowie uchwala, co następuje:

§ 1.

Przyjmuje się „Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Lubaczowskiego na lata 2025–2028 stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2.

Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu w Lubaczowie.

§ 3.

Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego.

Przewodniczący Rady

mgr Marta Tabaczek

Załącznik do uchwały Nr XI/82/2025
Rady Powiatu w Lubaczowie
z dnia 27 marca 2025 r.

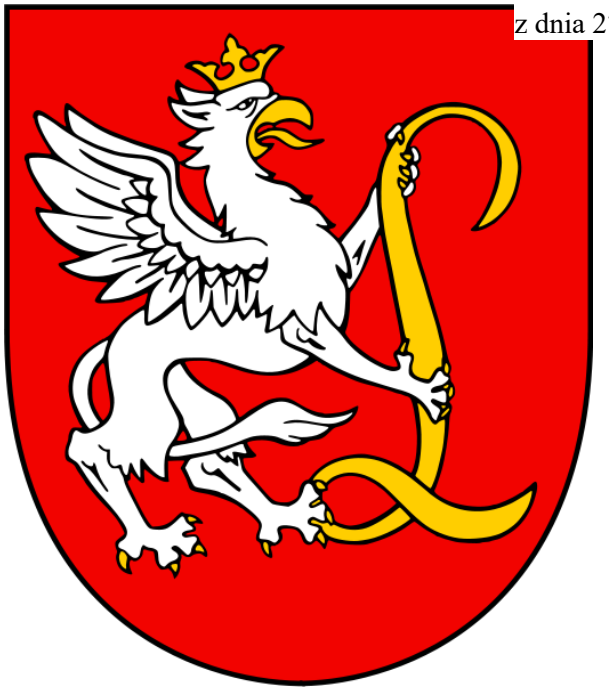

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Lubaczowskiego na lata 2025–2028

Opracowanie:

Powiatowe Centrum Kultury w Lubaczowie

MUZEUM KRESÓW w Lubaczowie

Lubaczów 2025

Spis treści

Wprowadzenie……..4

Część I. Uwarunkowania prawne…….…….7

I.1. Akty prawne regulujące ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami…….7

I.2. Definicja zabytku, rodzaje zabytków oraz formy ich ochrony…….……..8

I.3. Samorząd powiatowy, a ochrona zabytków……..11

Część II. Założenia wynikające z programów ochrony zabytków……..…..15

II.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
na lata 2023–2026……...….15

II.2. Strategia rozwoju województwa – Podkarpackie 2030……...16

II.3. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie
Podkarpackim na lata 2022–2025…….....……17

II.4. Gminne programy opieki nad zabytkami…….……19

Część III. Zabytki nieruchome i ruchome wpisane do rejestru zabytków….….……..20

III.1. Cieszanów – miasto i gmina……20

III.2. Horyniec-Zdrój – gmina……..21

III.3. Lubaczów – gmina……..23

III.4. Lubaczów – miasto……..24

III.5. Narol – miasto i gmina…….25

III.6. Oleszyce – miasto i gmina……...…27

III.7. Stary Dzików – gmina……..……28

III.8. Wielkie Oczy – gmina…….…….28

Część IV. Wykaz zabytków i stan ich zachowania…….…….…….30

IV.1. Układy urbanistyczne…….…….30

IV.2. Zabytki nieruchome…….……31

IV.2.1. Zabytki o charakterze sakralnym……..……31

IV.2.1.1. Kościoły i rzymskokatolickie zespoły sakralne…….…….……...31

IV.2.1.2. Cerkwie i greckokatolickie zespoły sakralne…….……..……..40

IV.2.1.3. Synagogi ……...……..……..58

IV.2.1.4. Cmentarze wyznaniowe, kaplice i dzwonnice cmentarne….……..……..61

IV.2.1.5. Cmentarze, mogiły i miejsca pamięci związane z I i II wojną światową…….…….68

IV.2.1.5.1. Cmentarze i mogiły z okresu I wojny światowej…….……..68

IV.2.1.5.2. Cmentarze, mogiły i miejsca pamięci związane z II wojną światową…….……..69

IV.2.2. Zabytki o charakterze świeckim…….……..73

IV.2.2.1. Zespoły zamkowe, dworsko-pałacowe i folwarczne…….……73

IV.2.2.2. Obiekty użyteczności publicznej…….……..83

IV.2.2.3. Zabudowa mieszkalna i gospodarcza…….……...84

IV.2.2.4. Zabytki techniki…….……85

IV.2.2.5. Fortyfikacje „Linii Mołotowa”…….....…….87

IV.3. Zabytki ruchome……...……...……96

IV.3.1. Wyposażenie i wystroje obiektów sakralnych…….....….……96

IV.3.2. Krzyże, kapliczki i figury przydrożne……..……97

IV.3.3. Pomniki……..……..98

IV.4. Zabytkowa zieleń……..……..99

IV.4. Zabytki archeologiczne……..……...100

Część V. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. analiza mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń…….……....104

Część VI. Cele i zadania Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Lubaczowskiego na lata 2025–2028……..….108

Część VII. Zasady realizacji i oceny Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Lubaczowskiego na lata 2025–2028…….…….111

Wprowadzenie

Powiat lubaczowski zajmuje przygraniczne, północno-wschodnie tereny województwa podkarpackiego. Od południa i zachodu graniczny z powiatem jarosławskim i przeworskim, od północy z powiatem biłgorajskim i tomaszowskim województwa lubelskiego, a od wschodu z rejonem jaworowskim i żółkiewskim obwodu lwowskiego Ukrainy. Powierzchnia powiatu wynosi 1308 km^2. Pod względem administracyjnym powiat dzieli się na osiem jednostek samorządowych szczebla podstawowego (gminnego): miasto Lubaczów (równocześnie siedziba powiatu), trzy gminy miejsko-wiejskie: Cieszanów, Narol, Oleszyce oraz cztery gminy wiejskie: Horyniec-Zdrój, Lubaczów, Stary Dzików i Wielkie Oczy.

Powiat lubaczowski położony jest w obrębie dwóch makroregionów geograficznych: Kotliny Sandomierskiej i Roztocza. Drugi z regionów przebiega przez północno-wschodnią część powiatu, tam też znajdują się jego dwa najwyższe wzniesienia: Wielki Dział (390 m n.p.m.) i Długi Goraj (392 m n.p.m), mające charakter ostańców, pokrytych piaszczystymi i wapiennymi osadami morza mioceńskiego, i poprzecinane rozległymi dolinami polodowcowymi. Obszar Roztocza w granicach powiatu jest jednym z najobfitszych w środkowo-wschodniej Polsce rejonów źródliskowych, dających początek rzekom: Tanwi, Sołokiji, Brusieńce, Świdnicy i Sołotwie. Korzystne warunki klimatyczne Roztocza są jednym z atutów uzdrowiska w Horyńcu-Zdroju, w którym występuje unikalny mikroklimat.

Zgodnie z danymi z sierpnia 1939 r. w powiecie lubaczowskim zamieszkiwało blisko 92,5 tys. osób, z czego blisko 50 tys. było obrządku greckokatolickiego, blisko 33 tys. obrządku rzymskokatolickiego, a niespełna 10 tys. stanowili Żydzi[1]. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego z 2023 r., powiat zamieszkiwało ok. 53 tys. osób. Tak diametralna zmiana liczby ludności jest świadectwem przede wszystkim wymordowania Żydów przez Niemców w trakcie II wojny światowej oraz wysiedlenia ludności ukraińskiej w ramach akcji wymiany ludności pomiędzy Polską i Ukraińską Republiką Radziecką w latach 1944–1946, a następnie, w trakcie akcji „Wisła" w 1947 r. Tak jedni, jak i drudzy pozostawili po sobie bezcenne dziedzictwo kulturowe, którego zachowanie – tak jak zachowanie dziedzictwa wytworzonego przez stulecia przez ludność obrządku rzymskokatolickiego i osób innych wyznań – jest obowiązkiem współczesnych władz i mieszkańców powiatu.

[1] Państwowe Archiwum Obwodu Lwowskiego we Lwowie, zespół 121 (Komenda Wojewódzka Policji we Lwowie), op. 1, spr. 1065, k. 133, Sprawozdanie sytuacyjne Komendy Powiatowej Policji w Lubaczowie z 9 VIII 1939 r. (informacje pozyskane od p. Tomasza Roga).

Il. 1. Powiat lubaczowski w granicach województwa podkarpackiego.

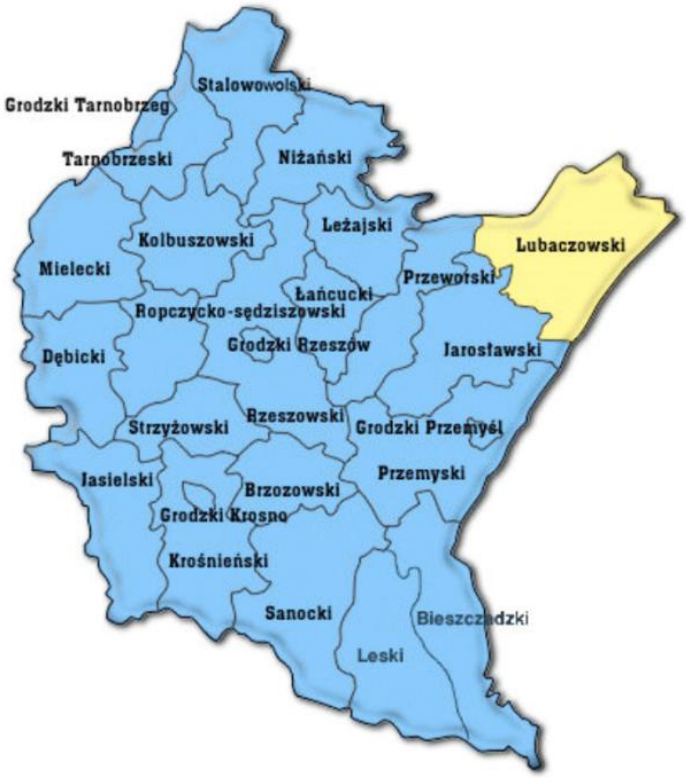

Źródło: *Strategia Rozwoju Gminy Wielkie Oczy na lata 2007–2015*, Wielkie Oczy 2007, s. 10.

Il. 2. Podział administracyjny powiatu lubaczowskiego.

Źródło: *Strategia Rozwoju Gminy Lubaczów na lata 2016–2022*, Lubaczów 2016, s. 17.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 i 2245, oraz z 2019 r. poz. 730 i 1696) nakłada na samorządy obowiązek opracowania odpowiednio: wojewódzkiego, powiatowego i gminnego programu opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 87, ust. 1 tej Ustawy, zarząd powiatu sporządza na okres czterech lat powiatowy program opieki nad zabytkami, który po zaopiniowaniu przez wojewódzkiego konserwatora zabytków przyjmuje rada powiatu. Program podlega publikacji w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu zarząd powiatu, raz na dwa lata, sporządza sprawozdanie, które następnie przedstawia radzie powiatu.

Do celów programów opieki nad zabytkami, w tym programu powiatowego, ustawa zalicza:

1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Niniejszy czwarty z kolei Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Lubaczowskiego na lata 2025–2028 opracowany został przez Krzysztofa Stępnia, jest kontynuacją poprzedniego programu opracowanego przez Piotra Zubowskiego i Krzysztofa Stępnia przy współpracy Grzegorza Dąbrowskiego, Wiesława Huka, Tomasza Roga, Dariusza Sałka (na lata 2019-2022) oraz jednocześnie rozbudowaną aktualizacją programu opracowanego w roku 2012 (na lata 2012–2015) przez Mariana Bobeckiego, Tomasza Lorenca, Janusza Mazura i Krzysztofa Stępnia. W kolejnych częściach niniejszego opracowania, prócz przywołania podstawy prawnej oraz przedstawienia charakterystyki zabytków powiatu, zwrócono uwagę na wynikające z ustawy obowiązki powiatu w zakresie opieki nad zabytkami, jak również zarysowano ogólną politykę powiatu lubaczowskiego w tym zakresie.

Część I. Uwarunkowania prawne

I.1. Akty prawne regulujące ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami

Podstawowym dokumentem dotyczącym ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela, zgodnie z art. 5, art. 6 ust. 1 i art. 86 Konstytucji.

Wśród innych aktów prawnych w polskim ustawodawstwie, obejmujących zagadnienia związane z zabytkami, należy wymienić następujące:

- *Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz. U. z 2020 r. poz. 282, 782, z 2020 r., ze zm.)
- *Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach* (Dz. U. 1983, nr 38, poz. 173, tekst ujednolicony),
- *Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane* (Dz. U. 1994 Nr 89 poz. 414, tekst ujednolicony),
- *Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach* (Dz. U. 1997 Nr 5 poz. 24, tekst ujednolicony),
- *Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach* (Dz.U., nr 85, poz. 539, tekst ujednolicony)
- *Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami* (Dz.U. 2016, poz. 2147, tekst ujednolicony),
- *Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska* (Dz.U. 2016, poz. 672, tekst ujednolicony),
- *Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* (Dz.U. 2016, poz. 788, tekst ujednolicony),
- *Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków* (Dz.U. 2004, nr 30, poz. 259),
- *Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych* (Dz.U. 2004, nr 71, poz. 650),
- *Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków* (Dz.U. 2004, nr 75, poz. 706),
- *Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami* (Dz.U. 2004, nr 124, poz. 1302).

- *Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”* (Dz. U. 2004, nr 124, poz. 1304),
- *Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych* (Dz. U. 2004, nr 212, poz. 2153),
- *Rozporządzenie ministra kultury i dziedzictwa narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę* (Dz.U. 2011, nr 89, poz. 510),
- *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie poprowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem* (Dz. U. 2011, nr 113, poz. 661),
- *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 14 października 2015 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań zabytków* (Dz. U. 2015, poz. 1789),
- *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 22 czerwca 2017 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków* (Dz. U. 2017, poz. 1265).

I.2. Definicja zabytku, rodzaje zabytków oraz formy ich ochrony

Zgodnie z *Ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* zabytek to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Ustawodawca wyróżnia trzy rodzaje zabytków: zabytek nieruchomy (nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa wyżej), zabytek ruchomy (rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa wyżej) oraz zabytek archeologiczny (nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych

i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem).

W myśl ustawy ochronie i opiece podlegają (bez względu na stan zachowania): a) **zabytki nieruchome** będące w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji; b) **zabytki ruchome** będące w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. 1998, nr 85, poz. 539, Dz. U. 2001, nr 106, poz. 668, Dz. U. 2002, nr 129, poz. 1440, Dz. U. 2002, nr 113, poz. 984), instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji; c) **zabytki archeologiczne** będące w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej. Ochronie mogą podlegać także nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie, zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków, udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę, kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków, uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem (art. 5 ustawy) sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku, prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie, korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości, popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa określa następujące formy ochrony zabytków: a) wpis do rejestru zabytków, b) wpis na listę Skarbów Dziedzictwa, c) uznanie za pomnik historii, d) utworzenie parku kulturowego, e) ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dla zabytków znajdujących się na terenie województwa wojewódzki konserwator zabytków prowadzi rejestr zabytków. Wpisu do rejestru dokonuje się na mocy decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wydanej z urzędu, bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Podobnie zabytki ruchome mogą być wpisywane do rejestru zabytków ruchomych prowadzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego. Chodzi m.in. o zabytki archeologiczne, elementy stanowiące integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, dzieła malarstwa i grafiki, mozaiki, rzeźby, fotografie i filmy, mapy a także środki transportu, przy czym w wypadku wszystkich obiektów bierze się pod uwagę ich metrykę oraz szacunkową wartość. O wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa wnioskuje minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa

narodowego może złożyć wniosek, o którym mowa, po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków.

Utworzenie parku kulturowego i ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego leży natomiast w kompetencji gmin.

I.3. Samorząd powiatowy, a ochrona zabytków

O zakresie zadań i kompetencji organów samorządu powiatowego w odniesieniu do ochrony zabytków i opieki nad zabytkami traktuje przede wszystkim *Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym* oraz *Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. *Ustawa o samorządzie powiatowym* w art. 4 ust. 1 zawiera ogólną regulację dotyczącą wykonywania zadań publicznych o charakterze ponadgminnym. Wśród nich zostały wymienione kultura i ochrona dóbr kultury. Szczegółowe obowiązki i prawa samorządu powiatowego określa natomiast *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Oprócz zapisów art. 87 ust. 1 i 2, które wskazują na konieczność sporządzania programu opieki nad zabytkami, obowiązki i prawa powiatu i starosty powiatowego precyzują także artykuły: 9, 12, 18, 21, 50, 77, 81, 82, 96, 103, 104 i 105.

W art. 9, ust. 3a i 3b wskazano, że informację o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru oraz o ostatecznym zakończeniu tego postępowania wojewódzki konserwator zabytków przekazuje niezwłocznie właściwemu staroście. Informacja ta, do czasu ostatecznego wpisu do rejestru, jest publikowana na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej starostwa powiatowego, na obszarze którego znajduje się zabytek, a ponadto w siedzibie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków lub w sposób zwyczajowo przyjęty w miejscowości, w której znajduje się zabytek.

Starosta, jak głosi art. 12 ust. 1, może, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, że zabytek ten podlega ochronie. Do września 2024 roku na obiektach zabytkowych znajdujących się w granicach powiatu lubaczowskiego decyzjami Starosty Lubaczowskiego umieszczono „Znak Błękitnej Tarczy” na 46 obiektach.

Zgodnie z art. 18, ust. 1 ochrona zabytków i opieka nad zabytkami winna być uwzględniona przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania

przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Art. 21 określa, że podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami na szczeblu województwa, powiatu i gminny jest ewidencja zabytków.

Zgodnie z art. 50 ust. 3 i ust. 4 pkt. 2 ustawy, w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. W przypadku, gdy nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, zabytek nieruchomy może, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków być: przejęty przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, w drodze decyzji, na własność Skarbu Państwa, z przeznaczeniem na cele kultury, oświaty lub turystyki, za odszkodowaniem odpowiadającym wartości rynkowej tego zabytku lub wywłaszczony przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami.

Ustawodawca w art. 81 dopuszcza możliwość udzielenia dotacji przez organ stanowiący powiatu na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub w ujętym w gminnej ewidencji zabytków, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zgodnie z art. 77 może obejmować nakłady konieczne na:

1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;

2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;

3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;

4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;

5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;

6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;

7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;

8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;

9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;

10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;

11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;

12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;

13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;

14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;

15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;

16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15;

17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dotacja, jak głosi art. 82 ust. 1 nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie prac lub robót. Organy uprawnione do udzielania dotacji są zobowiązane natomiast do prowadzenia wykazów udzielonych dotacji oraz informują się wzajemnie o udzielonych dotacjach.

W art. 96 ust. 2, 2a i 2b określono możliwości powierzenia przez wojewodę, w drodze porozumienia, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, gminom, powiatom, związkom gmin, związkom powiatów, związkom powiatowo-gminnym albo związkom metropolitalnym, położonym na terenie województwa. Do prowadzenia tych spraw gmina, powiat, związek gmin, związek powiatów, związek powiatowo-gminny albo związek metropolitalny ustanawia wyodrębnione stanowisko, odpowiednio: gminnego (miejskiego), powiatowego, powiatowo-gminnego lub metropolitalnego konserwatora zabytków. Funkcję tę może pełnić osoba, która spełnia wymogi zawarte w art. 91 ust. 2 ustawy (obywatel polski, który nie był skazany prawomocnym wyrokiem za umyślne przestępstwo lub umyślne przestępstwo skarbowe, posiadający przynajmniej tytuł zawodowy magistra w jednej z dziedzin związanych z ochroną zabytków oraz co najmniej 5-letni staż pracy w tym zakresie, dysponujący wiedzą w zakresie funkcjonowania administracji publicznej oraz przepisów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami).

Art. 103, 104 i 105 określa wyłączne kompetencje starosty w zakresie powierzania opieki społecznym opiekunom zabytku. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, starosta ustanawiania społecznych opiekunów zabytków lub cofa takie ustanowienie. Funkcję społecznego opiekuna zabytków może pełnić: osoba fizyczna, której starosta wydaje odpowiednią legitymację, osoba prawna lub inna jednostka organizacyjna nieposiadającej osobowości prawnej, którym starosta wydaje zaświadczenie zawierające informację o nadaniu uprawnień opiekuna. Równocześnie starosta prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków.

Część II. Założenia wynikające z programów ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

II.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem programu jest zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;

- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

II.2. Strategia rozwoju województwa - Podkarpackie 2030

Zarząd Województwa Podkarpackiego Uchwałą Nr 56/1393/19 z dnia 24 czerwca 2019 r. przyjął projekt Założeń Strategii rozwoju województwa „Podkarpackie 2030", określający najważniejsze kierunki i zasady przyjęte w procesie opracowywania strategii, z uwzględnieniem efektów prac w zakresie formułowania polityki regionalnej na poziomie krajowym oraz Unii Europejskiej.

Sejmik Województwa Podkarpackiego uchwałą Nr XXVII/458/20 z dnia 28 września 2020 r. przyjął Strategię rozwoju województwa – Podkarpackie 2030.

Polska jest państwem unitarnym co ma istotne implikacje dla polityk publicznych. Sytuacja województwa podkarpackiego w istotnym zakresie jest zależna od pozycji Polski w Europie i Świecie. Szerokie zaadresowanie subsydiarności w modelu ustrojowym Polski oznacza, że samorządy lokalne i regionalne mają istotny wpływ na kształtowanie ścieżki rozwojowej regionów, powiatów, miast, obszarów wiejskich i społeczności lokalnych. Po powołaniu 1 stycznia 1999 r. dużych, upodmiotowionych województw, posiadających wybieralne ciała przedstawicielskie oraz dysponujących własnymi budżetami, powstały w Polsce trzy generacje strategii wojewódzkich. W województwie podkarpackim ostatnie edycje dokumentów programowych są datowane na: październik 2006 r. (aktualizacja w sierpniu 2010 r.), a następne na sierpień 2013 r. Strategia ta jest istotnym odniesieniem dla: przygotowania innych wojewódzkich dokumentów programowych, takich jak między innymi RPO WP na lata 2021-2027 oraz Regionalnej Strategii Innowacji 2030; sformatowania pozycji negocjacyjnej województwa z KE; określenia pola współpracy ze stroną rządową w aspekcie kształtowania rozwoju społeczno-gospodarczego województwa podkarpackiego; zaproponowania relacji z innymi samorządami wojewódzkimi przede wszystkim sąsiadującymi, a także partnerami zagranicznymi, w tym Słowacją i Ukrainą oraz w obszarze Karpat.

Zarząd Powiatu Lubaczowskiego odnosząc się do założeń strategii zaproponował dodanie Roztocza jako kolejnego obszaru wsparcia. Roztocze charakteryzuje się ciągle słabą dostępnością komunikacyjną (zewnętrzną i wewnętrzną), będącą główną przyczyną niskiego stopnia rozwoju tego obszaru. Niedogodności komunikacyjne i infrastrukturalne powodują, że gminy położone na Roztoczu oraz w jego bezpośrednim sąsiedztwie mają trudności z ulokowaniem na swoim terenie kluczowych inwestycji, jak też z rozwojem turystyki. W zakładanych działaniach strategii – Podkarpackie 2030 zwrócono uwagę na wzmacnianie współpracy ponadregionalnej na rzecz rozwoju obszarów wspólnych z województwem lubelskim dotyczących Roztocza z możliwością opracowania i realizacji programu rozwoju dla tego obszaru wspólnie z Województwem Lubelskim. Model polityki regionalnej województwa podkarpackiego do roku 2030 proponowany w Strategii Rozwoju Województwa – 2030 uwzględnia fakt, że największe strumienie wsparcia rozwoju społeczno-gospodarczego Podkarpacia będą związane z europejską polityką spójności. SRW 2030 zakłada konieczność eliminowania deficytów o charakterze cywilizacyjnym, wszędzie tam gdzie jest to możliwe przy udziale środków Europejskie Fundusze Strukturalne i Inwestycyjne. W pracach nad strategią uwzględniona została potrzeba elastyczności, która oznacza modyfikacje procesu programowania wynikające z kalendarza europejskiego, a finalnie z zapisów Umowy Partnerstwa pomiędzy Polską i UE na lata 2021-2027.

II.3. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2022–2025

Uchwałą Nr **LVI/972/22** Sejmik Województwa Podkarpackiego 28 grudnia 2022 r. przyjął *Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie podkarpackim na lata 2022-2025*. Jako główny cel strategiczny kolejnej edycji *Programu* należy uznać wzmacnianie systemu ochrony zabytków w celu kształtowania pamięci i szacunku dla przeszłości jako siły budującej więź społeczną i otwierającej nowe perspektywy rozwoju w przyszłości służyć temu mają następujące priorytety:

PRIORYTET I – Rozwijanie i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym, w tym o zabytkach oraz o roli dziedzictwa regionalnego w kształtowaniu bogactwa kulturowego kraju – budowanie więzi społecznych oraz świadomości znaczenia i celów ochrony dziedzictwa kulturowego /działania badawcze, edukacyjne, promocyjne/

PRIORYTET II – Ochrona i zarządzanie dziedzictwem kulturowym, w szczególności zabytkami jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego województwa. /działania w sferze materialnej ochrony oraz użytkowania zasobu zabytkowego/

PRIORYTET III – Budowanie współpracy z organami państwowymi, samorządowymi, organizacjami pozarządowymi, środowiskiem kościelnym i osobami fizycznymi na rzecz intensyfikacji działań służących efektywnej ochronie i opiece nad zabytkami oraz niematerialnym dziedzictwem kulturowym województwa podkarpackiego. /działania organizacyjne i zarządcze, koordynacja i współpraca, dążenie do efektu synergii działań/

Celowi strategicznemu Programu, jak również wyznaczonym priorytetom podporządkowane są przyjęte w Programie kierunki działań oraz zadania. Dobór zadań wynika z kompetencji ustawowych samorządu województwa, w tym z połączenia koncepcji strategicznej z wymogami zawartymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami odnośnie merytorycznej zawartości programów opieki nad zabytkami. Dla realizacji celów programu wskazuje się kierunki działań związane ze strefą edukacyjno – informacyjną dla priorytetu 1, działania finansowo - interwencyjne dla priorytetu 2 oraz dla priorytetu 3 aktywność organizacyjną służącą budowaniu współdziałania i wykorzystywaniu potencjału organów administracji rządowej, samorządowej oraz struktur pozarządowych i społecznych w tworzeniu warunków dla skutecznego sprawowania ochrony i opieki nad zabytkami, przy akceptacji i wsparciu społeczności województwa.

Omawiany dokument w wielu miejscach odnosi się do obiektów zabytkowych zlokalizowanych na terenie powiatu lubaczowskiego, podkreślając szczególne znaczenie cerkwi św. Paraskewy w Radrużu (filia Muzeum Kresów w Lubaczowie) wpisanej w 2013 r. na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz posiadającej status Pomnika Historii (Dz. U. 2017, poz. 2253, *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 listopada 2017 r. w sprawie uznania za pomnik historii „Radruż – zespół cerkiewny”*). Zawarto w nim też deklarację że, od 2023 r. Województwo Podkarpackie zamierza przyjąć rolę współorganizatora Muzeum Kresów w Lubaczowie, co zmaterializowało się zgodnie z założeniem podpisaniem umowy na okres od 1 stycznia 2023 r. do 31 grudnia 2027 roku.

II.4. Gminne programy opieki nad zabytkami

W gminach powiatu lubaczowskiego przyjęte są następujące gminne programy opieki nad zabytkami:

- Gmina Lubaczów – *Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Lubaczów na lata 2023–2026*, przyjęty uchwałą nr LV/534/2023 z dnia 28 lutego 2023 r.,
- Miasto Lubaczów – *Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta Lubaczowa na lata 2021–2024*, przyjęty uchwałą nr 332/XXIX/2021 Rady Miejskiej w Lubaczowie z dnia 25 lutego 2021 r.,
- Miasto i Gmina Cieszanów – *Gminny program opieki na zabytkami Miasta i Gminy Cieszanów na lata 2020–2023*, przyjęty uchwałą nr XXI/173/2020 Rady Miejskiej w Cieszanowie z dnia 28 lutego 2020 r.,
- Gmina Horyniec-Zdrój – *Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Horyniec-Zdrój na lata 2017–2020*, przyjęty uchwałą nr XXXII.250.2017 Rady Gminy Horyniec-Zdrój z dnia 29 czerwca 2017 r.,
- Gmina Wielkie Oczy – *Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Wielkie Oczy na lata 2016–2019*, przyjęty uchwałą nr XIX/61/2016 Rady Gminy Wielkie Oczy z dnia 8 listopada 2016 r.,
- Miasto i Gmina Narol – *Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Narol na lata 2013–2016*, przyjęty uchwałą nr 309/XXXIV/2013 Rady Miejskiej w Narolu z dnia 28 listopada 2013 r.

Część III. Zabytki nieruchome i ruchome wpisane do rejestru zabytków

CIESZANÓW – miasto i gmina

Chotylub
- cerkiew greckokat. pw. Opieki Marii, ob. kościół rzymskokat. fil., drewn., 1888 r., nr rej.: A-222 z 12.06.1987 r.
- cmentarz greckokat. (nieczynny), 1 poł. XIX w., nr rej.: A-773 z 3.10.1994 r.

Cieszanów
- kościół par. pw. św. Wojciecha, ul. Sobieskiego, 1800 r., 1901 r., nr rej.: A-448 z 29.11.1989 r.
    - wyposażenie kościoła, nr rej. B-291 z 9.04.2009 r.
- zespół cerkiewny, ul. Skorupki, 1900 r., nr rej.: A-131 z 15.07.2005 r.
    - cerkiew greckokat. pw. św. Jerzego, ob. nieczynna
    - dzwonnica
    - brama w ogrodzeniu
    - cmentarz cerkiewny
- synagoga, ul. Skorupki, 1889 r., nr rej.: A-129 z 13.07.2005 r.
    - wyposażenie synagogi, nr rej. B-814 z 18.01.2017 r.
- cmentarz rzymskokat., k. XIX w., nr rej.: A-160 z 4.11.1986 r., zm. A-1605 z 8.03.2019 r.
    - kaplica, nr rej.: j.w.
- pomnik króla Jana III Sobieskiego, 1883 r., nr rej.: A-406 z 26.02.2010 r.
- dawna plebania rzymskokat. ob. Dom Parafialny, ul. Sobieskiego, 1854, nr rej.: A-346 z 09.04.2009 r.

Dachnów
- cerkiew greckokat., pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, ostatnio kościół rzymskokat. ob. funkcje kulturalno-sakralne, drewn., XVIII–XX w., nr rej.: A-254 z 7.09.1987, zm. A-1627 z 9.09.2019 r.
    - dzwonnica, drewn., nr rej.: j.w.
    - drzewostan z dz. nr 1799 obręb 2 Dachnów
    - wyposażenie cerkwi, nr rej. B-956 z 7.09.1987 r. i B-962 z 23.01.2020 r.

Gorajec
- cerkiew greckokat. pw. Narodzenia NMP, od 1947 r. kościół rzymskokat., drewn., 1586 r., nr rej.: A-157 z 29.09.1986 r.
    - dzwonnica
    - słupy dawnego ogrodzenia, lata 40. XIX w.
- cmentarz greckokat., 1 poł. XIX w., nr rej.: A-697 z 03.10.1994 r.

Kowalówka
- cerkiew greckokat., ob. kościół rzymskokat., drewn., 1813 r., nr rej.: A-242 z 19.08.1987 r.
    - dwie bramki nr rej.: j.w.
    - starodrzew nr rej.: j.w.
- cmentarz greckokat. z pozostałościami ogrodzenia i kaplicy, pocz. XIX w., nr rej.: A-603 z 19.05.1993 r.

Niemstów
- cerkiew greckokat., ob. kościół rzymskokat. par. pw. Narodzenia NMP, 1910 r., nr rej.: A-69 z 24.02.2003 r.
    - cmentarz cerkiewny, nr rej.: j.w.

- wyposażenie cerkwi (dwa ołtarze boczne i ambona), nr rej. B-71 z 24.02.2003 r.
- cmentarz komunalny (część stara), poł. XIX w., nr rej.: A-775 z 03.10.1994 r.

Nowe Sioło
- cerkiew greckokat., ob. kościół rzymskokat. par. pw. Wniebowzięcia NMP, z 1907 r., nr rej.: A-73 z 4.06.2003 r.
    - dzwonnica, nr rej.: j.w.
    - cmentarz przycerkiewny, nr rej.: j.w.
    - wyposażenie cerkwi, nr rej. B-75 z 18.07.2003 r.
- cmentarz rzymskokat., poł. XIX, nr rej.: A-673 z 3.09.1994 r.
- zespół dworski, nr rej.: A-220 z 21.05.1987 r., zm. A-669 z 25.11.2016 r.:
    - dwór, XVIII/XIX, XX w., nr rej.: j.w.
    - park, XVIII w., nr rej.: j.w.
    - fortyfikacje, ziem. XVII w., nr rej.: j.w.
- budynek spichlerza dworskiego nr rej. A-1502 z 11.12.2017 r. dz. nr 88/3

Nowy Lubliniec
- cerkiew greckokat. pw. Przemienienia Pańskiego, ob. kościół rzymskokat., 1908 r., nr rej.: A-883 z 28.04.1998 r., zm. A-1533 z 18.04.2018 r., dz. nr 130
    - dzwonnica, nr rej.: j.w.
    - cmentarz przycerkiewny, nr rej.: j.w.
    - wyposażenie cerkwi, nr rej. B-530 z 03.07.1998 r.
- cmentarz greckokat., poł. XIX w., (nagrobki i starodrzew) nr rej.: A-512 z 16.07.1992, zm. A-1607 z 15.03.2019 r., dz. nr 312

Stary Lubliniec
- cmentarz greckokat., poł. XIX w., nr rej.: A-1608 z 16.07.1992 r.
- cerkiew greckokat. ob. kościół parafialny pw. Przemienienia Pańskiego z 1925–1927, nr rej. A-764 z 24.02.2012 r.
    - dzwonnica, nr rej.: j.w.
    - kasztanowiec, nr rej.: j.w.

HORYNIEC-ZDRÓJ – gmina

Dziewięcierz
- cmentarz greckokat., poł. XIX w., nr rej.: A-1281 z 12.09.1990 r.
- pozostałości zespołu cerkiewnego, nr rej. A-1416 z 12.08.2016 r., dz. nr 171
    - fundamenty cerkwi pw. Podniesienia Krzyża Świętego
    - pozostałości budynku kostnicy
    - mur ogrodzeniowy z 4 kapliczkami wraz z 2 bramkami
    - krzyż misyjny w Dziewięcierzu-Moczarach

Horyniec-Zdrój
- zespół klasztorny franciszkanów, 2 poł. XVIII w., nr rej.: A-292 z 31.10.1949 r.
    - kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP
    - klasztor
    - wyposażenie kościoła (6 obiektów), nr rej. B-37 z 9.08.2001 r.
    - wystrój malarski i wyposażenie kościoła, nr rej. B-1095 z 19.04.2024 r.
- cmentarz komunalny, koniec XIX w., nr rej.: A-159 z 3.11.1986 r.
    - kaplica-mauzoleum rodziny Ponińskich, nr rej.: j.w.

- dwie bramy wejściowe na teren cmentarza komunalnego nr rej. A-1382 z 19.02.2016 r.
- nagrobki, nr rej. B-897 z 26.02.2018 i B-1052 z 23.02.2023 r.

- cmentarz wojenny żołnierzy polskich, poległych w 1918 i 1948 r., nr rej.: A-376 z 19.09.1990 r., zm. A-961 z dn 7.06.2017 r. dz. nr 1892
- zespół pałacowy, obecnie sanatorium, XVII–XX, nr rej.: A-451 z 11.07.1991 r., A-1585 z 13.12.2018 r., dz. nr 2374
  - pałac, XVII w., 1905–1912, po 1962 r.
  - oficyna, XIX w.
  - park pałacowy, pocz. XIX w.
- teatr dworski, 1846 r., nr rej.: A-198 z 29.05.1968 r.
- kaplica dworska, wykorzystywana jako cerkiew greckokat. do lat powojennych, ob. kościół par. pw. św. Jakuba Strzemię (kościół zdrojowy), 1818 r., rozbudowany 1984 r. nr rej.: A-32 z 20.06.2001 r.
- park zdrojowy, XIX/XX w., nr rej.: A-548 z 8.04.1993 r.

Krzywe
- cmentarz greckokat., 1 poł. XIX, nr rej.: A-134 z 7.11.2005 r.
  - dzwonnica cmentarna, drewn., 1 poł. XIX, nr rej.:j.w.

Monasterz
- pozostałości klasztoru bazylianów, XVIII–XX, nr rej.: A-615 z 2.08.1993 r., zm. A-1513 z 25.01.2018 r. wraz z terenem działki nr 29a, ob. część działek nr 708/1 i 708/2
  - cztery piwnice
  - ogrodzenie z kamienia – piaskowca z 2 bramami
  - cmentarz wojenny z I wojny światowej
  - studnia
- cmentarz ukraiński, nr rej.: j.w.

Nowe Brusno
- Zespół cerkiewno-cmentarny (cerkiew, cmentarz, starodrzew), nr rej: A-1771 z 12.06.1987 r. i 15.11.1990 r.
  - dwie eklektyczne dwurzędowe ławki cerkiewne, nr rej. B-1083 z 30.10.2023 r.
- Pomnik Niepodległości, 1928 r., postawiony w 10. rocznicę odzyskania niepodległości, nr rej. A-1224, dz. nr 2565/1 i 2565/2

Nowiny Horynieckie
- kaplica pw. św. Antoniego, drewn., z otoczeniem leśnym, 1896 r., nr rej.: A-40 z 21.09.2001 r.

Podemszczyzna
- cmentarz greckokat., 2 poł. XIX w., nr rej.: A-394 z 29.12.1990 r.

Polanka Horyniecka (Stare Brusno)
- cmentarz greckokat., 1 poł. XIX w., nr rej.: A-167 z 15.12.1986 r.

Prusie
- zespół cerkiewno-cmentarny (cerkiew ob. kościół filialny rzymskokat., dzwonnica, cmentarz) nr rej.: A-1822 z 19.08.1987 r. i 29.10.1990 r.

Radruż
- zespół cerkiewno-cmentarny greckokat. pw. św. Paraskewii, XVI–XIX, nr rej.: A-435

z 10.05.1960 r. i z 15.12.1986 r. W 2013 r. wpisany pod nr 1424 na listę UNESCO – drewniane cerkwie polskiego i ukraińskiego regionu Karpat, W 2017 r. uznany za Pomnik Historii pn. „Radruż - zespół cerkiewny":

- cerkiew, drewn., 1583 r.
- dzwonnica, drewn., XVII w.
- starodrzew
- dom diaka (kostnica), XVII-XIX, nr rej.: A-421 z 14.06.2010 r.
- ogrodzenie z dwiema bramami, XVII w., nr rej.: j.w.
- cmentarz przycerkiewny, 4 nagrobki XVIII i XIX w., w tym krypta Andruszewskich nr rej.:j.w
- 2 cmentarze greckokat., wraz ze starodrzewem nr rej.: A-166 z 15.12.1986 r., zm. nr rej. j.w.
- otoczenie zespołu cerkiewno-cmentarnego, dz. nr 171/4 oraz część działek 175/1 i 219/1, nr rej. A-912 z 8.10.2012 r.
- elementy wyposażenia oraz polichromia (50 obiektów) cerkwi, nr rej.: B-475 z 23.11.2011 r., B-544 z 2.08.2012 r.
- budynek świetlicy wiejskiej „Proświta" w Radrużu 1930 r., rozbudowa wraz ze zmianą sposobu użytkowania na funkcję administracyjno-muzealną w latach 2017–2018, nr rej. A-421 z 14.06.2010 r.

- cerkiew greckokat., pw. św. Mikołaja, ob. kościół rzymskokat., pw. MB Śnieżnej, drewn., 1930–31, nr rej.: A-33 z 22.08.2001 r.

Werchrata

- cmentarz greckokat., pocz. XX, nr rej.: A-371 z 10.09.1990 r.

Wólka Horyniecka

- zagroda nr 19, koniec XIX w., nr rej.: A-1441 z 10.02.2017:
  - chałupa, drewn., przełom XIX/XX w.
  - budynek gospodarczy, drewn., 1921–1930.

LUBACZÓW - gmina

Basznia Dolna

- cmentarz greckokat., 2 poł. XIX w., nr rej.: A-363 z 23.06.1994 r.
  - nagrobek T. Dopiry, nr rej.: B-1013 z 15.11.2021 r.
- rządcówka, ob. dom, nr 12, XIX/XX w., nr rej.: A-413 z 8.04.2010 r.
- zagroda nr 100, 2 poł. XIX w., nr rej.: A-785 z 1.10.1974 r.
  - stajnia, drewn.
- budynek plebanii, ul. Mierzwy 1, dz. nr 1103, nr rej.: A-1544 z 15.06.2018 r.
- kapliczka przydrożna murowana, dz. nr 1164, nr rej.: A-1523 z 28.02.2018 r.
- krzyż pańszczyźniany w pasie drogi nr 867, nr rej.: B-758 z 5.04.2018 r.
- krzyż przydrożny na postumencie, dz. nr 1121, nr rej.: B-1014 z 22.11.2021 r.

Dąbków

- cmentarz ewangelicki wraz z nagrobkami i starodrzewem, dz. nr 221, nr rej.: A-1595 z 15.02.2019 r.
- obraz Matki Bożej Częstochowskiej w kościele filialnym p.w. Serca Jezusowego (pierwotnie zbór ewangelicki), nr rej.: B-358 z 14.09.2010 r.

Huta Kryształowa

- gorzelnia, murowana, pocz. XX, nr rej.: A-816 z 28.09.1995 r.

- cmentarz greckokat., założony w połowie XIX w. w Sieniawce (nieistniejąca wieś, ob. w granicach Huty Kryształowej), dz. nr 94, 95, nr rej.: A-1534 z 23.04.2018 r.
- **Sieniawka** - kamienna figura św. Jana Chrzciciela i Matki Bożej na cokole tzw. „kapliczki Gudzia", nr rej.:B-966 z 22.05.2020 r.
- aleja lipowa, położona na działce nr 51 na długości 682 m, obręb Sieniawka, nr rej.: A-1760 z 23.09.2023 r.
- relikty założenia dworskiego „Smolin Andruszewski" z końca XIX w, nr rej.: A-1782 z 21.03.2023 r.

Krowica Sama
- cerkiew greckokat. pw. św. Michała Archanioła, drewn., 1870 r., nr rej.: A-355 z 21.05.1990 r. (nie istnieje)
- cmentarz greckokat., ob. komunalny, XIX–XX, nr rej.: A-383 z 13.07.1994 r. oraz A-385 z 13.07.1994 r.
    - nagrobki, nr rej.: B-815 z 24.01.2017 r.
- park dworski (pozostałości), XVIII–pocz. XX nr rej.: A-390 z 16.12.2009 r.
- kościół par. pw. Przemienienia Pańskiego, drewn., 1932–33, nr. rej.: A-400 z 16.02.2010 r.
    - wyposażenie kościoła, nr rej.: B-859 z 21.08.2017 r. i obraz Chrystusa Ubiczowanego, nr rej.:B-1010 z 02 listopada 2021 r.
- trak dolnonapędowy na działce ewid. 156/12, nr rej.: B-786 z 26.07.2016 r.

Lisie Jamy
- cmentarz epidemiczny, 1918 r., nr rej.: A-338 z 21.06.1994 r., zm. A-1677 z 30.04.2020 r.
- stodoła drewniana w zagrodzie 91, ul. Wspólna 91, dz. 308, nr rej: A-1640 z 25.11.2019 (docelowo do Kresowej Osady w Baszni Dolnej)

Opaka
- cerkiew greckokat., XVII w., 1890 r., nr rej.: A-315 z 29.11.1989 r. (nie istnieje)
    - dzwonnica, nr rej.: j.w.
    - cmentarz, nr rej.: j.w.

Podlesie
- cmentarz ewangelicki (nagrobki oraz starodrzew), 1 poł. XIX w., nr rej.: A-389 z 17.06.1994 r., zm. A-1679 z 30.04.2020 r.
- dawna plebania ewangelicka, 1856 r., nr rej. A-341 z 18.03.2009 r.

Szczutków
-zespół cerkiweny (cerkiew greckokat. pw. Św. Dymitra, ob. kościół rzymskokat. fil, drewn., 1904 r., dzwonnica, drewn.), nr rej.: A-275 z 02.06.2008 r.,
    - wyposażenie cerkwi, nr rej.: B-335 z 9.03.2010 r.
- cmentarz greckokat., ob. komunalny (część stara – południowa i wsch. dz. nr 70), poł. XIX w., nr rej.: A-366 z 24.06.1994 r., zm. A-1582 z 7.12.2018 r.
    - dwa nagrobki, nr rej. B-899 z 26.02.2018 r.

Załuże
- cmentarz komunalny (cz. wsch.), poł. XIX w., nr rej.: A-672 z 13.06.1994 r.

LUBACZÓW – miasto
- kościół pw. Św. Stanisława Biskupa Męczennika przy ul. Kościuszki, nr rej.: A-1784 z 29.03.2023 r.

- wyposażenie kościoła par. p.w. św. Stanisława Biskupa i Męczennika oraz Sanktuarium Najświętszej Maryi Panny Łaskawej Lwowskiej, nr rej.: B-270 z 27.01.2009 r., B-323 z 22.02.2010 r., B-848 z 22.06.2017 r., B-1018 z 24.11.2021 r., B-1058 z 30.03.2023 r., (łącznie 22 obiekty)

- zespół d. cerkwi greckokat. 1843–1883, nr rej.: A-316 z 20.12.1988 r., zm. A-556 z 19.04.2011 r.
  - cerkiew greckokat. pw. św. Mikołaja, do poł. lat 90. XX w. kościół rzymskokat., obecnie ponownie cerkiew greckokat., 1883 r., nr rej.: A-316 z 20.12.1988 r., zm. A-556 z 19.04.2011 r.
  - dzwonnica, nr rej.: j.w.
  - starodrzew, nr rej.: j.w.
- cmentarz komunalny, 2 poł. XIX w., nr rej.: A-196 z 5.02.1987, aktualnie A-555 z 19.04.2011 r.
  - 2 kaplice grobowe: nieznanej rodziny i rodziny Wróblewskich, 2 poł. XIX w., nr rej.: A-636 z 2.08.2011 r.
  - 2 kaplice grobowe, nr rej. B-563 z 17.12.2012 r.
- cmentarz żydowski, ul. Kościuszki, 1 poł. XIX w., nr rej.: A-567 z 17.01.1990 r.
  - ogrodzenie wraz z murem i bramą, nr rej.: j.w.
- cmentarz epidemiczny – wojenny położony przy ulicy ul. Adama Mickiewicza w Lubaczowie, założony w czasie I wojny światowej, nr rej.: A-592 z 08.06.2011 r.
- cmentarz wojenny z I i II wojny światowej z wydzieloną kwaterą epidemiczną, położony przy ul. Cichej w Lubaczowie, nr rej.: A-591 z 21.06.2011 r.
- wzgórze zamkowe z zabudową dworską, ul. Sobieskiego, nr rej.: A-708 z 16.01.1984 r. oraz A-812 z 3.10.1995 r.:
  - pozostałości zamku i fortyfikacji, XVI–XVII w. nr rej.: A-708 z 16.01.1984 r.
  - spichlerz, ob. muzeum, poł. XIX w. nr rej.: j.w.
  - park, po 1915 r.
  - otoczenie wzgórza zamkowego w Lubaczowie, dz. nr 4012 i 4007/4, obręb Lubaczów, nr rej. A-1619 z 19.06.2019 r.
  - wozownia plebańska, drewn., 1842 r., nr rej. A-94 z 19.07.2004 r., dz. nr 4012 (przeniesiona ze Starego Dzikowa w 2014 r.)
  - kapliczka św. Jana Nepomucena, ul. Jana III Sobieskiego – przy spichlerzu, działka ewid. nr 4475/2, nr rej.: B-858 z 18.08.2017 r.
  - świetlica wiejska, drewn., wzniesiona w 1930 r., nr rej. A-1388 z 26.02.2016 r. (przeniesiona z Opaki),
  - drewniana stodoła przy ul. 3 Maja 20, dz. nr 3549, nr rej. A-1621 z dn. 3.07.2019 r. (przeniesiona na teren Muzeum Kresów w Lubaczowie)
- ratusz, Rynek 26, 1889 r., nr rej.: A-568 z 12.05.1994 r.
- zespół obiektów kolejowych (budynek stacji i wieża ciśnień), nr rej. A-1208 z 09.11.1990 r.
- budynek handlowy, ul. Kościuszki 75A, XIX/XX w., nr rej.: A-768 z 21.06.1994 r., zm. A- 1678 z 30.04.2020 r.
- budynek dawnej apteki ob. dom, ul. Mickiewicza 26, 1900 r., nr rej.: A-133 z 3.11.2005 r.
- rogatka, ul. Handlowa, 1929 r., nr rej.: A-8 z 16.08.1999 r.
- dom, ul. Kościuszki 78, 1932–34, nr rej.: A-209 z 13.06.2007 r.

NAROL – miasto i gmina

Lipsko

-zespół kościoła parafialnego, nr rej.: A-372 z 4.08.2009 r.
  - kościół pw. św. Andrzeja Apostoła, 1763–64

- dzwonnica, 1957 r.
- plebania, 2 poł. XVIII, XIX w.
- cmentarz przykościelny ze starodrzewem

- figura Matki Bożej z Dzieciątkiem na działce ewid. 498/3, nr rej. B-370 z 5.01.2011 r.
- krzyż kamienny na działce ewid. 397/1, nr rej. B-371 z 16.12.2010 r.

Łówcza

- zespół cerkiewny greckokat. pw. św. Paraskewy, nr rej. A-1207 z 13.12.2013 r., dz. nr 702
  - dzwonnica nr rej. jw.
  - pozostałości cmentarza przycerkiewnego, nr rej. jw.
  - pozostałości ogrodzenia, nr rej. jw.
  - starodrzew, nr rej. jw.
- kaplica cmentarna, poł. XIX w., nr rej.: A-741 z 05.02.1971 r.
  - cmentarz, nr rej.: j.w.

Łukawica

- kaplica murowana (z wyłączeniem kruchty) nr rej. A-1422 z 17.10.2016 r., nr dz. 819/2
  - otoczenie z drzewostanem nr rej. j.w. z 10.03.2023 r.

Narol

- zespół kościoła par. pw. Narodzenia NMP, 1790–1804, nr rej.: A-207 z 8.06.2007 r.:
  - dzwonnica, pocz. XIX w., nr rej. j.w.
  - cmentarz przykościelny ze starodrzewem, nr rej. j.w.
  - ogrodzenie, mur., z bramami, poł. XIX w., nr rej. j.w.
  - wyposażenie kościoła, nr rej. B-204 z 24.04.2007 r.
- stajnia, ob. garaż, w zespole plebańskim, ul. Józefowska 10, 1930, nr rej.: A-434 z 02.11.2010 r.
- cmentarz rzymskokat., k. XIX, nr rej.: A-163 z 4.11.1986 r., zm. A-743 z 31.01.2012 r.
  - kaplica grobowa Puzynów, nr rej.: j.w.
- ratusz, Rynek 1, 1932 r., nr rej.: A-461 z 21.01.2011 r.
- zespół pałacowo-parkowy, XVIII w., nr rej.: A-256 z 14.10.1959 r., zm. A-705 z 30.10.1971 r.:
  - pałac
  - 2 pawilony
  - 2 arkady wschodnia i zachodnia
  - 2 kordegardy
  - brama
  - park z alejami dojazdowymi i widokowymi, nr rej.: A-705 z 30.10.1971 r. (m.in. aleja kasztanowa do Podlesiny)
  - otoczenie zespołu pałacowo-parkowego w Narolu, gm. Narol, nr rej.: A-256 z 19.05.2022 r., dz. nr: 1889/3, 1889/5, 1889/6, 1889/9, 1889/10, 1895, 1894/1 i 1889/15 oraz część działek nr: 1889/7, 1889/8, 1889/11
- szkoła, ul. Józefowska 1, 1907, nr rej.: A-852 z 21.04.1997 r., zm. A-742 z 31.01.2012 r.
- dom, ul. Pałacowa 5, 2 poł. XIX w., nr rej.: A-831 z 10.02.1998 r.
  - ogród, nr rej. j.w.
- kaplica dworska pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa przy ul. Warszawskiej, nr rej. A-1424 z dn. 24.10.2016 r.
- pomnik św. Floriana, przed ratuszem, na działce ewid. 85, nr rej. B-210 z 13.06.2007 r.

Narol – Krupiec

- zespół cerkiewno-cmentarny, ul. Krupiecka, nr rej.: A-247 z 12.12.2007 r.

- cerkiew greckokat. pw. Złożenia Szat Matki Bożej, 1886–99
- dzwonnica, 1930 r.
- kapliczka Nad Źródłem, 1 ćw. XIX w.
- cmentarz przy cerkwi, poł. XIX w.
- wyposażenie cerkwi, nr rej. B-394 z 30.12.2010 r.

Płazów
- zespół kościoła par., 1 ćw. XIX w., nr rej.: A-868 z 9.09.1997 r., zm. A-452 z 02.11.2010 r.:
  - kościół pw. św. Michała Archanioła
  - 2 dzwonnice
  - cmentarz przykościelny
  - ogrodzenie z bramą
  - wyposażenie kościoła (6 obiektów), nr rej. B-261 z 7.11.2008 r.
  - dekoracja malarska w kościele, nr rej. B-812 z 10.01.2017 r.
- cmentarz rzymskokat., k. XIX, nr rej.: A-168 z 15.12.1986 r., zm. A-739 z 31.01.2012 r.
  -kaplica cmentarna nr rej. j.w.
- budynek karczmy przy ul. Mickiewicza, nr rej. A-1524 z 6.03.2018 r., dz. nr 1580

Ruda Różaniecka
- zespół pałacowy, 1740 r.: nr rej.A-238 z 28.07.1987 r.
  - pałac nr rej. j.w.
  - park nr rej. j.w.
- oficyna „Stary Dwór", nr rej.: A-238 z 28.07.1987 r., zm. A-258 z 18.10.1987 r.
  - park (z ogrodem przy dworze), XIX w., nr rej.: A-258 z 18.10.1987 r.
- figura Matki Bożej na działce ewid. 1916 r., nr rej. B-681 z 13.11.2014 r.

Wola Wielka
- zespół cerkiewno-cmentarny greckokat., 2 poł. XVIII, nr rej.: A-39 z 26.06.2001 r.:
  - cerkiew pw. Matki Boskiej, drewn.
  - dzwonnica, drewn.
  - cmentarz z nagrobkami
  - ogrodzenie mur

OLESZYCE - miasto i gmina

Borchów
- zespół cerkiewno-cmentarny greckokat., nr rej.:A-396 z 28.10.1993 r.
  - cerkiew pw. Niepokalanego Poczęcia, ob. kościół rzymskokat., 1781 r., nr rej.: j.w.
  - dzwonnica-brama, XIX w., nr rej.: j.w.
  - cmentarz, nr rej.: j.w.

Oleszyce
- cerkiew greckokat. pw. św. Onufrego, ul. Sobieskiego / Kościuszki, 1809, 1901 r., nr rej.: A-661 z 6.04.1994 r.
  - cmentarz, nr rej.: j.w.
  - mur arkadowy, nr rej.: j.w.
- cmentarz komunalny, ul. Cmentarna, 2 poł. XIX w., nr rej.: A-640 z 16.11.1993 r., A-686 z 09.11.2011 r.
  - nagrobek Emilii i Franciszka Knapów, nr rej. B-474 z 22.12.2011 r.
- cmentarz żydowski, 2 poł. XVIII w., nr rej.: A-165 z 15.12.1986 r.
- ratusz, 1727 r., nr rej.: A-1681 z 16.01.1984r.

- pozostałości zespołu dworskiego, park dworski, XVII-XVIII, nr rej.: A-205 z 29.04.1987 r.; A-687 z 09.11.2011 r.; A-687 z 08.11.2016 r.
    - aleja śródpolna, nr rej. j.w.
    - fortyfikacje, ziem., nr rej. j.w.
    - park krajobrazowy, nr rej. j.w.
- wyposażenie kościoła par. p.w. Narodzenia NMP, dwa nagrobki Jana i Heleny Ramszów, XVI w., w kościele par. p.w. Narodzenia NMP, nr rej. B-453 z 21.08.1998 r.

Stare Oleszyce
- zespół cerkiewno-cmentarny greckokat., nr rej.:A-452 z 19.01.1994 r., zm. A-1680 z 30.04.2020 r.
    - cerkiew pw. Opieki NMP, 1913 r.
    - dzwonnica, nr rej.: j.w.
    - cmentarz z nagrobkami, nr rej.: j.w.

STARY DZIKÓW – gmina

Cewków
- cerkiew greckokat. pw. św. Dymitra, drewn., 1844 r., nr rej.: A-227 z 16.06.1987 r.
- cmentarz greckokat., 1 poł. XIX w., nr rej.: A-381 z 1.10.1990 r.

Moszczanica
- zespół cerkiewno-cmentarny, 1719–1925, nr rej. A-897 z 28.09.2012 r. nr dz. 1215
    - dawna cerkiew greckokat. pw. Św. Michała Archanioła 1719 r.
    - dzwonnica 1890 r.
    - cmentarz przycerkiewny i kamienne nagrobki, 29 m na zachód od ścian dzwonnicy
    - starodrzew (7 lip, 3 jesiony, dąb, brzoza)

Stary Dzików
- cmentarz rzymskokat., XIX/XX w., nr rej.: A-382 z 16.10.1990 r.
- drewniana wozownia z d. plebańskiego zespołu gospodarczego, nr rej.: A-94 z 19.07.2004 r. (przeniesiona na teren Muzeum Kresów w Lubaczowie)

Ułazów
- cmentarz rzymskokat., 2 poł. XIX w., nr rej.: A-380 z 1.10.1990 r.

WIELKIE OCZY - gmina

Bihale
- cerkiew greckokat. pw. Bogurodzicy Pokrowy, ob. kościół rzymskokat. pw. Opieki MB Uzdrowienia Chorych, drewn., 1821, 1928 r., nr rej.: A-646 z 6.04.1994 r.
    - dzwonnica słupowa, drewn., 1922 r., nr rej.: j.w. (nie istnieje)
    - cmentarz przykościelny, nr rej.: j.w.
    - wyposażenie cerkwi, nr rej. B-715 z 4.08.2015 r.

Kobylnica Wołoska
- cerkiew greckokat. pw. św. Dymitra, św. Jozafata (użytkowana), ob. kościół rzymskokat. pw. NMP Królowej, nr rej.: A-789 z 6.04.1994 r.

Łukawiec
- kościół par. pw. Trzech Króli, drewn. (par. pw. Objawienia Pańskiego), 1754–1756, nr rej.: A-83 z 30.12.1967 r., zm. A-311 z 16.12.2008 r.
    - wyposażenie kościoła, nr rej. B-718 z 6.10.2015 r.
- cerkiew greckokat. pw. Męczennika Dymitra, drewn., 1701, 1923 r., nr rej.: A-797 z 19.03.1986 r.,
    - otoczenie cerkwi nr rej. A-693 z 01.12.2011 r.
    - starodrzew, nr rej.: A-693 z 01.12.2011 r.
    - bramka, A-798 z 6.04.1994 r. (przeniesiona z Kobylnicy Wołoskiej)
- wyposażenie kościoła par. pw. NMP Królowej Polski, nr rej. B-382 z 16.02.2011 r.
- obraz Matki Bożej Łaskawej w kościele par. pw. NMP Królowej Polski, nr rej. B-382 z 31.08.1998 r.

Potok Jaworowski
- kościół par. pw. Świętej Trójcy , 1913 r. wraz z wyposażeniem, nr rej.: A-846 z 14.02.1997 r., A-442 z 26.10.2010 r.

Wielkie Oczy
- dawny zespół klasztorny dominikanów, 2 poł. XVII w., nr rej.: A-311 z 15.08.1988 r., zm. A-542 z 31.03.2011 r.:
    - kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP, nr rej. j.w.
    - klasztor, ob. Plebania, nr rej. j.w.
    - ogrodzenie, mur., nr rej. j.w.
    - 5 kapliczek, nr rej. j.w.
    - starodrzew nr rej. j.w.
- dwór z fortyfikacjami XVIII/XIX w., ob. siedziba Urzędu Gminy Wielkie Oczy, nr rej.: A-296 z 29.05.1968 r.
    - fortyfikacje ziemne, XVII w., nr rej.: j.w.
- park z 2 poł. XIX w., nr rej.: A-39 z 19.02.1986 r.
    - aleja lipowo-grabowa,
- cerkiew greckokat. pw. św. Mikołaja Cudotwórcy, szach., 1925 r., nr rej.: A-219 z 17.07.2007 r.
    - cmentarz cerkiewny, XVII w., nr rej.: j.w.
- synagoga, bud. 1927 r., nr rej.: A-353 z 08.05.2009 r.

Wólka Żmijowska
- cerkiew greckokat., drewn., 1896 r., nr rej.: A-354 z 21.05.1990 r., zm. A-800 z 06.04.2012 r.

Żmijowiska
- cerkiew greckokat. pw. Zaśnięcia NMP, drewn., 1770, XIX–XX w., nr rej.: A-357 z 1.06.1990 r., zm. A-799 z 06.04.2012 r.
    - cmentarz z drzewostanem, nr rej.: j.w.

Część IV. Wykaz zabytków i stan ich zachowania

Niniejszą część opracowano na podstawie wykazu zabytków nieruchomych i ruchomych województwa podkarpackiego wpisanych do rejestru zabytków, ewidencji zabytków prowadzonej dla województwa podkarpackiego (tu w szczególności Miasto i Gmina Oleszyce oraz Gmina Stary Dzików – odniesieniem był wykaz opublikowany w: *Zabytki architektury i budownictwa w Polsce*, t. 33: *Województwo przemyskie*, red. Hanna Krzyżanowska et al., wyd. Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa 1998), ewidencji zabytków prowadzonych dla poszczególnych gmin w powiecie lubaczowskim (zgodnie z częścią II.5), wizji lokalnych pracowników Powiatowego Centrum Kultury w Lubaczowie, Muzeum Kresów w Lubaczowie oraz Wydziału Geodezji i Gospodarki Nieruchomościami Starostwa Powiatowego w Lubaczowie, w trakcie których dokonano oceny stanu technicznego zabytków, a także informacji uzyskanych od właścicieli obiektów zabytkowych.

IV.1. Układy urbanistyczne

Powiat lubaczowski, pod względem geograficznym, położony jest na obszarze Kotliny Sandomierskiej i Roztocza. Panujące tu korzystne warunki naturalne – wysokogatunkowe gleby, stosunkowo gęsta sieć kanałów wodnych oraz niewielkie zróżnicowanie wysokości terenu – jednoznacznie korzystnie wpłynęły na kształt formującej się sieci osadniczej (począwszy od pierwszych osad z epoki kamienia, jak i późniejszych, po których śladami pozostają liczne na tym obszarze zabytki archeologiczne), od początku o wyraźnym charakterze rolniczym. Pojawienie się w okresie nowożytnym na omawianym terenie istotnych traktów handlowych, łączących m.in. Lwów z Gdańskiem, wpłynęło na rozwój lokalnego rzemiosła, którego głównymi skupiskami pozostawały miasteczka. Obecnie w wojewódzkiej ewidencji zabytków ujęto dwa zachowane układy urbanistyczne miast o profilu rezydencjonalnym:

- **Narol** – pierwotnie lokowany jako Florianowo w 1585 r., a po zniszczeniu w XVII w., odbudowany jako Narol; miejscowość wzniesiona nad rzeką Tanew według założeń prawa magdeburskiego, wzdłuż traktu łączącego na osi północ-południe Bełżec z Lubaczowem, i dalej z Przemyślem, z kwadratowym placem rynkowym w części środkowo-wschodniej (w jego centrum ratusz z 1932 r.). Pomimo czasowej degradacji w latach 1896–1996, nie uległ zatarciu pierwotny układ urbanistyczny, dla którego znaczącym punktem kompozycyjnym pozostaje usytuowany na zamknięciu głównej arterii w północnej części miasteczka, monumentalny zespół pałacowo-parkowy (1770-1781). Bliżej centrum – kościół rzymskokatolicki p.w. Narodzenia NMP, zaś dalej na południe dawna cerkiew.

- **Oleszyce** – miejscowość lokowana na wcześniejszej wsi Hieronimów, mocą aktu z 1576/78 r. Osią kompozycji stał się trakt łączący Lubaczów z Sieniawą. Z okresu tej lokacji przetrwał układ zabudowy z centralnie wyznaczonym rynkiem i ratuszem oraz siatką ulic. We wschodniej części miejscowości, w pewnym oddaleniu od centrum, aczkolwiek przy wspomnianej arterii, usytuowany był zespół pałacowo-parkowy (częściowo zniszczony).

Dodatkowo w gminnej ewidencji zabytków uwzględniony został układ urbanistyczny **Cieszanowa** – miasta, ośrodka gospodarczego, lokowanego w 1590 r. na prawie magdeburskim, usytuowanego na skrzyżowaniu dróg łączących Jarosław z Bełżcem oraz Hrebenne z Tarnogrodem, które wyznaczyły główne osie dla układu zabudowy miejscowości. Zachowana oryginalna siatka ulic datowana na wiek XVII, z wpisanym w część centralną placem rynkowym na rzucie prostokąta zbliżonego do kwadratu (pierwotnie o funkcjach handlowych, obecnie rekreacyjnych). Dominantami kompozycyjnymi przestrzeni okołorynkowej pozostają usytuowane w części południowej świątynie: kościół rzymskokatolicki p.w. św. Wojciecha (ok. 1800 r.) oraz cerkiew greckokatolicka p.w. św. Jerzego (ok. 1900 r.), jak również synagoga (ok. 1889 r.).

Przygotowując miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego dla miejscowości o proweniencji średniowiecznej lub nowożytnej o zachowanym, widocznym układzie pierwotnym – w szczególności zaś dla miast opisanych powyżej – należy uwzględnić zastaną specyfikę i dostrzegając w niej wartość, dostosować zakres projektowanych zmian i inwestycji w sposób umożliwiający ich trwałe zachowanie.

IV.2. Zabytki nieruchome

IV.2.1. Zabytki o charakterze sakralnym

IV.2.1.1. Kościoły i rzymskokatolickie zespoły sakralne

Stan ilościowy i czas powstania

Na terenie powiatu lubaczowskiego znajduje się 19 zabytkowych kościołów rzymskokatolickich wybudowanych przed 1945 r., z czego 17 to kościoły murowane, 2 drewniane, oraz zbudowana z bali drewniana kaplica „Na Wodzie" pw. św. Antoniego w Nowinach Horynieckich z końca XIX w.

Najstarszym kościołem murowanym jest fara w Oleszycach, kryjąca w swych murach relikty budowli z XVI w. Właśnie z najwcześniejszej fazy budowy kościoła oleszyckiego po-

chodzą cenne przykłady późnorenesansowych nagrobków rodziny Ramszów (1517 r.). W grupie świątyń parafialnych do najciekawszych należą kościoły w Lipsku (pocz. XVIII w.) i Narolu (1792–1806 r.), a wśród zespołów klasztornych na uwagę zasługują podominikański kościół w Wielkich Oczach (XVII/XVIII w.) i franciszkański w Horyńcu-Zdroju (1758 r.). Do skromnych, charakterystycznych jednak dla czasu swego powstania, należą kościoły w Starym Dzikowie (1784 r.), Cieszanowie (1800 r.), Płazowie (1818–1822), Lubaczowie (1899 r.), Potoku Jaworowskim (1911–1913). Reprezentują one wszystkie okresy i przemiany w architekturze sakralnej od baroku i klasycyzmu, po style historyzujące przełomu XIX/XX w.

Własność

Wszystkie świątynie na terenie powiatu lubaczowskiego są własnością Kościoła rzymskokatolickiego. Obiekty są na bieżąco konserwowane, w miarę możliwości finansowych poszczególnych parafii.

Stan zachowania

Większość kościołów znajduje się w stanie dobrym lub średnim i wymaga prowadzenia regularnych prac konserwatorskich. Wśród remontowanych obiektów na przestrzeni ostatnich kilku lat należy zaznaczyć, że w 2019 roku rozpoczęto realizację projektu pn. „Głęboka termomodernizacja budynków Parafii Rzymsko-Katolickiej p.w. Św. Stanisława BM w Lubaczowie wraz z zastosowaniem OZE" prace zakończono na początku roku 2021 roku. Zaś w 2024 r. parafia zrealizowała zadanie pn. „Konserwacja zabytkowej polichromii we wnętrzu Kościoła pw. św. Stanisława BM w Lubaczowie autorstwa lwowskiego malarza Bronisława Gawlika z pierwszej połowy XX w." Ponadto w 2020 r. prowadzono prace przy kościele pw. Przemienienia Pańskiego w Krowicy Samej, w którym wykonano montaż systemu p.poż., remont elewacji i oszalowania bryły (2013, 2018 r.) oraz dachu (2018 r.). W latach 2010-2014 przeprowadzono prace przy strukturze architektonicznej. W latach 2017-2018 przywrócono/przybliżono pierwotny wystrój wnętrz. w 2017 r. wykonano instalację elektryczną i montaż instalacji odgromowej. W sierpniu 2010 r., po uderzeniu pioruna, wykonano remont spalonego dachu kościoła w Horyńcu-Zdroju. W latach 2017–2018 w obiekcie przeprowadzono także prace konserwatorskie przy polichromiach sklepień nawy głównej i prezbiterium. Remontu i konserwacji podjęto się także w kościele p.w. Narodzenia NMP w Narolu. Prace objęły wieżę główną i boczne, na których wymieniono pokrycie dachowe na blachę miedzianą, oraz wszystkie elewacje, na które nałożono nowe tynki cementowo-wapienne. Gruntowny

remont kościoła parafialnego w Płazowie został przeprowadzony w latach 2009-2014. W 2009 r. rozpoczął się remont dachu kościoła parafialnego polegający na remoncie więźby dachowej, przebudowie części dachu i wymianie pokrycia z eternitu na blachę miedzianą oraz wykonaniu rynien z blachy miedzianej. Dach kościoła w Płazowie przez ostatnie sto lat był pokryty eternitem. Remont dachu nawy głównej, dachu kruchty i zakrystii oraz wieży kościoła zakończył się jesienią 2011 r. W 2017 r. wykonano prace malarskie we wnętrzu – odnowienie kolorystyki ścian i sklepień. W 2021 r. przeprowadzono prace remontowo-konserwatorskie przy dzwonnicy w zespole kościelnym.

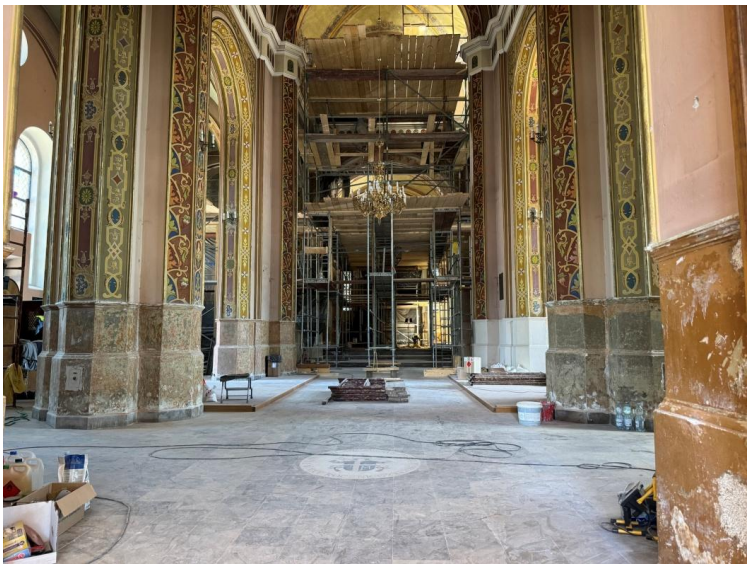

Sanktuarium MB Łaskawej w Lubaczowie w trakcie remontu i po remoncie,
fot. źródło: https://elubaczow.com oraz archiwum własne 2024 r.

Tabela 1. Zabytki architektury rzymskokatolickiej na terenie powiatu lubaczowskiego według stanu na wrzesień 2024 r.

Miejscowość/ gmina	**Nazwa obiektu**	**Materiał**	**Czas powstania**	**Właściciel**	**Rejestr zab., nr i data**	**1. Stan zachowania 2. Postulaty konserwatorskie**
1. Wielkie Oczy gm. loco	Dawny zespół klasztorny OO. Dominikanów (kosciół, klasztor ob. plebania, ogrodzenie, kapliczki) ob. kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP	murowany	1667 r.	Parafia Rzymskokat.	A-311 z 15.08.1988 r., zm. A-542 z 31.03.2011 r.	1. Dobry 2. Bieżąca konserwacja
2. Łukawiec gm. Wielkie Oczy	Kościół pw. Trzech Króli (Objawienia Pańskiego)	drewniany	1756 r.	Parafia Rzymskokat.	A-83 z 30.12.1967 r., zm. A-311 z 16.12.2008 r.	1. Dobry 2. Bieżąca konserwacja
3. Potok Jaworowski gm. Wielkie Oczy	Kościół pw. Trójcy Przenajświętszej	murowany	1910–1913 r.	Parafia Rzymskokat.	A-846 z 14.02.1997 r., A-442 z 26.10.2010 r.	1. Dobry 2. Bieżąca konserwacja
4. Lubaczów gm. loco	Kościół pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika	murowany	1899 r.	Parafia Rzymskokat.	A-1784 z 29.03.2023 r.	1. Dobry 2. Bieżąca konserwacja
5. Oleszyce gm. loco	Kościół pw. Narodzenia NMP	murowany	1906 r.	Parafia Rzymskokat.	brak	1. Dobry (rem. sygnaturki 2012-2013 r.) 2. Bieżąca konserwacja, wpis do rejestru zabytków
6. Cieszanów gm. loco	Kościół pw. św. Wojciecha	murowany	1800 r.	Parafia Rzymskokat.	A-448 z 29.11.1989 r.	1. Dobry 2. Bieżąca konserwacja
7. Stary Dzików gm. loco	Kościół pw. św. Trójcy	murowany	1781 r.	Parafia Rzymskokat.	brak	1. Dobry 2. Bieżąca konserwacja, wpis do rejestru zabytków
8. Lipsko gm. Narol	Zespół kościoła pw. św. Andrzeja Apostoła (kościół, dzwonnica, plebania, starodrzew)	murowany	1625 r., gruntownie przebudowany w na pocz. XVIII w.	Parafia Rzymskokat.	A-372 z 4.08.2009 r.	1. Dobry 2. Bieżąca konserwacja
9. Narol gm. loco	Zespół kościoła pw. Narodzenia NMP (kościół, dzwonnica, mur ogrodzeniowy wraz z bramami, starodrzew)	murowany	1792–1804	Parafia Rzymskokat.	A-207 z 8.06.2007	1. Dobry 2. Bieżąca konserwacja
10. Horyniec-Zdrój gm. loco	Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP wraz z klasztorem OO. Franciszkanów	murowany	pocz. XVIII w.	Parafia Rzymskokat.	A-292 z 31.10.1949 r.	1. Dobry 2. Bieżąca konserwacja
11. Krowica Sama gm. Lubaczów	Kościół pw. Przemienienia Pańskiego (nieużytkowany)	drewniany	1932-1933 r.	Parafia Rzymskokat.	A-400 z 16.02.2010 r.	1. Dobry 2. Bieżąca konserwacja

Miejscowość/ gmina	Nazwa obiektu	Materiał	Czas powstania	Właściciel	Rejestr zab., nr i data	1. Stan zachowania 2. Postulaty konserwatorskie
12. Basznia Dolna gm. Lubaczów	Kościół pw. św. Andrzeja Boboli	murowany	1938–1939	Parafia Rzymskokat.	brak	1. Dobry 2. Bieżąca konserwacja, wpis do rejestru zabytków
13. Nowe Brusno gm. Horyniec-Zdrój	Kościół pw. Nawiedzenia NMP	murowany	1906–1908	Parafia Rzymskokat.	brak	1. Dobry 2. Bieżąca konserwacja, wpis do rejestru zabytków
14. Płazów gm. Narol	Zespół kościelny (kościół pw. św. Michała Archanioła, dwie dzwonnice, brama, mur, starodrzew)	murowany	1818–1822	Parafia Rzymskokat.	A-452 z 9.09.1997 r.	1. Dobry 2. Bieżąca konserwacja
15. Huta Różaniecka gm. Narol	Kościół pw. Chrystusa Króla	murowany	1914 r.	Parafia Rzymskokat.	brak	1. Dobry 2. Bieżąca konserwacja, wpis do rejestru zabytków
16. Podlesie gm. Lubaczów	Kościół filialny pw. Imienia Maryi (od 1953 r.), pierwotnie zbór ewangelicki	murowany	1856 r.	Parafia Rzymskokat.	brak	1. Dobry 2. Bieżąca konserwacja, wpis do rejestru zabytków
17. Dąbków gm. Lubaczów	Kościół filialny pw. Serca Pana Jezusa, pierwotnie zbór ewangelicki	murowany	1886 r., gruntowna przebudowa i rozbudowa w 2011 r.	Parafia Rzymskokat.	brak	1. Dobry 2. Bieżąca konserwacja, wpis do rejestru zabytków
18. Nowiny Horynieckie gm. Horyniec-Zdrój	Kaplica filialna „Na Wodzie" pw. św. Antoniego	drewniany	1896 r.	Parafia Rzymskokat.	A-40 z 21.09.2001 r.	1. Dobry 2. Bieżąca konserwacja
19. Doliny gm. Cieszanów	Kościół pw. Matki Boskiej Częstochowskiej	murowany	1923–1925	Parafia Rzymskokat.	brak	1. Dobry 2. Bieżąca konserwacja, wpis do rejestru zabytków
20. Cewków gm. Stary Dzików	Kościół pw. Podniesienia Krzyża Świętego	murowany	1934–1945	Parafia Rzymskokat.	brak	1. Dobry 2. Bieżąca konserwacja, wpis do rejestru zabytków

Źródło: Opracowanie własne

Il. 1. Kościół pw. św. Wojciecha w Cieszanowie

Il. 2. Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Wielkich Oczach

Il. 3. Konkatedra i Sanktuarium NMP Łaskawej Lwowskiej w Lubaczowie.

Il. 4. Kościół pw. Trzech Króli w Łukawcu.

Il. 5. Kościół pw. Trójcy Przenajświętszej w Potoku Jaworowskim.

Il. 6. Kościół pw. św. Trójcy w Starym Dzikowie.

Il. 7. Kościół pw. św. Andrzeja Boboli w Baszni Dolnej.

Il. 8. Kościół pw. św. Michała Archanioła w Płazowie.

IV.2.1.2. Cerkwie i greckokatolickie zespoły sakralne

Stan ilościowy

Zabytki architektury cerkiewnej występują w 50 miejscowościach powiatu. Są to przede wszystkim wolnostojące świątynie – 36 budowli, z czego 22 cerkwie drewniane i 14 murowanych, a także dzwonnice – 27 obiektów, w tym 13 drewnianych i 14 murowanych. Łącznie więc na terenie powiatu lubaczowskiego znajdują się 63 zabytki dawnej architektury cerkiewnej, które powstały przed 1939 r. (Tabela nr 2). Tak znaczna liczba tego typu obiektów występujących na stosunkowo niewielkim obszarze jest niewątpliwie bogactwem regionu współtworzącym jego wielokulturowe oblicze. Obok istniejących cerkwi na obszarze powiatu występują ruiny dwóch obiektów (mury cerkwi w Hucie Różanieckiej i dzwonnica w Podemszczyźnie) oraz dwadzieścia cerkwisk – miejsc naznaczonych obecnością świątyń obrządku wschodniego, które przestały istnieć w ciągu ostatniego stulecia. Zniszczone zostały w wyniku pożarów, wojen światowych oraz prowadzonej po 1945 r. akcji rozbiórkowej. Miejsca te – niepozbawione wielu walorów historycznych i kulturowych – również zasługują na opiekę i godne upamiętnienie.

Czas powstania

Spośród 22 cerkwi drewnianych do najcenniejszych należą dwie cerkwie uznane za najstarsze na terenie kraju. Są to wzniesione w końcu XVI w. świątynie w Radrużu i Gorajcu. Duże znaczenie kulturowe posiada grupa siedmiu cerkwi powstałych w XVIII w. Murowane budowle (14 obiektów) pochodzą głównie z końca XIX i początku XX w. Kilka z nich wzniesionych zostało według projektu architekta Wasyla Nahirnego (Lubaczów, Nowy Lubliniec, Werchrata).

Własność – funkcja

Spośród 37 cerkwi (wrzesień 2024 r.) właścicielem lub zarządcą osiemnastu jest Kościół rzymskokatolicki, czternastu samorządy gminne, jednej Skarb Państwa (w imieniu którego obiektem zarządza Starostwo Powiatowe w Lubaczowie), dwóch Kościół greckokatolicki, dwóch Muzeum Kresów w Lubaczowie (cerkiew pw. św. Paraskewy w Radrużu i cerkiew w Nowym Bruśnie).

Obiekt będący własnością Skarbu Państwa jest nieużytkowany. Świątynie znajdujące się w gestii władz kościelnych obydwu obrządków pełnią przeważnie funkcje sakralne z wyjątkiem czterech nieużytkowanych obiektów. Cerkwie znajdujące się w posiadaniu władz gminnych pełnią funkcje koncertowo-wystawiennicze (Narol-Krupiec, Cieszanów

i Dachnów), sakralne (Futory) lub są nieużytkowane (dziewięć obiektów).

Stan zachowania

Zabytki architektury cerkiewnej są przeważnie w dobrym stanie technicznym. Poprawa w tym zakresie nastąpiła w ciągu ostatnich kilkunastu lat, kiedy to gruntowne prace konserwatorskie objęły cztery cerkwie znajdujące się w administracji władz i jednostek samorządowych (d. cerkwie w Cieszanowie, Dachnowie, Narolu-Krupcu, Nowym Bruśnie), a dwie kolejne są w trakcie remontów (d. cerkwie w Wielkich Oczach i Woli Wielkiej). W najlepszej kondycji znajdują się obiekty przystosowane do kultu w obrządku rzymskokatolickim (15 obiektów). W średnim stanie znajdują się również dwie cerkwie nieużytkowane jednak formalnie należące do Kościoła rzymskokatolickiego (Łówcza, Ułazów).

W najgorszym stanie technicznym znajduje się pięć cerkwi opuszczonych, pozostających we władaniu władz państwowych i gminnych, właścicieli prywatnych i Kościoła rzymskokatolickiego (cerkwie w Cewkowie, Oleszycach, Płazowie, Starych Oleszycach, Starym Dzikowie). Bez podjęcia pilnych prac zabezpieczających, a następnie konserwatorskich może dojść do zawalenia poszczególnych partii, a w konsekwencji ruiny całego obiektu.

Wszystkie świątynie, poza sześcioma (w Płazowie, Starym Dzikowie, Starych Oleszycach-Woli, Ułazowie, Werchracie i Hucie Różanieckiej), objęte są ochroną w ramach rejestru zabytków. Wśród wykonanych w ostatnich latach prac należy wskazać m.in. kapitalny remont cerkwi w Cieszanowie, ze środków Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i Urzędu Wojewódzkiego w Rzeszowie. Obejmował on adaptację na centrum koncertowo-wystawiennicze, w ramach której przeprowadzono m.in. remont i wymianę pokrycia dachowego, konserwację lub wymianę stolarki okiennej i drzwiowej, zniszczonych elementów konstrukcyjnych, schodów, wykonanie nowej posadzki, a także wykonanie wszystkich instalacji. Na uwagę zasługują również prace zabezpieczające w cerkwi w Cewkowie, ze środków Urzędu Wojewódzkiego w Rzeszowie, wydatkowanych za pośrednictwem Starostwa Powiatowego w Lubaczowie. W latach 2015–2017 wzmocniono fundamenty obiektu, zabezpieczono nakrycie dachu nad babińcem oraz odbudowano drewniany ganek. W kolejnych latach wymieniono i pomalowano blachę na dachu całego obiektu. Natomiast cerkiew w Dachnowie po gruntowym remoncie i pracach konserwatorskich w 2017-2018 r., została przeznaczona na cele kulturalno-sakralne. Cerkiew w Dachnowie udostępniana jest również coraz większemu gronu turystów (zabytek znajduje się na Szlaku Architektury Drewnianej woj. podkarpackiego).

Tabela 2. Zabytki architektury greckokatolickiej na terenie powiatu lubaczowskiego według stanu na wrzesień 2024 r.

Miejscowość/ gmina	Nazwa obiektu	Obecna funkcja	Materiał	Czas powstania (ew. rozbiórki)	Właściciel i nr działki	Użytkownik	Rejestr zab., nr i data	1. Stan zachowania 2. Postulaty konserwatorskie
1. Basznia Dolna, gm. Lubaczów	Cerkwisko po par. cerkwi pw. Soboru NMP	Cerkiew nie istnieje, plac nieużytkowany	murowane	1904 r., rozebrana w 1956 r.	Gmina Lubaczów (nr dz. 992)	Sołectwo wsi Basznia Dolna	-	1. Zachowane schody na plac cerkiewny, krzyż misyjny, kamień z 1923 r.; ogrodzenie – drewniany parkan, prace porządkowe w 2003 r. (SP Basznia Dolna, Nadleśnictwo Lubaczów, Fundacja Wspomagania Wsi) 2. Bieżąca konserwacja
2. Bihale, gm. Wielkie Oczy	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew par. pw. Bogurodzicy Pokrow 2. Dzwonnica, poprzednio dzwonnica-brama	1. Kościół rzymskokat. par. pw. Opieki Matki Bożej Uzdro-wienia Chorych 2. Nie istnieje	1 i 2. drewniane	1. 1821 r., przebudowa 1825, 1858 r. lub XIX/XX w., remont 1928, 1978–1979; 2010–2019; 2. 1821 r., rozebrana w 1977 r.	Od 1990 r. miejscowa parafia Rzymskokat. (nr dz. 658)	Tak jak właściciel	A-646 z 6.04.1994 r.	1. Obiekt w dobrym stanie, po gruntownych pracach remontowych 2. Bieżąca konserwacja
3. Borchów, gm. Oleszyce	Zespół cerkiewno-cmentarny: 1. Cerkiew fil. pw. Niepokalanego Poczęcia NMP 2. Dzwonnica-brama 3. Cmentarz	1. Kaplica rzymskokat. fil. 2. Dzwonnica-brama 3. Cmentarz	1. drewniana, 2. murowana	1. 1781 r., przebudowa XIX/XX w., 1913, 1924 r., remont 1981, 1993 r., 2. 1937 r.	Od 1990 r. parafia Rzymskokat. w Oleszycach (nr dz. 164)	Tak jak właściciel	A-396 z 28.10.1993 r.	1. Obiekt w dobrym stanie 2. Bieżąca konserwacja
4. Cewków, gm. Stary Dzików	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew par. pw. św. Dymitra 2. Dzwonnica	1. nieużytkowana 2. Nie istnieje	1 i 2. drewniane	1. 1842 r., remont ok. 1890, 1924, 1935 r., ok. 2007 r. naprawa poszycia dachu nad babińcem, w 2017 r. rekonstrukcja ganku; 2. Przed 1890 r., przebudowa 1926 r., rozebrana w 1979 r.	Skarb Państwa (nr dz. 6331)	Nieużytkowana	A-227 z 16.06.1987 r.	1. Obiekt w średnim stanie: zniszczony fartuch, gontowe poszycie ścian, wewnątrz: dewastacja pozostałości elementów wystroju i polichromii 2. Wymagane całościowe przeprowadzenie remontu. W 2015 i 2017 r. naprawiono dach, podmurówki, odbudowano ganek, podłogę, schodki wejściowe
5. Chotylub, gm. Cieszanów	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew fil. pw. Opieki NMP, do 2002 r.	1 i 2. Nieużytkowane	1. drewniana, 2. murowana	1. 1888 r., remont ok. 1970 r., przebudowa w 1981 r.; 2. 1932 r.	Skarb Państwa (nr dz. 467)	Nieużytkowana	A-222 z 12.06.1987 r.	1. Cerkiew w stanie średnim: ubytki w pokryciu dachowym; brak bieżącej opieki; dzwonnica w stanie do-

Miejscowość/ gmina	Nazwa obiektu	Obecna funkcja	Materiał	Czas powstania (ew. rozbiórki)	Właściciel i nr działki	Użytkownik	Rejestr zab., nr i data	1. Stan zachowania 2. Postulaty konserwatorskie
	kaplica rzymskokat. 2. Dzwonnica							brym: ubytki tynku i pokrycia dachowego 2. Przeprowadzenie remontu całego zespołu
6. Cieszanów, gm. loco	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew par. pw. św. Jerzego 2. Dzwonnica 3. Brama ogrodzeniowa	1. Centrum Koncertowo-wystawiennicze 2. Nieużytkowana	1 i 2. murowane	1 i 2. 1900 r., remont w latach 2013–2015	Urząd Miasta i Gminy Cieszanów (nr dz. 1728)	Tak jak właściciel	A-131 z 15.07.2005 r.	1. Zespół cerkiewny w dobrym stanie, po gruntownych pracach remontowych w l. 2013–2015 2. Bieżące utrzymanie
7. Dachnów, gm. Cieszanów	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew par. pw. Podwyższenia Krzyża Świętego 2. Dzwonnica	1. Funkcja kulturalno-sakralna 2. Nieużytkowana	1 i 2. drewniane	1. 1901–1929 (w wyniku całkowitej przebudowy obiektu z 1630–1635), gruntowne prace konserwatorskie w latach 2017–2018; 2. 1928 r., przebudowa 1982 r., odnowiona w latach 2017–2018 2. Remont w 2018 r.	Urząd Miasta i Gminy Cieszanów (nr dz. 1799)	Tak jak właściciel	A-1627 z 7.09.1987 r.	1. Zespół cerkiewny w dobrym stanie, po pracach remontowych 2. Bieżące utrzymanie
8. Dziewięcierz, gm. Horyniec-Zdrój	I. Cerkwisko (ruiny zespołu cerkiewnego): 1. Fundamenty cerkwi par. pw. Podwyższenia Krzyża Świętego 2. Kostnica-pozostałości 3. Mur-ogrodzenie 4. Pomnik misyjny	I. Trwała ruina	1 i 2. drewniane, 3 i 4. murowane	1. 1838 r., rozebrana w latach 1945–1951; 2. ok. 1845 r., remont 1902 r., rozebrana przed 1951 r.; 3 i 4. 1837 r.	Gmina Horyniec-Zdrój (nr dz. 171)	Nieużytkowane	A-1416 z 12.08.2016 r.	1.Obiekt w średnim stanie 2. Przeprowadzenie prac remontowych (zabezpieczenie ruin), uporządkowanie otoczenia, oznakowanie miejsca
9.Dziewięcierz, gm. Horyniec-Zdrój cd.	II. Cerkwisko – miejsce po kaplicy liturgicznej	Nie istnieje, plac nieużytkowany	Kaplica drewniana	Brak informacji, rozebrana po 1945 r.	Nadleśnictwo Lubaczów (nr dz. 160)	Nieużytkowane	-	1. Obiekt w średnim stanie 2. Wykonanie oznakowania miejsca lokalizacji

Miejscowość/ gmina	Nazwa obiektu	Obecna funkcja	Materiał	Czas powstania (ew. rozbiórki)	Właściciel i nr działki	Użytkownik	Rejestr zab., nr i data	1. Stan zachowania 2. Postulaty konserwatorskie
10. Futory, gm. Oleszyce	Świetlica, od. ok. 1940 r. kaplica greckokat.	Kaplica rzymskokat. fil. MB Łaskawej Królowej Pol.	Drewniana	1939 r., remont w 1969 r. i w latach 80. XX w.	Miasto i Gmina Oleszyce (nr dz. 53)	Parafia Rzymskokat. w Oleszycach (nieforalnie)	-	1. Obiekt w dobrym stanie 2. Bieżące utrzymanie
11. Gorajec, gm. Cieszanów	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew fil. pw. Narodzenia NMP 2. Dzwonnica 3. Słupy dawnego ogrodzenia	1. Kaplica rzymskokat. fil.	1 i 2. drewniane, 3. murowane	1. 1586 r., przebudowa 1816, 1835, 1903 r., remont i przebudowa 1992–2002; 2. pierwsza dzwonnica ok. 1845 r., rozebrana około 1975 r., obecna 1860 r., w 1994 r. przeniesiona z Majdanu Sieniawskiego; 3. lata. 40. XIX w.	Parafia Rzymskokat. w Cieszanowie (nr dz. 333)	Tak jak właściciel	A-157 z 29.09.1986 r.	1. Obiekt w dobrym stanie 2. Bieżące utrzymanie, odtworzenie pierwotnej formy ogrodzenia od południa
12. Horyniec-Zdrój, gm. loco	Dawna kaplica dworska obecnie część kościoła	1. Kaplica zdrojowa rzymskokat. fil. pw. św. Jakuba Strzemię	murowana	1. 1818 r., odnowiona w 1926, 1937, 1969, 1977 r., gruntowna przebudowa w 1984 r.	Klasztor oo. Franciszkanów w Horyńcu-Zdroju (nr dz.1878)	Tak jak właściciel	A-32 z 20.06.2001 r.	1. Obiekt w dobrym stanie 2. Bieżąca konserwacja
13. Huta Różaniecka, gm. Narol	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew fil. pw. św. Mikołaja 2. Dzwonnica	1. Trwała ruina 2. Nie istnieje	1. murowana, 2. drewniana	1. 1835 r., spalona w 1943 r.; 2. poł. XVIII w., gruntownie odnowiona w 1815 r., spalona w 1943 r.	Gmina Narol (nr dz. Bz 560/2)	Nieużytkowany	-	1. Zachowane mury zewnętrzne do wysokości gzymsu 2. Zabezpieczenia murów; bieżąca pielęgnacja ruin i otoczenia cerkwi (cmentarz), oznakowanie miejsca; planowana jest rewitalizacja obiektu pod kątem ekspozycji walorów przyrodniczych Roztocza
14. Huta Złomy (Stara Huta), gm. Narol	Cerkwisko – miejsce po zespole cerkiewnym: 1. Cerkiew fil. pw. św. Paraskewy 2. Dzwonnica	Nie istnieje, plac nieużytkowany	1 i 2. drewniane	1. 1928 r., rozebrana na pocz. lat 50. XX w.; 2. 1720 r., rozebrana na pocz. lat 50. XX w.	Państwowe Gospodarstwa Leśne Lasy Państwowe Nadleśnictwo Narol (nr dz.	-	-	1. Zachowane pozostałości fundamentów cerkwi oraz ogrodzenia 2. Uporządkowanie i oznakowanie miejsca

Miejscowość/ gmina	Nazwa obiektu	Obecna funkcja	Materiał	Czas powstania (ew. rozbiórki)	Właściciel i nr działki	Użytkownik	Rejestr zab., nr i data	1. Stan zachowania 2. Postulaty konserwatorskie
					599)			
15. Kobylnica Ruska, gm. Wielkie Oczy	I. Cerkwisko – miejsce po zespole cerkiewnym: 1. Cerkiew par. pw. św. Dymitra 2. Dzwonnica	Nie istnieje, plac nieużytkowany	1 i 2. drewniane	1. 1922 r., rozebrana przed 1956 r.; 2. pocz. lat. 20. XX w., rozebrana przed 1956 r.	Gmina Wielkie Oczy (nr dz. 533)	Tak jak właściciel	-	1. Zachowane pozostałości fundamentów cerkwi, 2 krzyże (misyjny i pamiątkowy) oraz drzewostan 2. Uporządkowanie i oznakowanie miejsca
	II. Cerkwisko – miejsce po kaplicy liturgicznej	Nie istnieje, plac nieużytkowany	Kaplica drewniana	1925 r., rozebrana po 1945 r.	-	-	-	1. Ustalenie dokładnej lokalizacji 2. Uporządkowanie i oznakowanie miejsca
16. Kobylnica Wołoska, gm. Wielkie Oczy	Cerkiew par. pw. św. Dymitra i Jozafata Kuncewicza	Kościół rzymskokat. fil. i cerkiew greckokat. fil.	murowana	1923 r.	Parafia Rzymskokat. w Potoku Jaworowskim (nr dz. 966)	Tak jak właściciel	A-798 z 6.04.1994 r.	1. Obiekt w dobrym stanie 2. Bieżąca konserwacja
17. Kowalówka (Żuków), gm. Cieszanów	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew par. pw. Narodzenia NMP, 2. Dzwonnica	Kaplica rzymskokat. fil.	1. drewniana, 2. murowana	1. 1813 r., rozbudowana 1902 r., remont 2003 r.; 2. lata 30. XX w., odnowiona 1986 r.	Parafia Rzymskokat. w Cieszanowie (nr dz. 1088)	Tak jak właściciel	1.A-242 z 19.08.1987 r. 2. Brak	1. Obiekt w dobrym stanie 2. Bieżące utrzymanie – wpis do rejestru zabytków.
18. Krowica Sama, gm. Lubaczów	Cerkwisko – miejsce po zespole cerkiewnym 1. Cerkiew par. pw. św. Michała Archanioła	1. Nie istnieje	drewniana	1. 1870 r., rozbudowa 1936 r. (cieśla Dymitr Hładki), zawaliła się w latach 1994–1995, spalona 2000 r., teren uporządkowany w 2011 r.	Gmina Lubaczów (nr dz. 478)	Nieużytkowane	A-355 z 21.05.1990 r.	1. Odtworzone kamienne fundamenty cerkwi i upamiętnienie w formie drewnianego krzyża 2. Bieżące utrzymanie
19. Krzywe, gm. Horyniec	Dzwonnica cmentarna oraz cmentarz	Nieużytkowana	drewniana	XIX/XX w., zabezpieczona przełom lat 50. i 60 XX w., prace konserwatorskie w 2019;	Gmina Horyniec-Zdrój (nr dz. Bz 123)	Tak jak właściciel	A-134 z 7.11.2005 r.	1. Obiekt w trakcie prac konserwatorskich; 2.Uprzadkwoanie otoczenia i oznaczenie zabytku;
20. Lipsko, gm. Narol	Cerkwisko – miejsce po cerkwi fil. pw. św. Onufrego	Nie istnieje, plac nieużytkowany	Cerkiew murowana	1887 r.; spalona w 1914 r.	Gmina Narol (nr dz.143, Ps V,)	Sołectwo wsi Lipsko	-	1. Zachowane miejsce po dawnej cerkwi; 2. Uporządkowanie otoczenia, oznaczenie miejsca;
21. Lubaczów –	I. Zespół cerkiewny:	Cerkiew grec-	1 i 2.	1. 1883 r. (arch. Wasyl	Archidiecezja	Parafia	A-556 z	1. Obiekt w średnim stanie, (czę-

Miejscowość/ gmina	Nazwa obiektu	Obecna funkcja	Materiał	Czas powstania (ew. rozbiórki)	Właściciel i nr działki	Użytkow-nik	Rejestr zab., nr i data	1. Stan zachowania 2. Postulaty konserwatorskie
miasto	1. Cerkiew par. pw. św. Mikołaja 2. Dzwonnica	kokat. par.	murowane	Nahirny), 2. 1843 r., przebudowa 1862 r.	Przemysko-Warszawska obrządku Greckokat. z/s w Przemyślu (nr dz. 2560/1)	greckokat. w Lubaczowie	20.12.1988 r.	ściowy remont dachu 2019 r.); 2. Uzupełnienie tynku, poszycia dachowego, bieżąca konserwacja;
	II. Cerkwisko – miejsce po cerkwi pw. św. Krzyża	Nie istnieje, teren MOPSu	Cerkiew drewniana	poł. XVII w., spalona w 1784 r.	Gmina Miejska Lubaczów (nr dz. 2551/6)	MOPS w Lubaczowie	-	1.Brak śladów po cerkwi, zachowane pozostałości d. cmentarza przycerkiewnego; 2.Oznakowanie i upamiętnienie miejsca;
22. Łówcza, gm. Narol	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew par. pw. św. Paraskewy, po 1945 r., do 2002 r. kaplica rzymskokat. fil. pw. Matki Bożej Bolesnej (parafia w Płazowie) 2. Dzwonnica	Nieużytkowany	1 i 2. drewniane	1. 1808 r., rozbudowana 1899 r., remont w poł. lat 60. XX w.; 2. k. XIX w. (cieśla Petraszkiewicz), remont w poł. lat 80. XX w.	Od 1977 r. parafia Rzymskokat pw. św. Michała w Płazowie (nr dz. B 702)	Tak jak właściciel	A-1207 z 13.12.2013 r.	1. Obiekt w średnim stanie 2. Przeprowadzenie remontu cerkwi (wymiana części podwalin i brusów oraz oszalowania), bieżąca konserwacja
23. Łukawiec, gm. Wielkie Oczy	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew fil. pw. św. Dymitra Męczennika 2. Dzwonnica (nie istnieje) 3. Bramka cerkiewna i parkan	Nieużytkowany	1–3. drewniane	1. 1701 r., remont 1753 r., przebudowa 1923 r., częściowo spalona w 1987 r., odbudowana w latach 1990–1993; 2. 1842 r., rozebrana w k. lat 60. XX w.; 3. XIX w., przeniesiona z Kobylnicy Woł. w 1994 r., parkan z 1994 r.	Od 2000 r. Archidiecezja Przemysko-Warszawska obrządku Greckokat. z/s w Przemyślu (nr dz. 1922)	Nieużytkowany	1. A-797 z 19.03.1986 r. i A-693 z 01.12.2011 r. 3. A-798 z 6.04.1994 r.	1. Dobry 2. Zabezpieczenie obiektu, uporządkowanie placu 3. Wymaga konserwacji
24. Miłków, gm. Stary Dzików	Cerkwisko – miejsce po zespole cerkiewnym:	Nie istnieje, plac nieużytkowany	1 i 2. murowane	1. 1910 r., rozebrana ok. 1952 r.; 2. 1910 r., rozebrana na początku lat	Państwowe Gospodarstwa Leśne	-	-	1. Zachowane pozostałości po cerkwi 2. Uporządkowanie i oznakowanie

Miejscowość/ gmina	Nazwa obiektu	Obecna funkcja	Materiał	Czas powstania (ew. rozbiórki)	Właściciel i nr działki	Użytkownik	Rejestr zab., nr i data	1. Stan zachowania 2. Postulaty konserwatorskie
	1. Cerkiew par. pw. Zaśnięcia NMP 2. Dzwonnica			50. XX w.	Lasy Państwowe Nadleśnictwo Oleszyce (nr dz. 30, 240 ha)			miejsca
25. Moszczanica, gm. Stary Dzików	Zespół cerkiewno-cmentarny: 1. Cerkiew fil. pw. św. Michała Archanioła 2. Dzwonnica 3. Nagrobki	Nieużytkowany	1 i 2. drewniane	1. 1719 r., przebudowa 1930 r. (cieśla Mychajło Bednarz); 2. przed 1890 r., remont w latach 1927–1937, ok. 1973 r.	Skarb Państwa, w trakcie starań o przejęcie przez Gminę Stary Dzików (nr dz. Bz 1215)	Nieużytkowany	A-897 z 28.09.2012 r.	1. Obiekt w średnim stanie 2. Przeprowadzenie remontu (wymiana części podwalin i szalunku), roztoczenia bieżącej opieki
26. Narol-Krupiec, gm. Narol	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew par. pierwotnie pw. Zwiastowania NMP, później św. Trójcy oraz Złożenia Szat NMP 2. Dzwonnica 3. Kapliczka ze studnią 4. Cmentarz przycerkiewny	Centrum koncertowo-wystawiennicze	1. i 2. murowane	1. 1899 r. (majster Piotr Buzek), generalny remont z adaptacją do nowych funkcji w 2011 r. 2. lata 30. XX w.	Gmina Narol (nr dz. Bz 473/1)	Tak jak właściciel	A-247 z 12.12.2007 r.	1. Stan dobry 2. Bieżące utrzymanie
27. Niemstów, gm. Cieszanów	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew fil. pw. Narodzenia NMP 2. Dzwonnica	Kościół rzymskokat. par.	1. murowana, 2. pierwotnie drewniana, obecnie konstrukcja metalowa	1. 1912 r.; 2. pierwotna 1822 r., spalona w trakcie II wojny światowej; obecna z lat 80. XX w.	Od 1994 r. miejscowa Parafia Rzymskokat. (nr dz. Bi 703)	Tak jak właściciel	A-69 z 24.02.2003 r.	1. Obiekt w dobrym stanie 2. Bieżące utrzymanie
28. Nowe Brusno, gm. Horyniec	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew fil. pw. św. Paraskewy 2. Cmentarz i drzewostan	1. Obiekt muzealny	drewniany	1. 1713 r., rozbudowana ok. 1850, 1873, 1903 r., generalny remont od 1994 r., w 2013 przejęta przez Muzeum Kresów	Muzeum Kresów w Lubaczowie (nr dz. 365)	Tak jak właściciel	A-1771 z 12.06.1987 r. i 15.11. 1990 r.	1. Obiekt w dobrym stanie 2. Prace nad wystrojem wnętrza, uporządkowanie otoczenia

Miejscowość/ gmina	Nazwa obiektu	Obecna funkcja	Materiał	Czas powstania (ew. rozbiórki)	Właściciel i nr działki	Użytkownik	Rejestr zab., nr i data	1. Stan zachowania 2. Postulaty konserwatorskie
				w Lubaczowie, w l. 2014–2018 prace remontowe z odtworzeniem bryły pierwotnego babińca.				
29. Nowe Sioło, gm. Cieszanów	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew par. pw. Proroka Eliasza 2. Dzwonnica	1. Kościół rzymskokat. par. pw. Wniebowzięcia NMP	1 i 2. murowane	1. 1907 r. (architekt Teodor Mielniczuk), remont na przełomie lat 80. i 90. XX w.; 2. 1865 r.	Od 1990 r. miejscowa Parafia Rzymskokat. (nr dz. Bi 475/1)	Tak jak właściciel	A-73 z 4.06.2003 r.	1. Obiekt w dobrym stanie 2. Bieżąca konserwacja
30. Nowy Lubliniec, gm. Cieszanów	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew par. pw. Przemienienia Pańskiego 2. Dzwonnica 3. Pozostałości cmentarza przycerkiewnego	1. Kaplica rzymskokat. fil.	1 i 2. murowane	1. 1908 r. (architekt Wasyl Nahirny); 2. 1908 r.	Parafia Rzymskokat. w Starym Lublińcu (nr dz. 130)	Tak jak właściciel	A-1533 z 28.04.1998 r.	1. Obiekt w średnim stanie; 2. Przeprowadzenie remontu dachu, konserwacji detali architektonicznych
31. Oleszyce, gm. loco	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew par. pw. św. Onufrego 2. Dzwonnica 3. Ogrodzenie	1. Nieużytkowana 2. Nie istnieje 3. Częściowo zachowane	1–3. murowane	1. 1809 r., remont 1899, 1901, 1936 r.; 2. 1846 r., rozebrana na początku lat 70. XX w.; 3. 1838–1845	Miasto i Gmina Oleszyce (nr dz. 167/1)	Nieużytkowany	A-661 z 6.04.1994 r.	1. Obiekt w złym stanie: ubytki muru, pokrycia dachowego 2. Przeprowadzenie generalnego remontu
32. Opaka, gm. Lubaczów	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew fil. pw. Narodzenia NMP 2. Dzwonnica	1. Nie istnieje 2. Nieużytkowana	1 i 2. drewniane	1. 1756 r., przebudowa 1893 r.; spalona 7.08.2003 r.; teren uporządkowany w 2011 r. (w tym czasie odnaleziono dokument fundacyjny); 2. 1898 r., gruntowna konserwacja w 2005 r.	Gmina Wiejska Lubaczów (nr dz. 428)	Nieużytkowane	A-315 z 29.11.1989 r.	1. Odtworzone kamienne fundamenty cerkwi 2. Bieżące utrzymanie, wszczęte starania o odbudowę cerkwi
33. Płazów, gm. Narol	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew par. pw. Zaśnięcia NMP 2. Dzwonnica	1. Nieużytkowana 2. Nie istnieje	1. murowana, 2. drewniana	1. 1936 r.; 2. 1728 r., rozebrana przed 1950 r.	Gmina Narol (nr dz. B 475),	Nieużytkowane	-	1. Obiekt w średnim stanie; 2. Przeprowadzenie remontu (pokrycie dachowe) oraz uporządkowania otoczenia (cmentarz przycerkiewny), wpis do rejestru zabytków

Miejscowość/ gmina	Nazwa obiektu	Obecna funkcja	Materiał	Czas powstania (ew. rozbiórki)	Właściciel i nr działki	Użytkownik	Rejestr zab., nr i data	1. Stan zachowania 2. Postulaty konserwatorskie
34. Podemszczyzna, gm. Horyniec-Zdrój	Cerkwisko: 1. Miejsce po cerkwi par. pw. Opieki NMP 2. Dzwonnica	1. Nie istnieje, plac nieużytkowany 2. W ruinie	1. drewniany, 2. murowana	1. 1882 r., spalona w 1944 r.; 2. 1908 r., częściowo rozebrana ok. 1955 r.	Własność prywatna Piotra Pawlucha z Podemszczyzny (nr dz. Bz 43)	Nieużytkowane	-	1. Zachowana podmurówka cerkwi, ruiny dzwonnicy oraz odnowiony krzyż gromadzki 2. Zabezpieczenie ruin dzwonnicy, uporządkowanie terenu, oznakowanie miejsca
35. Prusie, gm. Horyniec-Zdrój	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew par. pw. Narodzenia NMP 2. Dzwonnica 3. Drzewostan 4. Cmentarz	Kaplica rzymskokat. fil.	1 i 2. drewniane	1. 1887 r., remont na pocz. lat 80. XX w. i w 2001 r.; 2. k. XIX w., remont w 1987 r.	Kuria biskupia diecezji zamojsko-lubaczowskiej, Zamość, ul. Hetmana J. Zamojskiego	Parafia Rzymskokat. w Werchracie	A-1822 z 19.08.1987 r. i z 29.10. 1990 r.	1. Obiekt w dobrym stanie 2. Bieżące utrzymanie
36. Radruż, gm. Horyniec-Zdrój	I. Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew par. pw. św. Paraskewy 2. Dzwonnica 3. Kostnica 4.Ogrodzenie	I. Założenie muzealne	1 i 2. drewniane, 3 i 4. murowane	1. k. XVI w., remont 1699 r., 2 poł. XVIII w., 1832 r., w l.1926–1927, generalny remont w l. 1964–1966, od 2010 r. oddział Muzeum Kresów w Lubaczowie, wykonanie prac konserwatorskich i zabezpieczających, wpis na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO (2013 r.). i Pomników Historii (2017 r.); 2. k. XVI w., remont w 1825 r., przed 1928 r., gruntowny w 1965 r.; 3. 2 poł. XIX w.; 4. ok. 1825 r.	Muzeum Kresów w Lubaczowie (nr dz. 235)	Tak jak właściciel	1 i 2. A-435 z 10.05.1960 r. i 15.12.1986 r. 3 i 4. A-421 z 14.06.2010 r.	1. Obiekt w dobrym stanie 2. Bieżące utrzymanie; konserwacja kamiennego ogrodzenia

Miejscowość/ gmina	Nazwa obiektu	Obecna funkcja	Materiał	Czas powstania (ew. rozbiórki)	Właściciel i nr działki	Użytkow-nik	Rejestr zab., nr i data	1. Stan zachowania 2. Postulaty konserwatorskie
	II. Cerkiew fil. pw. św. Mikołaja	Kaplica rzym-skokat. fil.	drewniana	1931 r., remont w k. lat 70. XX w.	Par. Niepoka-lanego Po-częcia NMP w Horyńcu-Zdroju (nr dz. 261)	Tak jak właściciel	A-33 z 22.08.2001 r.	1. Obiekt w dobrym stanie 2. Bieżąca konserwacja
37. Sieniawka (obecnie Huta Kryształowa), gm. Lubaczów	Cerkwisko – miejsce po zespole cerkiewnym: 1. Cerkiew par. pw. Podwyższenia Krzyża Świętego 2. Dzwonnica	Nie istnienie, plac przy nie-czynnym cmentarzu	1 i 2. drewniane	1. 1877 r., rozebrana w 2 poł. XX w.; 2. k. XIX w., rozebrana w 2 poł. XX w.	Skarb Pań-stwa, Państwowe Gospodar-stwa Leśne Nadleśnictwo Lubaczów (nr dz. 46)	-	-	1.Zachowane ślady fundamentów cerkwi i dzwonnicy, jest tablica informacyjna 2. Bieżące utrzymanie
38. Stare Bru-sno, gm. Hory-niec-Zdrój	Cerkwisko – miejsce po zespole cerkiewnym: 1. Cerkiew par. pw. św. Paraskewy 2. Dzwonnica	Nie istnieje, plac nieużyt-kowany	1. muro-wana, 2. drewniana	1. 1906 r., rozebrana przed 1956 r.; 2. k. XVIII w., rozebrana na pocz. lat. 60. XX w.	Państwowe Gospodar-stwa Leśne Lasy Pań-stwowe Nad-leśnictwo Lubaczów (nr dz. 63/3)	-	-	1.Zachowane gruzowisko po cerkwi 2.Uporządkowanie i oznakowanie miejsca
39. Stare Ole-szyce, gm. Ole-szyce	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew par. pw. Opieki NMP 2. Dzwonnica-brama	Nieużytkowane	1 i 2. murowane	1. 1913 r.; 2. 1912 r.	Parafia Rzymskokat. w Oleszycach (nr dz. 1471/1)	Nieużytko-wane	A-1680 z 19.01.1994 r.	1.Obiekt w średnim stanie 2. Zabezpieczenie cerkwi, wykona-nia bieżących napraw (pokrycie dachu), uporządkowania otoczenia
Stare Oleszyce – Wola, gm. Ole-szyce	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew par. pw. Opieki NMP 2. Dzwonnica	1. Kościół rzymskokat. par. Najświęt-szego Serca Pana Jezusa	1 i 2. drewniane	1. 1787 r., przebudowa w l. 1876–1877 (cieśla Hawryło Karmański), remont przed 1890 r., w 1906 r., przebudowa przed 1929 r., pocz. lat 70., w l. 1978–1981; 2. 1787 r., remont pocz. XX w., przebudowa 1980 r.	Miejscowa Parafia Rzymskokat. (nr dz. Bz 1338)	Tak jak właściciel	-	1. Obiekt w dobrym stanie 2. Bieżąca konserwacja, wpis do rejestru zabytków

Miejscowość/ gmina	Nazwa obiektu	Obecna funkcja	Materiał	Czas powstania (ew. rozbiórki)	Właściciel i nr działki	Użytkow-nik	Rejestr zab., nr i data	1. Stan zachowania 2. Postulaty konserwatorskie
40. Stare Sioło, gm. Oleszyce	Cerkwisko – miejsce po zespole cerkiewnym: 1. Cerkiew par. pw. św. św. Kosmy i Damiana 2. Dzwonnica	Nie istnieje, plac nieużyt-kowany	1 i 2. drewniane	1. 1776 r., przebudowa w 1803 r., ok. 1839 r., 1844 r., 1922 r., roze-brana do 1975 r.; 2. k. XVIII w., przebudowa 1844 r., remont ok. 1890 r.; rozebrana przed 1950 r.	Wł. prywat-na, KOWR OT w Rze-szowie (nr dz. 1067/7, 1067/8)	-	-	1. Częściowo zachowany starodrzew wokół cerkwiska 2. Uporządkowanie i oznakowanie miejsca
41. Stary Dzi-ków, gm. loco	Zespół Cerkiewny: 1. Cerkiew par. pw. św. Dymitra 2. Dzwonnica-Brama	Nieużytkowany	1 i 2. murowane	1. 1904 r., 2007 – plener filmu „Katyń" w reż. A. Wajdy; 2. 1904	Od 1989 r. GS „Samo-pomoc Chłopska" w St. Dzikowie (nr dz. 1389)	Nieużytko-wany	-	1.Obiekt w średnim stanie 2. Zabezp. obiektu i zachowanych dekoracji film., przeprowadzenie remontu cerkwi i dzwonnicy; upo-rządkowanie otoczenia (naprawa odgrodzenia), wpis do rej. zab.
42. Stary Lubli-niec, gm. Cie-szanów	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew par. pw. Przemienienia Pańskie-go 2. Dzwonnica i pozosta-łości drzewostanu	1. Kościół rzymskokat. par.	1 i 2. murowane	1. 1927 (architekt Jewhen Nahirny); 2. 1927 r.	Miejscowa Parafia Rzymskokat. (nr dz. 141)	Tak jak właściciel	A-764 z 24.02.2012 r.	1. Obiekt w dobrym stanie 2. Bieżąca konserwacja
43. Sucha Wola, gm. Oleszyce	Cerkwisko – miejsce po zespole cerkiewnym: 1. Cerkiew par. pw. Wprowadzenia NMP do Świątyni 2. Dzwonnica	Nie istnieje, plac nieużyt-kowany	1 i 2. drewniane	1. 1838 r., remont w l. 1903–1904, rozebrana 1945 r.; 2. 1857 r., rozebrana przed 1950 r.	Państwowe Gospodar-stwa Leśne Lasy Pań-stwowe Nad-leśnictwo Oleszyce (nr dz. 156, nr oddziału leśnego 327)	-	-	1. Zachowane ślady po fundamen-tach cerkwi 2. Uporządkowanie otoczenia, ozna-kowanie miejsca
44. Szczutków, gm. Lubaczów	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew par. pw. św. Dymitra Męczennika	Kaplica rzym-skokat. fil.	drewno	1. 1904 r., remont 1990–1991	Parafia Rzymskokat. w Łukawcu (nr dz. 71)	Tak jak właściciel	A-275 z 2.06.2008 r.	1. Obiekt w dobrym stanie 2. Bieżąca konserwacja

Miejscowość/ gmina	Nazwa obiektu	Obecna funkcja	Materiał	Czas powstania (ew. rozbiórki)	Właściciel i nr działki	Użytkow-nik	Rejestr zab., nr i data	1. Stan zachowania 2. Postulaty konserwatorskie
45. Ułazów, gm. Stary Dzików	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew par. pw. św. Dymitra; po 1947 r. kaplica fil. pw. św. Jana Chrzciciela 2. Dzwonnica	Nieużytkowany	1 i 2. drewniane	1. 1843 r., remont w l. 1971–1974, w 1982 r., pożar i remont w 1986 r.; 2. k. XVIII w. lub 1843 r., remont ok. 1890, 1973 r.	Parafia Rzymskokat. w Niemstowie (nr dz. 437/1, 437/2)	Tak jak właściciel	-	1. Obiekt w średnim stanie 2. Przeprowadzenie remontu cerkwi i dzwonnicy, wpis do rejestru zabytków
46. Werchrata, gm. Horyniec-Zdrój	I. Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew par. pw. św. Jerzego 2. Dzwonnica	I. Kościół rzymskokat. par. pw. św. Józefa Robotnika	1. murowana, 2. pierwotnie drewniana, obecnie konstrukcja metalowa	1. 1910 r. (architekt Wasyl Nahirny); 2. lata 70. XX w., poprzednia k. XVII w., remont pocz. lat 30. XX w., rozebrana przed 1950 r.	Miejscowa Parafia Rzymskokat. (nr dz. 204)	Tak jak właściciel	-	1. Obiekt w dobrym stanie 2. Bieżąca konserwacja, wpis do rejestru zabytków
47. Werchrata (Monasterz), gm. Horyniec-Zdrój	II. Cerkwisko – miejsce po monastyrze bazylianów i cerkwi pw. Opieki NMP	Nie istnieje, plac nieużytkowany	Monastyr drewniany	ok. 1680 r., przebudowa 1844 r., rozebrana w k. lat 40. XX w.	Państwowe Gospodarstwa Leśne Lasy Państwowe Nadleśnictwo Lubaczów (nr dz. 55/7)	-	A-615 z 2.08.1993 r.	1. Zachowane pozostałości po monastyrze (ogrodzenie, piwnice) oraz cmentarzyk z I wojny światowej 2. Bieżąca konserwacja;
48. Werchrata („Na Buczynie), gm. Horyniec-Zdrój	III. Cerkwisko – miejsce po zespole odpustowym na tzw. „Buczynie”: 1. Kaplica liturgiczna 2. Kaplica pw. św. Onufrego	Nie istnieje, plac nieużytkowany	1. drewniana, 2. murowana	1900 r., rozebrana po 1946 r.	Państwowe Gospodarstwa Leśne Lasy Państwowe Nadleśnictwo Lubaczów (nr dz. 55/7)	-	-	1.Zachowane pozostałości po zespole odpustowym (fundamenty kaplicy, ruiny kaplicy mur.) 2. Bieżąca konserwacja
49. Wielkie Oczy, gm. loco	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew fil. pw. św. Mikołaja 2. Dzwonnica	1. Nieużytkowana 2. Nie istnieje	1. drewno, kamień (konstrukcja ryglowa), 2. drewniana	1. 1925 r., prace zabezpieczające w 1990 r.; 2. ok. 1925 r., rozebrana ok. 1955 r.	Gmina Wielkie Oczy (nr dz. 803)	Tak jak właściciel	A-219 z 17.07.2007 r.	1.W trakcie prac remontowych 2. Bieżąca konserwacja

Miejscowość/ gmina	Nazwa obiektu	Obecna funkcja	Materiał	Czas powstania (ew. rozbiórki)	Właściciel i nr działki	Użytkownik	Rejestr zab., nr i data	1. Stan zachowania 2. Postulaty konserwatorskie
50. Wola Wielka, gm. Narol	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew pw. Opieki NMP, po 1946 r. kaplica rzymskokat. fil. 2. Dzwonnica 3 Kamienny mur ogrodzeniowy i cmentarz	Nieużytkowany	1 i 2. drewniane; 3. Kamień wapienny	1. 1755 r. remont w 1844 r., przebudowa pocz. lat 90. XIX w., remont 1902 r., 1927 r.; 2. 1755 r., remont w 1857 r., k. XIX w.	Gmina Narol (nr dz. Bz 1048)	Tak jak właściciel	A-39 z 26.06.2001 r.	1. W trakcie prac remontowych 2. Bieżąca konserwacja
51. Wólka Żmijowska, gm. Wielkie Oczy	Zespół cerkiewny: Cerkiew fil. pw. Narodzenia NMP	Nieużytkowana	drewno	1896 r., remont 1914, 1927, 1991 r.	Gmina Wielkie Oczy (nr dz. 101)	Tak jak właściciel	A-800 z 21.05.1990 r.	1. Obiekt w średnim stanie 2. Wymaga zabezpieczenia, uporządkowania otoczenia, objęcia bieżącą opieką
52. Załuże, gm. Lubaczów	Cerkwisko: 1. Miejsce po cerkwi fil pw. Opieki NMP 2. Dzwonnica	1. Nie istnieje, plac nieużytkowany 2. Dzwonnica przy kościele par. rzymskokat.	1. Cerkiew drewniana, 2. murowana - użytkowana	1.1700 r., remont w 1 poł. XIX w., przebudowa k. XIX w., remont 1890, 1970 r., spalona 1984 r.; 2. 1902 r.	Miejscowa Parafia Rzymskokat. (nr dz. 731)	Tak jak właściciel	-	1. Zachowane miejsce po cerkwi ujęte wieńcem starodrzewia, na placu kilka nagrobków 2. Uporządkowanie i upamiętnienie miejsca
53. Żmijowiska, gm. Wielkie Oczy	Zespół cerkiewny: 1. Cerkiew par. pw. Zaśnięcia NMP 2. Dzwonnica	1. Nieużytkowana 2. Nie istnieje	1 i 2. drewniane	1. 1770 r., przebudowa 1881, 1927 r., remont 1930 r., prace zabezpieczające 1991 r.; 2. 1830 r., rozebrana przed 1950 r.	Skarb Państwa; w trakcie starań o przejęcie przez Gminę Wielkie Oczy (nr dz. 359)	Nieużytkowana	A-799 z 01.06.1990 r.	1. Obiekt w średnim stanie 2. Wymaga zabezpieczenia, bieżącej opieki, uporządkowania otoczenia (cmentarz), oznakowanie

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 3. Właściciele i funkcje zabytków architektury greckokatolickiej na terenie powiatu lubaczowskiego według stanu na wrzesień 2024 r.

Funkcja	Własność Skarbu Państwa	Własność Kościoła rzymskokatolickiego	Własność Lasów Państwowych	Własność Kościoła greckokatolickiego	Własność gminna	Inna własność
Funkcja sakralna	-	Bihale, Borchów, Horyniec-Zdrój, Kobylnica Wołoska, Kowalówka, Niemstów, Nowe Sioło, Nowy Lubliniec, Prusie, Radruż (św. Mikołaja), Stare Oleszyce (Wola)*, Stary Lubliniec, Szczutków, Werchrata*, Gorajec,	-	Lubaczów	Futory*	-
Nieużytkowane	Chotylub Kobylnica Ruska (cerkwisko)*	Łówcza, Stare Oleszyce, Ułazów*, Załuże (cerkwisko)*	Werchrata (monastyr), Dziewięcierz (cerkwisko), Stare Brusno (cerkwisko)*, Miłków (cerkwisko)*, Sucha Wola (cerkwisko)*, Stara Huta (cerkwisko)*, Sieniawka (cerkwisko)*	Łukawiec	Oleszyce, Wola Wielka, Płazów*, Wielkie Oczy Wólka Żmijowska, Huta Różaniecka*, Krowica Sama (cerkwisko), Krzywe (dzwonnica), Opaka (dzwonnica), Basznia Dolna (cerkwisko)*, Cewków, Moszczanica, Żmijowiska Stary Dzików*	Podemszczyzna (cerkwisko)* – własność prywatna Stare Sioło (cerkwisko)* – KOWR OT. w Rzeszowie
Funkcja muzealna	-	-	-	-	-	Radruż (św. Paraskewy), Nowe Brusno – filie Muzeum Kresów w Lubaczowie
Funkcja kulturalna	-	-	-	-	Narol-Krupiec, Cieszanów, Dachnów	
Razem	2	19	7	2	18	4

*Wszystkie obiekty, poza oznaczonymi gwiazdką, wpisane do rejestru zabytków.
Źródło: Opracowanie własne.

Il. 9. Zespół cerkiewno-cmentarny pw. św. Paraskewii w Radrużu. (Fot. K.S. 2012 r.)

Il. 10. Odnowiona cerkiew pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Dachnowie po pracach remontowych w 2018 r. (Fot. K.S. 2019 r.)

Il. 11–12. Stan współczesny bryły i wnętrza cerkwi pw. św. Dymitra w Cewkowie po pracach zabezpieczających fot. 2019 r. (poniżej cerkiew przed remontem 2015 r.)

Fot..Krzysztof Stępień

Il. 12–13. Odnowiona cerkiew pw. św. Jerzego w Cieszanowie (fot. 2020 r.), obecnie centrum koncertowo-wystawiennicze, oraz odnowione polichromie autorstwa Hryhorija Kuznewycza (fot. 2016 r.)

Fot. Krzysztof Stępień

IV.2.1.3. Synagogi

Wielokulturowość mieszkańców regionu lubaczowskiego wpisana jest w krajobraz tej ziemi. Wielowiekowa historia, ukazuje liczne przykłady wzajemnego współżycia Polaków, Żydów i Ukraińców. Pierwsze wzmianki o ludności wyznania mojżeszowego zamieszkującej Lubaczów pochodzą z XV i początku XVI w. Na przestrzeni kolejnych stuleci Żydzi zamieszkali we wszystkich ośrodkach miejskich obecnego powiatu, zakładając swoje szkoły organizacje kulturalne i polityczne, a także wznosząc domy modlitw. Jak wspomniano we wstępie opracowania Żydzi w 1939 r. stanowili przeszło dziesięć procent ogółu mieszkańców powiatu. Z uwagi na to, że społeczność ta została w trakcie II wojny światowej niemalże całkowicie wymordowana, ochrona pozostawionego przez nią dziedzictwa (synagogi, cmentarze, zabytki ruchome), składającego się na wyjątkowy krajobraz regionu, jest szczególnym obowiązkiem dzisiejszych mieszkańców powiatu i władz samorządowych.

Stan ilościowy

Do czasów obecnych zachowały się murowane bożnice w Starym Dzikowie (z k. XIX w., zdewastowana w trakcie II wojny światowej), Wielkich Oczach (z 1910 r., zniszczona w trakcie I wojny światowej, odbudowana w 1927 r., zniszczona ponownie w trakcie II wojny światowej) i Cieszanowie (z 1889 r., zdewastowana w trakcie II wojny światowej). Bezpowrotnie utracone zostały synagogi m.in. w Oleszycach, Narolu, Horyńcu-Zdroju, Płazowie, Lubaczowie. W granicach powiatu lubaczowskiego istnieje również sześć cmentarzy żydowskich, spośród których na trzech zachowały się przykłady kamiennej plastyki nagrobnej z XVIII–XX w. (Lubaczów, Oleszyce, Wielkie Oczy).

Własność

Wszystkie bożnice są własnością samorządów gminnych.

Stan zachowania

Wszystkie zachowane obiekty, zdewastowane przez Niemców w trakcie II wojny światowej, wykorzystywano po 1945 r. na cele dalekie od kultu religijnego – do lat 90. funkcjonowały w nich magazyny (Cieszanów, Wielkie Oczy) lub dom kultury i kino (Stary Dzików). Po tym okresie zostały opuszczone, a z braku opieki i odpowiedniego zabezpieczenia popadły w ruinę. Po 2011 r. przeprowadzono generalne prace remontowe, m.in. ze środków Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i samorządów gminnych, w Wielkich Oczach i Cieszanowie, adaptując bożnice odpowiednio na cele biblioteczne i dom dziennego pobytu

dla seniorów. Wśród prac remontowych należy wymienić m.in. wzmocnienie murów i całej konstrukcji obiektów, wymianę więźb i pokryć dachowych, a także wykonanie wszystkich instalacji. Nadal niszczeje natomiast synagoga w Starym Dzikowie – całkowicie zawalił się dach, a wnętrze i zewnętrze porasta roślinność. W 2016 r. decyzją Powiatowego Inspektora Nadzoru Budowlanego nakazano Gminie Stary Dzików – zabezpieczyć i oznakować budynek, uznając go za stanowiący zagrożenie dla bezpieczeństwa ludzi lub mienia. Bez podjęcia pilnych prac w najbliższych latach może dojść do całkowitego zawalenia obiektu.

Tabela 4. Zabytki architektury synagogalnej na terenie powiatu lubaczowskiego według stanu na lipiec 2024 r.

Miejscowość	**Funkcja**	**Materiał**	**Czas powstania**	**Właściciel**	**Rejestr zab., nr i data**	**1. Stan zachowania 2. Postulaty konserwatorskie**
1. Wielkie Oczy	kulturalna	murowana	1927 r. (proj. 1917 r.)	Gmina Wielkie Oczy (nr dz. 814)	A-353 z 08.05.2009 r.	1. Dobry 2. Remont zakończony w 2013 r., bieżąca konserwacja
2. Cieszanów	kulturalna	murowana	1889 r.	Gmina Cieszanów (nr dz. 2387/1)	A-129 z 13.07.2005 r.	1. Dobry 2. Remont zakończony w 2015 r., bieżąca konserwacja
3. Stary Dzików	nie użytkowana	murowana	XIX/XX w.	Gmina Stary Dzików (nr dz. 1211)	-	1. Zły 2. Konieczność prac remontowych, uporządkowanie otoczenia, oznakowanie miejsca, wpis do rejestru zabytków

Źródło: Opracowanie własne.

Il. 14. Synagoga w Wielkich Oczach, obecnie Gminna Biblioteka Publiczna.

Il. 15. Synagoga w Cieszanowie, obecnie dom dziennego pobytu dla seniorów. *Fot. Krzysztof Stępień 2024 r.*

Il. 16. Opuszczona synagoga w Starym Dzikowie. *Fot. Krzysztof Stępień, 2012 r.*

IV.2.1.4. Cmentarze wyznaniowe, kaplice i dzwonnice cmentarne

Stan ilościowy

W 53 miejscowościach powiatu lubaczowskiego istnieje ponad 80 cmentarzy wyznaniowych z zabytkowymi nagrobkami. Spośród nich występuje 17 cmentarzy przyświątynnych (przycerkiewnych i przykościelnych), 58 cmentarzy rzymskokatolickich i greckokatolickich (mieszanych i niezależnych od siebie), 6 żydowskich (z tego trzy z nagrobkami) oraz 2 ewangelickie. Zabytkowe nagrobki są w większości dziełami ludowego ośrodka kamieniarskiego w Bruśnie Starym (XVIII – poł. XX w.). Są to zarówno nagrobki chrześcijańskie obrządku rzymskokatolickiego, greckokatolickiego, wyznania ewangelickiego, jak również macewy. Na kilku cmentarzach istnieją również cenne nagrobki figuralne z warsztatów lwowskich (Cieszanów, Oleszyce, Płazów), jarosławskich, krakowskich i innych.

Czas powstania

Najstarsze zachowane zabytki kamieniarstwa nagrobnego pochodzą z XVII–XVIII w. (Narol, Płazów, Podemszczyzna, Stare Brusno, Radruż – cmentarze przycerkiewne i przykościelne). Większość zachowanych zabytków związanych jest z intensywnym rozwojem plastyki nagrobnej na przełomie XIX i XX w.

Własność

Zabytki na cmentarzach wyznaniowych objęte są opieką gmin, parafii, Lasów Państwowych lub Skarbu Państwa.

Stan zachowania i forma ochrony

W systemie ochrony poprzez wpis do rejestru zabytków nieruchomych znajduje się obecnie 35 cmentarzy rzymskokatolickich i greckokatolickich, 5 przykościelnych i przycerkiewnych, 3 żydowskie i 2 ewangelickie. Na objęcie opieką prawną oczekuje jeszcze ponad dwadzieścia większych założeń cmentarnych.

Prace konserwatorskie w ostatnich latach objęły kilka nekropolii w Borchowie, Gorajcu, Kowalówce, Krowicy Samej, Łówczy, Podemszczyźnie, Podlesiu, Radrużu, Starym Bruśnie, Szczutkowie, Horyńcu-Zdroju, Nowym Bruśnie, Opace. Najważniejszym postulatem konserwatorskim w zakresie ochrony zabytków cmentarnych jest zachowanie spuścizny kamieniarzy bruśnieńskich. Jest ona najbardziej wyróżniającym elementem krajobrazu kulturowego regionu lubaczowskiego, przez co zasługuje na szczególną ochronę. Niestety od dłuższego czasu trwa zjawisko masowego usuwania zabytkowych nagrobków z pozbawionych

opieki mogił (np. w Prusiu). Niemal na każdym cmentarzu znajdują się też cenne nagrobki bruśnieńskie wymagające prac konserwatorskich.

Do unikalnych w szerszej skali należą cmentarze ewangelickie i żydowskie. Wśród tych ostatnich na pilne prace konserwatorskie oczekują od wielu lat kirkuty w Oleszycach i Lubaczowie. Za pozytywne zjawisko należy uznać odtworzenie cmentarza żydowskiego w Wielkich Oczach.

Niekorzystnym przejawem jest zaznaczająca się w ostatnim czasie moda na grodzenie cmentarzy betonowymi przęsłami. Praktyka tego typu niekorzystnie wpływa na wygląd cmentarzy i obniża ich walory zabytkowe. Równie negatywne skutki przynosi usuwanie lub całkowite ogołacanie starego drzewostanu, zamiast jego profilaktycznej konserwacji. Cmentarze pozbawione drzew, a zwłaszcza pierwotnych nasadzeń, zatracają charakter założeń parkowych, przestają być widocznym elementem krajobrazu kulturowego. Postulatem konserwatorskim w przypadku usunięcia starodrzewu jest wymóg wprowadzenie nowych nasadzeń (tych samych lub pokrewnych gatunków), szczególnie na obrzeżach cmentarzy.

Tabela 5. Zabytkowe cmentarze wyznaniowe na terenie powiatu lubaczowskiego według stanu na wrzesień 2024 r.

Miejscowość/gmina	Rodzaj cmentarza i datowanie	Rejestr zab., nr i data	Stan zachowania i postulaty konserwatorskie
1. **Basznia Dolna**, gm. Lubaczów	1. Dawny cmentarz przycerkiewny, brak nagrobków, funkcjonował przed pocz. XX w. 2. Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX–XX w.	1. brak 2. A-363 z 23.06.1994 r.	1 i 2. Stan dobry, wymagana bieżąca konserwacja, ochrona drzewostanu
2. **Bihale**, gm. Wielkie Oczy	Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w.	brak	Stan dobry, wymagana bieżąca konserwacja, ochrona drzewo-stanu
3. **Borchów**, gm. Oleszyce	Cmentarz przycerkiewny rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w.	A-396 z 28.10.1993 r.	Stan dobry, po konserwacji, ochrona drzewostanu
4. **Cewków**, gm. Stary Dzików	1. Cmentarz rzymskokat., nagrobki XX w. 2. Cmentarz grecko-kat., nagrobki XIX/XX w.	1. brak 2. A-381 z 10.01.1990 r.	1 i 2. Stan średni
5. **Chotylub**, gm. Cieszanów	Cmentarz rzymskokat. i grecko-kat., nagrobki XIX/XX w.	A-773 z 3.10.1994 r.	Stan średni, wymagana bieżąca konserwacja, ochrona drzewo-stanu
6. **Cieszanów**, gm. Loco	1. Cmentarz parafialny: rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w. 2. Cmentarz żydowski, brak nagrobków	1. A-160 z 4.11.1986 r., A-1605 z 8.02.2019 r., 2. brak	1 i 2. Stan dobry; wymagana bieżąca konserwacja, ochrona drzewostanu
7. **Dachnów**, gm. Cieszanów	1. Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w.	brak	Stan dobry
8. **Dąbków**, gm. Lubaczów	Cmentarz ewangelicki, nagrobki XIX–XX w.	A-1595 z 15.02.2019 r.	Stan średni, wymagana odnowienie pozostałości nagrobków
9. **Dziewięcierz**, gm. Horyniec Zdrój	Cmentarz komunalny: rzymskokat. i dawny grecko-kat. w pobliżu cerkwiska, nagrobki XVIII–XIX/XX w.	A-1281 z 12.09.1990 r.	Stan dobry, wymagana bieżąca konserwacja
10. **Futory**, gm. Oleszyce	Cmentarz greckokatolicki za szkołą, I poł. XX w. W 1993 r. 5 nagrobków, krzyże drewniane	brak	Stan zły, wymaga uczytelnienia
10. **Gorajec**, gm. Cieszanów	1. Cmentarz przycerkiewny, nagrobek XIX w. 2. Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w.	1. brak 2. A-697 z 03.10.1994 r.	1. Nie istnieje 2. Stan średni, wymaga konserwacja
11. **Horyniec-Zdrój**, gm. loco	1. Cmentarz przycerkiewny, nagrobek XIX w. 2. Cmentarz komunalny: rzymskokat., nagrobki XIX/XX w.	1. brak 2. A-159 z 3.11.1986 r. i A-1382 z 19.02.2016 r.	1., 2. Stan dobry, wymagana bieżąca konserwacja
12. **Huta Różaniecka**,	1. Cmentarz rzymskokat. i greckokat. przy ruinach	1 i 2. brak	1 i 2. Stan dobry, wymagana bieżąca konserwacja

Miejscowość/gmina	Rodzaj cmentarza i datowanie	Rejestr zab., nr i data	Stan zachowania i postulaty konserwatorskie
gm. Narol	cerkwi, nagrobki XIX/XX w. 2. Cmentarz rzymskokat., nagrobki XX w.		
13. **Huta Złomy (d. Stara Huta)**, gm. Narol	Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w.	brak	Stan średni, po konserwacji
14. **Kobylnica Ruska**, gm. Wielkie Oczy	Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w.	brak	Stan dobry
15. **Kobylnica Wołoska**, gm. Wielkie Oczy	Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w.	brak	Stan dobry
16. **Kowalówka (d. Żuków)**, gm. Cieszanów	Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w.	A-603 z 19.05.1993 r.	Stan dobry, po konserwacji
17. Krowica Sama gm. Lubaczów	Cmentarz komunalny: rzymskokat. i greckokat. (dwie części), nagrobki XIX/XX w.	A-385 z 13.07.1994 r., A-383 z 13.07.1994 r.	Stan dobry, po częściowej konserwacji
18. **Krzywe**, gm. Horyniec-Zdrój	Cmentarz greckokat., nagrobki XIX/XX w.	A-134 z 07.11.2005 r	Stan zły, wymaga uporządkowania i odnowienia
19. **Lipsko**, gm. Narol	Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w.	brak/ dz.nr 429 i 56	Stan dobry, bieżąca konserwacja
20. **Lubaczów**, miasto	1. Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w. 2. Cmentarz żydowski, nagrobki XVIII–pocz. XX w. 3. Cmentarz przy d. cerkwi św. Krzyża (przed pocz. XIX w.), ul. Wyszyńskiego (MOPS), brak nagrobków	1. A-555 z 5.02.1987 r., A-636 z 2.08.2011 r. 2. A-567 z 17.01.1990 r. 3. brak	1.Stan średni, wymaga powtórnej inwentaryzacji i bieżącej konserwacji 2. Stan średni, wymaga przeprowadzenia konserwacji (mur ogrodzeniowy, brama) 3. Nie istnieje, wymaga upamiętnienia
21. **Łówcza**, gm. Narol	1. Cmentarz przycerkiewny, rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX–XX w. 2. Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w., kaplica z 1848 r.	1. A-1207 z 13.12.2013 r. 2. A-741 z 5.02.1971 r.,	1. Stan średni, nagrobki po konserwacji 2.Stan średni, nagrobki po konserwacji (wskazane podjęcie remontu kaplicy z 1848 r.)
22. **Łukawica**, gm. Narol	Cmentarz rzymskokatolicki, nagrobki XX w.	brak	Stan dobry
23. **Łukawiec**, gm. Wielkie Oczy	Cmentarz rzymskokat. i greckokat. (dwie części), nagrobki XIX/XX w.	brak	Stan dobry

Miejscowość/gmina	Rodzaj cmentarza i datowanie	Rejestr zab., nr i data	Stan zachowania i postulaty konserwatorskie
24. **Miłków**, gm. Stary Dzików	Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w.	brak	Stan średni
25. **Moszczanica**, gm. Stary Dzików	Cmentarz rzymskokat. i greckokat. obok d. cerkwi, nagrobki XIX/XX w.	A-897 z 28.09.2012 r.	Stan dobry
26. **Narol**, gm. loco	1. Cmentarz przykościelny przy kościele par., nagrobki, XVII–XVIII w. (epitafia) 2. Dawny cmentarz przykościelny na Zagrodach, nagrobki XIX w. 3. Cmentarz rzymskokat. nagrobki XIX/XX w. 4. Cmentarz przycerkiewny, greckokat. na Krupcu, nagrobki XIX/XX w. 5. Cmentarz żydowski, brak nagrobków	1, 2 i 5. brak 3. A-743 z 4.11.1986 r., 4. A-247 z 12.12.2007 r.	1 i 3. Stan dobry 2. Stan średni, wymaga odnowienia, zabezpieczenia i ogrodzenia 4. Stan średni, zapoczątkowane prace przy ogrodzeniu, wymagane odnowienie nagrobków 5. Stan zły, wymaga kompleksowego odnowienia
27. **Niemstów**, gm. Cieszanów	Cmentarz gminny: rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w.	1. A-698 z 03.10.1994 r.;	Stan dobry
28. **Nowe Brusno**, gm. Horyniec-Zdrój	1. Cmentarz przycerkiewny, nagrobek XIX w. 2. Cmentarz rzymskokat., greckokat. i ewangelicki w pobliżu cerkwi, nagrobki XIX/XX w. 3. Cmentarz rzymkat.	1 i 3. brak 2. A-1771 z 16.11.1990 r.	1. Stan średni 2. Stan średni, prowadzona bieżąca konserwacja nagrobków i drzewostanu, zalecane uzupełnienie ogrodzenia 3. Stan dobry
29. **Nowe Sioło**, gm. Cieszanów	Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w.	A-73 z 4.06.2003 r. (rzymskokat.), A-673 z 3.09.1994 r. (greckokat.)	Stan dobry
30. **Nowy Lubliniec**, gm. Cieszanów	1. Pozostałości cmentarza przycerkiewnego, 1 poł. XIX w. 2. Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w.	1. A-1533 z 28.04.1998 r., 2. A-1607 z 16.07.1992 r.,	1 i 2. Stan dobry
31. **Oleszyce**, gm. loco	1. Cmetarz przycerkiewny 2. Cmentarz komunalny: rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w. 3. Cmentarz żydowski, nagrobki XIX–poł. XX w.	1. A-661 z 6.04.1994 r. 2. A-686 z 16.11.1993r. 3. A-1366 z 15.12.1986 r.	1. Stan dobry 2 i 3. Stan średni, wymaga odnowienia i bieżącej konserwacji
32. **Opaka**, gm. Lubaczów	Cmentarz rzymskokat. i greckokat. w sąsiedztwie cerkwiska, nagrobki XIX/XX w.	A-315 z 29.11.1989 r.	1. Stan dobry

Miejscowość/gmina	Rodzaj cmentarza i datowanie	Rejestr zab., nr i data	Stan zachowania i postulaty konserwatorskie
33. **Płazów**, gm. Narol	1. Cmentarz przycerkiewny, nagrobki XVIII–XIX w. 2. Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w., kaplica	1. brak 2. A-739 z 15.12.1986 r.,	1. Stan średni, wymaga odnowienia, ogrodzenia i bieżącej konserwacji 2. Stan dobry
34. **Podemszczyzna**, gm. Horyniec-Zdrój	1. Pierwotny cmentarz przycerkiewny, nagrobek z XVIII w. 2. Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w.	1. brak 2. A-394 z 29.12.1990 r.	1. Stan dobry, wykonanie ogrodzenia 2. Stan dobry, po konserwacji
35. **Podlesie**, gm. Lubaczów	Cmentarz ewangelicki, nagrobki XIX–XX w.	A-1679 z 17.06.1994 r.	Stan dobry, po konserwacji
36. **Potok Jaworowski**, gm. Wielkie Oczy	Cmentarz rzymskokat., nagrobki XIX/XX w.	brak	Stan dobry
37. **Prusie**, gm. Horyniec-Zdrój	Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w.	A-1822 z 29.10.1990 r.	Stan dobry, wymaga zabezpieczenia nagrobków bez opieki
38. **Radruż**, gm. Horyniec-Zdrój	1.Cmentarz przy cerkwi św. Paraskewy, XVIII–XIX w. 2. Cmentarz greckokat. w pobliżu cerkwi św. Paraskewy (mniejszy), nagrobki XIX/XX w. 3. Cmentarz greckokat. (większy), nagrobki XIX/XX w.	1. A-421 z 14.06.2010 r., 2 i 3. A-435 z 15.12.1986 r.,	1. Stan dobry, po konserwacji; 2 i 3. Stan dobry, prowadzona bieżąca konserwacja nagrobków i drzewostanu
39. **Ruda Różaniecka**, gm. Narol	Cmentarz rzymskokat., nagrobki XX w.	brak	Stan dobry
40. **Sieniawka**, gm. Lubaczów	Cmentarz rzymskokat. i greckokat. w pobliżu cerkwiska, nagrobki XIX/XX w.	A-1534 z 23.04.2018 r.	Stan dobry (odnowiony)
41. **Stare Brusno**, gm. Horyniec-Zdrój	1. Cmentarz przycerkiewny, nagrobki XVIII w. 2. Cmentarz greckokat., nagrobki XIX/XX w.	1. brak 2. A-167 z 15.12.1986 r.	1. Stan średni 2. Stan średni, wykonywane stopniowe zabiegi konserwatorskie
42. **Stare Oleszyce**, gm. Oleszyce	1. Cmentarz greckokat. przy cerkwi murowanej, nagrobki XIX/XX w. 2. Cmentarz przycerkiewny rzymskokat. i greckokat. na przysiółku Wola – przy cerkwi drewnianej, nagrobki XIX/XX w.	1. A-1680 z 19.01.1994 r. 2. brak	1. Stan średni, wymagana bieżąca konserwacja 2. Stan dobry
43. **Stare Sioło**, gm. Oleszyce	Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w.	brak	Stan średni, wymaga odnowienia
44. **Stary Dzików**, gm. loco	1. Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w. 2. Cmentarz żydowski, brak nagrobków	1. A-382 z 16.10.1990 r. 2. brak	1. Stan dobry 2. Wymaga upamiętnienia

Miejscowość/gmina	Rodzaj cmentarza i datowanie	Rejestr zab., nr i data	Stan zachowania i postulaty konserwatorskie
45. **Stary Lubliniec**, gm. Cieszanów	1. Cmentarz rzymskokat., nagrobki XIX w. 2. Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w.	1. brak 2. A-1608 z 16.07.1992 r.,	1 i 2. Stan dobry
46. **Sucha Wola**, gm. Oleszyce	1. Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w.	brak	Stan dobry
47. **Szczutków**, gm. Lubaczów	Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w.	A-1582 z 24.06.1994 r.	Stan dobry, w 2018 r. przeprowadzona konserwacja nagrobka autorstwa H. Kuznewycza
48. **Ułazów**, gm. Stary Dzików	Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w.	A-380 z 1990-10-01	Stan dobry
49. **Werchrata**, gm. Horyniec-Zdrój	1. Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w. 2. Cmentarz na Monastyrze, XIX/XX w.	1. A-371 z 10.09.1990 r. 2. A-1513 z 02.08.1993 r.	Stan średni
50. **Wielkie Oczy**, gm. loco	1. Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w. 2. Cmentarz żydowski	1 i 2. brak	Stan dobry
51. **Wola Wielka**, gm. Narol	1. Cmentarz przycerkiewny, rzymskokat. i grecko-kat., nagrobki XIX/XX w. 2. Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w.	A-39 z 26.06.2001 r.	1 i 2. Stan dobry
52. **Załuże**, gm. Lubaczów	1. Cmentarz przycerkiewny obok cerkwiska, nagrobki, XIX–XX w. 2. Cmentarz komunalny: rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w.	1. brak 2. A-672 z 13.06.1994 r.	1 i 2. Stan dobry
53. **Żmijowiska**, gm. Wielkie Oczy	Cmentarz rzymskokat. i greckokat., nagrobki XIX/XX w.	A-799 z 01.06.1990 r.,	Stan średni, ogrodzony w 2016 r. siatką

Źródło: Opracowanie własne.

IV.2.1.5. Cmentarze, mogiły i miejsca pamięci związane z I i II wojną światową

IV.2.1.5.1. Cmentarze i mogiły z okresu I wojny światowej

Według ustaleń na 2024 r. w 13 miejscowościach powiatu lubaczowskiego znajduje się 19 cmentarzy wojennych i mogił żołnierskich z okresu I wojny światowej (14 cmentarzy samodzielnych i 5 mogił na cmentarzach komunalnych lub istniejących samodzielnie). Połowa z nich wymaga przeprowadzenia prac przy odnowieniu układu przestrzennego oraz uporządkowania, oznakowania i upamiętnienia (pomnik, krzyż).

Tabela 6. Cmentarze i mogiły wojskowe z okresu I wojny światowej na terenie powiatu lubaczowskiego według stanu na wrzesień 2024 r.

Miejscowość	Określenie charakteru pochówków, dokładnej lokalizacji i datowania	Stan zachowania i potrzeby konserwatorskie
1. **Kobylnica Ruska**, gm. Wielkie Oczy	Cmentarz wojenny (obok cmentarza komunalnego), 1915 r.	Stan dobry, uporządkowano w 2010 r.
2. **Lipsko**, gm. Narol	Mogiła żołnierska na cmentarzu komunalnym, 1914–1918	Stan dobry, pomnik wyk. Marek Chomicki z Lipska
3. **Lubaczów**, miasto	1. Cmentarz wojenny, 1914–1918, na Żelichówce, ul. Cicha 2. Cmentarz wojenny, 1914–1918, w pobliżu ul. Myśliwskiej i Technicznej 3. Cmentarz wojenny, 1914–1915, ul. Sobieskiego, obok Muzeum Kresów w Lubaczowie 4. Mogiła żołnierska, zbiorowa, 1914–1918, przy ul. Kościuszki na cmentarzu komunalnym 5. Mogiła żołnierska Obrońców Lubaczowa na cmentarzu komunalnym przy ul. Kościuszki, 1918 r. 6. Mogiła żołnierska Strzelców Siczowych na cmentarzu komunalnym przy ul. Kościuszki, 1918r.	1. Stan dobry 2. Zrekonstruowany, wykonano ogrodzenie, umieszczono krzyż kamienny oraz tablicę upamiętniającą (dewastacja w styczniu 2012 r.) 3. W trakcie starań Muzeum Kresów o rekonstrukcję 4 i 6. Nie istnieją 5. Stan dobry
4. **Łukawiec**, gm. Wielkie Oczy	Cmentarz wojenny w „Kuraczówce", 1915 r.	Stan dobry, pod opieka Szkoły Podstawowej w Łukawcu
5. **Monasterz** (Werchrata), gm. Horyniec-Zdrój	Cmentarz wojenny na Monasterzu, 1915 r.	Stan dobry, odnowiony w 2012 r., bieżąca konserwacja
6. **Nowa Grobla**, gm. Oleszyce	Cmentarz wojenny, 1915 r.	Stan dobry
7. **Nowe Brusno**, gm. Horyniec-Zdrój	Cmentarz wojenny, 1915 r.	Odnowiony przez Urząd Gminy w Horyńcu-Zdroju, stan dobry
8. **Nowiny Horynieckie**, gm. Horyniec-Zdrój	1. Cmentarz wojenny, 1915 r. 2. Mogiła żołnierska (lotnika), 1915 r.	1. Odnowiony, dobrze utrzymany (opiekuję się Urząd Gminy w Horyńcu-Zdroju); 2. Stan dobry, wymaga oznakowania
9. **Nowy Lubliniec**, gm. Cieszanów	Cmentarz wojenny, 1915 r.	Zaniedbany, potrzeba przeprowadzenia prac porządkowych i oznakowania
10. **Oleszyce**, gm. loco	Cmentarz wojenny, 1915 r.?	Stan średni

11. **Płazów**, gm. Narol	Cmentarz wojenny, 1915 r.? (tu również pochówki z okresu II wojny światowej)	Stan zły, potrzeba przeprowadzenia pilnych prac rekonstrukcyjnych
12. **Stary Lubliniec**, gm. Cieszanów	Cmentarz wojenny, 1915 r.	Obecnie w obrębie cmentarza parafialnego rzymsko kat., potrzeba oznakowania
13. **Werchrata**, gm. Horyniec-Zdrój	Cmentarz wojenny, 1915 r., w centrum wsi	Odnowiony w 2004 r., dobrze utrzymany

Źródło: Opracowanie własne.

IV.2.1.5.2. Cmentarze, mogiły i miejsca pamięci związane z II wojną światową

Miejsca upamiętniania związane z wydarzeniami z okresu II wojny światowej obejmują pomniki, cmentarze i mogiły w 36 miejscowościach. Są to pochówki żołnierzy różnych formacji Wojska Polskiego oraz Armii Czerwonej walczących z wojskami niemieckimi po stronie koalicji antyhitlerowskiej (1941 i 1944 r.), a także zbiorowe mogiły ofiar cywilnych – obywateli Rzeczypospolitej Polskiej po 1939 r. (Polaków, Ukraińców i Żydów) zamordowanych w wyniku represyjnej działalności okupacyjnych formacji niemieckich (Wehrmacht, Policja, Gestapo), sowieckich (Armii Czerwonej, NKWD), a także podziemia ukraińskiego (OUN-UPA).

Najliczniejsze mogiły związane są z kampanią wrześniową 1939 r. (14). Z okresu okupacji niemieckiej zachowało się pięć cmentarzy i mogił, na których spoczywają osoby zamordowane w egzekucjach lub partyzanci polegli w walce z Niemcami. Do tej liczby należy zaliczyć cztery mogiły Żydów, z których tylko jedna (w Mokrzycy pod Lubaczowem) jest odpowiednio upamiętniona. W czterech miejscowościach znajdują się pochówki żołnierzy sowieckich poległych w walkach z wojskami niemieckimi w 1941 i 1944 r. Ważne miejsce zajmują także mogiły żołnierzy Wojska Polskiego i funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej poległych w walkach z UPA (5 mogił), a także mogiły cywilnych ofiar UPA (zbiorowe mogiły w co najmniej sześciu miejscowościach).

Tabela 7. Cmentarze i mogiły z okresu II wojny światowej na terenie powiatu lubaczowskiego według stanu na wrzesień 2024 r. [2]

Miejscowość	Określenie charakteru pochówków lub miejsca pamięci, dokładnej lokalizacji i datowania	Stan zachowania Potrzeby konserwatorskie
1. **Basznia Dolna**, gm. Lubaczów	Mogiła dwóch żołnierzy Wojska Polskiego z 1939 r. (d. cmentarz greckokat.)	Stan dobry (nagrobek)
2. **Basznia Górna**, gm. Lubaczów	Mogiła zbiorowa rodzin zamordowanych przez UPA w 1944 r.	Stan dobry (nagrobek)

[2] Wykaz nie obejmuje zbiorowych mogił bojowników UPA i cywilnej ludności ukraińskiej – ofiar akcji odwetowych i wojskowych przeprowadzonych przez formacje sowieckie (Armia Czerwona, NKWD) i polskie (Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Wojsko Polskie i inne).

Miejscowość	Określenie charakteru pochówków lub miejsca pamięci, dokładnej lokalizacji i datowania	Stan zachowania Potrzeby konserwatorskie
3. **Cewków**, gm. Stary Dzików	Mogiła zbiorowa trzech żołnierzy WP z 1939 r. na cmentarzu komunalnym	Stan dobry (nagrobek)
4. **Chotylub**, gm. Cieszanów	Mogiła zbiorowa osób pomordowanych przez UPA w latach 1944–1946, d. cmentarz greckokatolicki	Stan średni
5. **Cieszanów**, gm. loco	1. Pomnik – mogiła ku czci bohaterów walk we wrześniu 1939 r. na cmentarzu komunalnym 2. Pomnik ku czci rozstrzelanych przez Niemców 1943 r. na cmentarzu komunalnym 3. Pomnik na Rynku ku czci rozstrzelanych przez Niemców w tym miejscu w 1943 r. 4. Pomnik – „Krzyż Katyński" na Rynku 5. Pomnik na skwerze, naprzeciw kościoła upamiętniający doc. Łucję Charewiczową zmarłą w obozie koncentracyjnym w 1943 r.	1. Stan dobry (pomnik z 1968 r.) 2. Stan dobry (pomnik z 1951 i 1994 r.) 3. Stan dobry (pomnik z 1966 r.) 4. Stan dobry (krzyż-pomnik z 2000 i 2006 r.) 5. Stan dobry (pomnik z 1986 r.)
6. **Dachnów/Futory** Gm. Cieszanów	Cmentarz wojenny, data założenia 2 ćw. XX w. dz. nr. ew. 2760/7, 2751	Stan średni
7. **Dąbrowa**, gm. Lubaczów	Mogiła zbiorowa oraz mogiły indywidualne osób zamordowanych przez UPA w latach 1944–1946	Stan średni
8. **Dziewięcierz-Moczary**, gm. Horyniec-Zdrój	Zbiorowa mogiła żołnierzy radzieckich z 1941 r., w centrum wsi	Stan dobry (pomnik z 1975 i 1990 r.)
9. **Folwarki**, gm. Cieszanów	Tablica – pomnik w miejscu rozstrzelania przez UPA mieszkańców wsi w 1944 r.	Stan dobry
10. **Gorajec**, gm. Cieszanów	Mogiły indywidualne i jedna zbiorowa osób zamordowanych przez UPA lata 1944–1946, na cmentarzu greckokat. i w jego pobliżu	Stan średni
11. **Horyniec-Zdrój**, gm. loco	Pomnik – mogiła zbiorowa poległych w walce z UPA w 1946 r., obok cmentarza komunalnego	Stan dobry (pomnik z 1969 i 1986 r.)
12. **Huta Różaniecka**, gm. Narol	Pomnik ku czci poległych żołnierzy WP w 1939 r. oraz mieszkańców wsi Huta Różaniecka spacyfikowanej w 1943 r.	Stan dobry
13. **Lipina**, uroczysko leśne „Bachory", gm. Oleszyce	„Pomnik Chwały i Sławy" – miejsce, w którym UPA dokonała licznych zbrodni w latach 1943–1947	Stan dobry
14. **Lipsko**, gm. Narol	1. Pomnik ku czci żołnierzy 6. Dywizji Piechoty WP poległych w 1939 r. w okolicach Narola, obok cmentarza parafialnego 2. Pomnik ku czci mieszkańców Lipska zamordowanych w maju 1944 r.	1. Stan dobry (pomnik z 1975 r.) 2. Stan średni (pomnik z 1975 r.)
15. **Lubaczów**, miasto	1. Cmentarz wojenny na Żelichówce, ul. Cicha 2. Pomnik – mogiła zbiorowa z 1939 r. na Żelichówce 3. Pomnik lotników 1939 r. na Żelichówce 4. Pomnik – mogiła żołnierzy radzieckich z lat 1941–1944 na Żelichówce 5. Pomnik – mogiła zbiorowa żołnierzy Piechoty ludowego Wojska Polskiego z l. 1944–1947 na Żelichówce 6. Mogiła partyzanta radzieckiego z 1944 r. 7. Pomnik – miejsce straceń z l. 1941–1944, ul. Mickiewicza, za budynkiem sądu 8. Mogiła zbiorowa żołnierska z 1939 r., na cmentarzu epidemicznym przy ul. Mickiewicza 9. Pomnik – mogiła zbiorowa w lesie na Niwkach,	1. Stan dobry 2. Stan dobry (pomnik z 1971 r.) 3. Stan dobry 4. Stan dobry (pomnik z 1971 r.) 5. Stan dobry (pomnik z 1971 r.) 6. Stan dobry 7. Stan dobry 8. Stan dobry (pomnik 1972, 2000 r.) 9. Stan dobry (pomnik 1961 r., 2000 r.) 10. Nie istnieje

Miejscowość	Określenie charakteru pochówków lub miejsca pamięci, dokładnej lokalizacji i datowania	Stan zachowania Potrzeby konserwatorskie
	1941 r. 10. Mogiła Żydów zamordowanych przez okupantów niemieckich w 1943 r., na cmentarzu żydowskim 11. Kwatera wojskowa: Pomnik (32 nazwiska) oraz 68 mogił żołnierzy WP poległych w latach 1945–1947 na cmentarzu komunalnym przy ul. Kościuszki 12. Pomnik Niepodległości, Bohaterów i Ofiar II wojny światowej, skrzyżowanie ulic Kościuszki-Sienkiewicza	11. Stan dobry (pomnik 1961 r., 2000 r.) 12. Stan dobry
16. **Łówcza**, gm. Narol	1. Pomnik ku czci milicjantów poległych w 1945 r. 2. Pomnik – obelisk poświęcony zamordowanym w l. 1940–1945 przez UPA	1 i 2. Stan dobry
17. **Łukawica**, gm. Narol	Pomnik – mogiła zbiorowa żołnierzy radzieckich z 1941 r.	Stan średni, wymaga odnowienia (pomnik z 1954 r.)
18. **Łukawiec**, gm. Wielkie Oczy	1. Pomnik – mogiła zbiorowa żołnierzy WP z 1945 r. na cmentarz parafialnym 2. Pomnik upamiętniający partyzantów polskich i radzieckich poległych podczas II wojny światowej, przy drodze Łukawiec–Wielkie Oczy, 3 km za Łukawcem	1. Stan dobry 2. Stan dobry
19. **Miłków**, gm. Stary Dzików	Mogiła zbiorowa czterech żołnierzy z 21. DP Górskiej poległych w 1939 r., dawny cmentarz greckokat.	Stan średni
20. **Mokrzyca-Dachnów** „Pole Plebańskie”, gm. Lubaczów	Pomnik – tablica w miejscu zbiorowej mogiły Żydów zamordowanych przez okupantów niemieckich w 1943 r.	Stan dobry
21. **Narol**, gm. loco	1. Pomnik – mogiła żołnierzy 6. Dywizji Piechoty WP poległych w 1939 r., na cmentarzu 2. Pomnik – bezimienna mogiła żołnierzy 6. Dywizji Piechoty WP poległych w 1939 r., na cmentarzu 3. „Pomnik Męczeństwa” na Rynku	1 i 2. Stan dobry 3. Stan średni
22. **Nowa Grobla**, gm. Oleszyce	Pomnik – obelisk poświęcony poległym i pomordowanym w latach 1939–1947, obok Domu Strażaka	Stan dobry
23. **Nowe Brusno**, gm. Horyniec-Zdrój	1. Pomnik poświęcony mieszkańcom wsi Rudka pomordowanym przez UPA w 1944 r., na cmentarzu parafialnym 2. Pomnik ku pamięci funkcjonariuszy MO poległych w 1945 r. podczas napadu UPA, na cmentarzu parafialnym 3. Pomnik pomordowanych i zaginionych mieszkańców wsi Rudka i Brusno, na placu kościelnym 4. Pomnik ku czci poległych i pomordowanych w czasie II wojny światowej 1939–1945, na cmentarzu parafialnym 5. Pomnik poległym i pomordowanym podczas II wojny oraz św. Bratu Albertowi, na placu kościelnym	1–5. Stan średni
24. **Nowiny Horynieckie**, gm. Horyniec-Zdrój	Pomnik ku pamięci mieszkańców wsi pomordowanych przez UPA w 1944 r.	Stan dobry
25. **Oleszyce**, gm. loco	1. Pomnik – mogiła zbiorowa nieznanych żołnierzy polskich i radzieckich poległych podczas II wojny światowej i w latach 1944–1947 w walkach z UPA, na cmentarzu komunalnym	1. Stan średni 2. Stan zły

Miejscowość	Określenie charakteru pochówków lub miejsca pamięci, dokładnej lokalizacji i datowania	Stan zachowania Potrzeby konserwatorskie
	2. Mogiła Żydów zamordowanych przez okupantów niemieckich w 1943 r., na cmentarzu żydowskim	
26. **Płazów**, gm. Narol	Cmentarz wojenny z okresu II wojny światowej, przy drodze do Rudy Różanieckiej	Stan dobry
27. **Podlesie**, gm. Lubaczów	Mogiła zbiorowa mieszkańców Podlesia zamordowanych przez UPA w 1944 r.	Stan średni
28. **Podlesina**, gm. Narol	1. Pomnik bohaterów i ofiar II wojny światowej, obok kościoła 2. Krzyż metalowy z tabliczką, upamiętnia rozstrzelanego partyzanta w 1943 r.	1 i 2. Stan dobry
29. **Radruż**, gm. Horyniec-Zdrój	Mogiła bezimiennych ofiar – krzyż drewniany z tablicą pamiątkową pamięci pomordowanych przez UPA w Radrużu, na cmentarzu przycerkiewnym	Stan dobry
30. **Ruda Różaniecka**, gm. Narol	Cmentarz wojenny (partyzancki) z 1944 r., na wzniesieniu w północnej części wsi	Stan dobry
31. **Rudka (nieistniejąca wieś)**, gm. Cieszanów	Pomnik ku czci mieszkańców wsi Rudka pomordowanych przez UPA w 1945 r., na skrzyżowaniu dróg: Nowe Brusno–Chotylub i Podemszczyzna–Nowe Brusno	Stan dobry
32. **Stare Oleszyce**, gm. Oleszyce	Krzyż i tablica ku czci mieszkańców zamordowanych przez UPA w 1944 r.	Stan dobry
33. **Stare Sioło**, gm. Oleszyce	Pomnik-obelisk ku czci poległych i pomordowanych w l. 1939–1946	Stan dobry
34. **Stary Dzików**, gm. loco	1. Pomnik – mogiła zbiorowa żołnierzy WP we wrześniu 1939 r., na cmentarzu komunalnym 2. Pomnik poświęcony poległym żołnierzom WP i LWP w latach 1939–1945, przed budynkiem Ośrodka Zdrowia 3. Mogiła żołnierza WP, oraz dwie mogiły żołnierzy LWP poległych w 1945 r., na cmentarzu komunalnym	1–3. Stan dobry
35. **Ułazów**, gm. Stary Dzików	1. Pomnik-obelisk, miejsce zranienia gen. Józefa Kustronia, na skraju lasu w zach. części wsi 2. Pomnik-obelisk miejsce pochówku gen. Józefa Kustronia, na placu obok cerkwi	1–3. Stan dobry
36. **Werchrata**, gm. Horyniec-Zdrój	Pomnik-mogiła poległych 1939 r., obok mostu kolejowego w pobliżu stacji PKP	Stan dobry
37. **Wielkie Oczy**, gm. loco	1. Pomnik-mogiła poświęcona ofiarom Holocaustu w 1943 r., na cmentarzu żydowskim 2. Pomnik-mogiła zbiorowa ku czci partyzantów poległych podczas II wojny światowej, na cmentarz komunalnym 3. „Pomnik Walki i Męczeństwa", w rynku 4. Mogiła żołnierza z września 1939 r., na cmentarzu komunalnym 5. Mogiła żołnierza sowieckiego z 1944 r., na cmentarzu komunalnym	1. Stan zły 2–5. Stan dobry

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Wykaz Miejsc Pamięci Narodowej i upamiętnienia wydarzeń z okresu II wojny światowej na obszarze powiatu lubaczowskiego*, opr. D. Sałek, [w:] *Wojna i pamięć. Przewodnik po miejscach Pamięci Narodowej na terenie powiatu lubaczowskiego. Materiały z sympozjum naukowego zorgani-*

zowanego w dniu 4 września 2009 r. w 70. rocznicę wybuchu II wojny światowej, red. S.P. Makara, B. Woch, J. Mazur, Lubaczów 2009; I. Zając, *Cmentarze wojenne z okresu I wojny światowej z terenu powiatów: jarosławskiego, lubaczowskiego, przemyskiego, przeworskiego w województwie podkarpackim*, Przemyśl 2001.

IV.2.2. Zabytki o charakterze świeckim

IV.2.2.1. Zespoły zamkowe, dworsko-pałacowe i folwarczne

Stan ilościowy

Zabytki lub pozostałości po obiektach architektury dworskiej istnieją w ponad 40 miejscowościach powiatu lubaczowskiego. Według wstępnych ustaleń w obecnych granicach powiatu istniało przed 1939 r. około sześćdziesięciu pałaców, dworów i folwarcznych rządcówek. Obecnie z tej liczby zachowało się 11 obiektów, w tym 5 większych pałaców (Horyniec-Zdrój, Narol, Niemstów, Nowe Sioło, Ruda Różaniecka) oraz 6 średniej wielkości dworów i rządcówek (Basznia Dolna, Łukawica, Narol, Ruda Różaniecka, Stare Brusno, Wielkie Oczy). Cenne pod względem kulturowym są również pozostałości po niezachowanych założeniach dworskich, głównie umocnienia ziemne, relikty murów i obrysy fundamentów (Lubaczów, Oleszyce, Smolin). Obok siedzib ziemiańskich znajdują się również pozostałości dworskiej zabudowy gospodarczej: spichlerze czy gorzelnie (Huta Kryształowa, Nowe Sioło, Lubaczów). W tym kontekście unikalne znaczenie posiada dawny teatr dworski w Horyńcu-Zdroju. Świadectwami kultury dworskiej są również parki krajobrazowe z niejednokrotnie cennymi okazami starodrzewu (m.in. w Narolu, Krowicy Samej, Lubaczowie, Łówczy, Oleszycach) oraz prowadzące do dworów lub folwarków zabytkowe aleje (m.in. Lubaczów-Niwki, Narol Wieś, Podlesina, Podlesie, Smolin).

Czas powstania

Zachowane zabytki architektury dworsko-pałacowej reprezentują wszystkie najważniejsze przemiany architektoniczne od średniowiecza po lata 30. XX w. Najstarszą metrykę posiada niezachowany zamek w Lubaczowie, położony w głównym ośrodku administracyjnym powiatu. Budowla ta istniejąc kilkaset lat, przeobrażała się z grodu wczesnośredniowiecznego w dwór starościński (okres nowożytny) i pałac właścicieli dóbr lubaczowskich (XIX–1 tercja XX w.). Spośród zachowanych obiektów najstarszymi budowlami są pałac w Horyńcu-Zdroju (XVII w., przebudowany w latach 1902–1912) i dwór w Wielkich Oczach (XVII/XVIII w.). Najcenniejszym założeniem późnobarokowym jest pałac w Narolu (1770–1781), a XIX-wieczny eklektyzm reprezentuje pałac w Rudzie Różanieckiej (2 ćw. XIX w., rozbudowa

w k. XIX w.). Pozostałe obiekty reprezentują skromniejsze założenia, a końcowym akordem w rozwoju architektury dworskiej jest modernistyczny pałac w Niemstowie (1937–1939). Inne zabytki podworskie pochodzą głównie z XIX w. (m.in. teatr w Horyńcu-Zdroju, 1843 r.).

Własność – funkcja

Istniejące zabytki architektury dworskiej znajdują się przeważnie we władaniu instytucji samorządowych i prywatnych. Adaptowane są na ośrodki pomocy społecznej (Niemstów, pałac w Rudzie Różanieckiej), sanatoria (Horyniec-Zdrój), siedziby urzędów gminnych (Wielkie Oczy), leśnictwa (dwór w Rudzie Różanieckiej), działalności turystycznej (Stare Brusno-Polanka) oraz na domy mieszkalne (Basznia Dolna, dwór w Narolu, Łukawica). Dwa cenne zespoły pałacowe nie są użytkowane – są w trakcie planowania lub prowadzenia prac remontowych i adaptacji na cele społeczne (Narol – własność prywatna, Nowe Sioło – własność gminna).

Stan zachowania i formy ochrony

Obiekty użytkowane pozostają w stosunkowo dobrym stanie. Kompleks pałacowy w Narolu jest w trakcie remontu z widocznymi corocznymi postępami w pracach, na podjęcie podobnych działań oczekuje pałac w Nowym Siole. Spośród zachowanych dworów i pałaców 6 znajduje się w rejestrze zabytków nieruchomych (Basznia Dolna, Horyniec-Zdrój, Narol, Nowe Sioło, Ruda Różaniecka – dwór i pałac). Do rejestru wpisano także pozostałości siedzib ziemiańskich i nowożytnych fortyfikacji ziemnych w Lubaczowie, Oleszycach i Wielkich Oczach. Na szczególną uwagę zasługuje brak ochrony niszczejących zabytków m.in. bezpowrotnie utracony dwór w Dachnowie dra Szczepana Kruczka wyburzony w 2019 r.

Tabela 9. Zabytki architektury dworsko-pałacowej i folwarcznej na terenie powiatu lubaczowskiego według stanu na wrzesień 2024 r.

Miejscowość	Nazwa założenia i ostatni właściciele	Obiekty i materiał	Datowanie	Rejestr zab., nr i data	Stan zachowania i potrzeby konserwatorskie
1. **Basznia Dolna**, gm. Lubaczów	Rządcówka i zabudowania gospodarcze folwarku Gołuchowskich	rządcówka – murowana	XIX/XX w.	A-413 z 8.04.2010 r.	Obiekt użytkowany, wymagana bieżąca konserwacja
2. **Bihale**, gm. Wielkie Oczy	Miejsce po folwarku biskupstwa przemyskiego obrządku rzymskokat.	brak inf.	brak inf.	-	Nie istnieje
3. **Budomierz**, gm. Lubaczów	Miejsce po zabudowaniach dworskich Balków	dwór – murowany	XIX/XX w.	-	Nie istnieje, zachowane pozostałości starodrzewu
4. **Cewków**, gm. Stary Dzików	Miejsce po zabudowaniach dworsko-folwarcznych Dunin-Borkowskich	dwór – drewniany	XIX w.	-	Nie istnieje; zachowane ślady w terenie
5. **Chlewiska**, gm. Narol	Miejsce po dworze i folwarku Karłowskich, tzw. Maurycówka	brak inf.	brak inf.	-	Nie istnieje
6. **Chotylub**, gm. Cieszanów	1. Miejsce po dworze Zarzyckich 2. Miejsce po dworze Preków i folwarku Babczyn	1. dwór – murowany z drewnianym gankiem 2. dwór – murowany	1. pocz. XIX w. 2. 1 poł. XIX w.	-	1. Nie istnieje, teren d. PGR, zachowane fragmenty zabudowań gospodarczych (murowany lamus) i pozostałości starodrzewu 2. Nie istnieje, ob. budynek leśniczówki, zachowane fragmenty ogrodu
7. **Dachnów**, gm. Cieszanów	1. Miejsce po folwarku książąt Sapiehów na Hrynkowie 2. Miejsce po dworze dr. Szczepana Kruczka	1. zabudowania – murowane 2. dwór – murowany	1. XIX w.? 2. 2 poł. XIX w.	-	1. Budynki niezachowane, fragmenty założenia parkowego (aleja), ob. teren fabryki mebli „Black Red White” 2. Nie istnieje, rozebrany w 2019 r.
8. **Doliny**, gm. Cieszanów	1. Miejsce po dworze Dornbachów, ostatnio Skarszewskich 2. Miejsce po dworze Żukotyńskich	1. dwór – murowany? 2. dwór – murowany?	1. XIX w. 2. pocz. XX w.	-	Oba obiekty nie istnieją
9. **Gorajec**, gm. Cieszanów	1. Miejsce po dworze Brunickich, ostatnio Wattmannów (park krajobrazowy) 2. Miejsce po folwarku Brunickich-Wattmannów	1. dwór – murowany 2. brak inf.	1. XIX w.? 2. brak inf.	-	Oba obiekty nie istnieją, po dworze zachowały się fragmenty piwnic i pozostałości parku dworskiego, wymagające konserwacji starodrzewu

Miejscowość	Nazwa założenia i ostatni właściciele	Obiekty i materiał	Datowanie	Rejestr zab., nr i data	Stan zachowania i potrzeby konserwatorskie
10. **Horyniec-Zdrój**, gm. loco	1. Pałac książąt Ponińskich, ostatnio Karłowskich (park krajobrazowy) 2. Teatr dworski 3. Zabudowania folwarczne	1. pałac – murowany, barokowy, eklektyczny, arch. T. Talowski 2. teatr – murowany 3. zabudowania – murowane	1. XVII w. 2. 1843 r. 3. XIX w.	1. A-1585 z 11.07.1991r. 2. A-198 z 29.05.1968 r.	W pałacu mieści się sanatorium „Bajka“, teatr jest siedzibą Gminnego Ośrodka Kultury, budynki folwarczne nieużytkowane
11. **Huta Kryształowa**, gm. Lubaczów	Miejsce po folwarku Gołuchowskich z budynkiem gorzelni	gorzelnia – murowana	pocz. XX w.	A-816 z 28.09.1995 r.	Budynek gorzelni nieużytkowany, starodrzew – aleja lipowa
12. **Huta Stara**, gm. Narol	Miejsce po dworze i folwarku Liptayów	brak inf.	brak inf.	-	Nie istnieje
13. **Jędrzejówka**, gm. Narol	Miejsce po dworze i folwarku Zborzilów na tzw. Michalcu	brak inf.	brak inf.	-	Własność prywatna
14. **Kadłubiska**, gm. Narol	Miejsce po dworze i folwarku Korytowskich	zabudowania – drewniano-murowane	XIX w.	-	Nie istnieją, zachowane ślady w terenie
15. **Kobylnica Ruska**, gm. Wielkie Oczy	1. Miejsce po dworze i folwarku Wardeckich na tzw. Kamienisku	dwór – drewniany	XIX w.	-	Nie istnieje (teren d. PGR-u), zachowany starodrzew
16. **Kobylnica Wołoska**, gm. Wielkie Oczy	1. Miejsce po dworze Kapiszewskich i Eminowiczów 2. Miejsce po folwarku i cegielni dworskiej na Szczeblach	1. dwór – murowany, klasycystyczny 2. zabudowania – murowane	1. XIX w.? 2. XIX/XX w.	-	Oba obiekty nie istnieją, po dworze Kapiszewskich zachowany starodrzew
17. **Krowica Hołodowska**, gm. Lubaczów	1. Miejsce po dworze na Okopach 2. Miejsce po dworze Strońskich 3. Miejsce po dw. na Mielnikach 4. Miejsce po dw. Hausenów na Hołodówce	1. dwór – drewniany 2, 3 i 4. brak inf.	1. XIX w.? 2, 3 i 4. brak inf.	-	Nie istnieją, po wszystkich dworach zachowały się ślady w terenie, a po dworze Strońskich i dworze na Mielnikach częściowo zachował się starodrzew
18. **Krowica Sama**, gm. Lubaczów	Miejsce po dworze Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie (teren obecnej Szkoły Podstawowej)	dwór – drewniany	1. XIX w.	A-390 z 16.12.2009 r.	Nie istnieje, zachowane fragmenty parku dworskiego ze starodrzewem
19. **Krzywe**, gm. Horyniec	Miejsce po folwarku Karłowskich	dwór – murowany	XIX w.?	-	Nie istnieje, zachowane ślady w terenie

Miejscowość	Nazwa założenia i ostatni właściciele	Obiekty i materiał	Datowanie	Rejestr zab., nr i data	Stan zachowania i potrzeby konserwatorskie
20. **Lipsko**, gm. Narol	1. Miejsce po dworze Lipskich z systemem umocnień ziemnych (bastejowy), na tzw. Psich Górkach 2. Miejsce po dworze (przeniesiony ok. 1920 r. do Narola-Wsi) i tzw. Ogród Włoski 3. Miejsce po folwarku (na granicy Lipska i Lipia)	1. brak inf. 2. dwór – drewniany 3. zabudowania – murowane	1. pocz. XVII w. 2. XIX w. 3. XIX w.	-	1. Dwór Lipskich w stanie średnim, wymaga prac zabezpieczających 2. Miejsce po dworze z Ogrodem Włoskim w trakcie prac rewitalizacyjnych 3. Folwark nie istnieje
21. **Łówcza**, gm. Narol	Miejsce po dworze i folwarku Liptayów (park krajobrazowy)	zabudowania – klasycystyczne, historyzujące	XIX w.?	-	Zabudowania nie istnieją, teren zaniedbany, położony w sąsiedztwie osiedla po d. PGR, wymagana konserwacja starodrzewu, zabezpieczenie fundamentów i piwnic
22. **Lubaczów**, miasto	1. Miejsce po dworze Gołuchowskich (d. zamek starościński), ul. Sobieskiego 4 (park krajobrazowy) 2. Miejsce po folwarku Gołuchowskich przy ul. Sobieskiego i Mazury 3. Miejsce po dworze i folwarku Gołuchowskich na Niwkach, aleja lipowa 4. Miejsce po dworze Turzańskich, ul. Starzyny	1. zabudowania dworskie (pałacowe) i folwarczne, klasycystyczne – murowane 2. zabudowania – murowane 3. zabudowania – drewniano-murowane 4. dwór – drewniany	1. k. XVIII–XIX/XX w., na pozostałościach fundamentów wczesnośredniowiecznego grodu obronnego, a później zamku starościńskiego z XV–XVIII w. 2. XVIII–XIXw. 3. XIX w. 4. k. XIX w.	Pozostałości zamku i fortyfikacji, wzgórze zamkowe z parkiem, spichlerz: A-708 z 16.01.1984 r.; A-812 z 3.10.1995 r.	1. Spichlerz w założeniu dworskim Gołuchowskich jest siedzibą Muzeum Kresów w Lubaczowie, muzeum zarządza również zespołem zamkowo-parkowym (wzgórze zamkowe, oficyna, park krajobrazowy) 2. Folwark Gołuchowskich nie istnieje, ob. siedziba Państwowej Straży Pożarnej i d. Zakładu Maszyn Budowlanych 3. Po dworze na Niwkach zachowane wyłącznie pozostałości piwnic; jest to teren d. składowiska odpadów komunalnych 4. Dwór Turzańskich nie istnieje, jest to teren prywatny
23. **Łukawica**, gm. Narol	1. Miejsce po dworze Marii z Łokuciejowskich Dzierżyńskiej 2. Dwór Zborzilów (p. Łokuciejowskich, Borków, Kogutów) 3. Miejsce po dworze Radeckich (p. Łokuciejowskich) 4. Miejsce po dworze Bartnowskich (p. Łokuciejowskich)	1 i 3. brak inf. 2. dwór – murowany 4. dwór – drewniany	1 i 3. brak inf. 2. XIX/XX w. 4. XIX w.?	-	1. Nie istnieje, teren Szkoły Podstawowej 2. Budynek częściowo zachowany, wymaga prac remontowych 3. Nie istnieje, zachowane ślady w terenie 4. Nie istnieje

Miejscowość	Nazwa założenia i ostatni właściciele	Obiekty i materiał	Datowanie	Rejestr zab., nr i data	Stan zachowania i potrzeby konserwatorskie
24. **Łukawiec**, gm. Wielkie Oczy	Miejsce po dworze i folwarku biskupstwa przemyskiego ob. rzymskokat. na tzw. Bobczowej	dwór – drewniany	XIX w.?	-	Nie istnieje
25. **Miłków**, gm. Stary Dzików	Miejsce po folwarku Sapiehów	dwór – drewniany	XIX w.?	-	Nie istnieje, zachowany starodrzew
26. **Moszczanica**, gm. Stary Dzików	Miejsce po zabudowaniach dworsko-folwarcznych Wattmannów	brak inf.	brak inf.	-	Nie istnieje, zachowana aleja akacjowa
27. **Narol-Wieś**, gm. Narol	1. Pałac Łosiów, ostatnio Jadwigi z Puzynów Korytowskiej (park krajobrazowy) 2. Dwór Lipskich (obok pałacu Łosiów)	1. pałac – murowany, barokowy, klasycyzujący 2. dwór – murowany	1. 1770–1781 2. XIX w.	256/ZN/59 z 14.10.1959 r. A-705 z 30.01.1971 r.	1. W trakcie remontu 2. Własność prywatna
28. **Niemstów**, gm. Cieszanów	1. Pałac Avenariusów 2. Folwark Avenariusów	1. pałac – murowany, modernistyczny 2. budynki – murowane	1. 1937–1939 2. XIX w.	-	1. Zaadaptowany na Niepubliczny Zakład Opiekuńczo-Leczniczy 2. Częściowo zachowane, użytkowane
29. **Nowe Brusno**, gm. Horyniec-Zdrój	Miejsce po dworze i folwarku Liptayów, tzw. Liptajówka	dwór – murowany	po 1906r.	-	Nie istnieje, zachowane pozostałości po budynkach i starodrzew
30. **Nowe Sioło**, gm. Cieszanów	1. Pałac rodziny Gnoińskich, system fortyfikacji bastionowych, park krajobrazowy 2. Folwark	1. pałac – murowany, klasycystyczny 2. spichlerz podworski – murowany	1. pocz. XIX w., fortyfikacje bastionowe z XVII w. 2. 1 poł. XIX w.	1. A-669 z 21.05.1987 r. 2. A-1502 z 11.12.2017 r.	1. Ob. nieużytkowany, zrujnowany, starodrzew parkowy po konserwacji 2. Częściowo użytkowane
31. **Nowiny Horynieckie**, gm. Horyniec-Zdrój	Miejsce po folwarku książąt Ponińskich i Karłowskich Na Niwkach	brak inf.	brak inf.	-	Nie istnieje, teren WP
32. **Nowy Lubliniec**, gm. Cieszanów	Miejsce po dworze i folwarku Parnasów	1. dwór – murowany 2. folwark – brak inf.	1. XIX w. 2. XIX w.?	-	Zabudowania nie istnieją, zachowane fragmenty parku krajobrazowego
33. **Oleszyce**, gm. loco	1. Miejsce po pałacu książąt Sapiehów, umocnienia ziemne (bastionowe), park krajobrazowy	1. pałac – murowany, barokowy 2. relikty zabudowy	1. 1741–1743, przebudowany w k. XIX w.	A-687 z 29.04.1987 r.	Teren objęty rewitalizacją z odsłonięciem reliktów fundamentów i piwnic pałacu, starodrzew parkowy częściowo podany

Miejscowość	Nazwa założenia i ostatni właściciele	Obiekty i materiał	Datowanie	Rejestr zab., nr i data	Stan zachowania i potrzeby konserwatorskie
	2. Pozostałości folwarku dworskiego, aleja grabowa	– murowane	2. XIX w.		konserwacji 2. Zachowane relikty zabudowy i starodrzewu
34. **Opaka**, gm. Lubaczów	1. Miejsce po folwarku Gołuchowskich, aleja lipowa 2. Miejsce po folwarku i leśniczówce Gołuchowskich na Kamiennym	1 i 2. brak inf.	1 i 2. XIX/XX w.	-	1. Teren d.. PGR, obecnie osiedle mieszkaniowe 2. Własność prywatna
35. **Podemszczyzna,** gm. Horyniec-Zdrój	1. Miejsce po dworze książąt Ponińskich i Karłowskich (park krajobrazowy) 2. Miejsce po zabudowaniach folwarcznych książąt Ponińskich i Karłowskich	1. dwór – murowany, klasycystyczny 2. brak inf.	1. pocz. XIX w. 2. XIX/XX w.?	-	1. Nie istnieje, obecnie teren Domu Opieki Społecznej; wymagana konserwacja starodrzewu 2. Budynki częściowo użytkowane
36. **Radruż**, gm. Horyniec-Zdrój	1. Miejsce po dworze Wojakiewiczów (park krajobrazowy) 2. Zabudowania folwarczne 3. Miejsce po dworze Gostomskich	1. dwór – drewniany 2. zabudowania – murowane i drewniane 3. zabudowania – murowane	1. pocz. XIX w. 2. XIX w. 3. pocz. XX w.	-	1 i 2. Nie istnieją, ob. teren gospodarstwa rolnego S. Procajły 3. Nie istnieje
37. **Ruda Różaniecka**, gm. Narol	1. Dawny dwór starościński, tzw. stary dwór 2. Pałac Wattmannów 3. Dawny folwark Wattmannów, tzw. Jezioro	1. dwór – murowany 2. pałac – murowany, historyzujący 3. zabudowania – murowane	1. poł. lub koniec XVIII w. 2. 1740 r. lub 2 ćw. XIX w., rozbudowa w k. XIX w. 3. pocz. XX w.	A-238 z 28.07.1987 r., A-258 z 18.10.1987 r.	1. Siedziba Leśnictwa Jezioro (Nadleśnictwo Narol), w dobrym stanie; 2. Siedziba Domu Opieki Społecznej; 3. Dawny PGR, ob. własność prywatna, wymaga konserwacji
38. **Smolin** – część wsi w obręb ew. Sieniawka, gm. Lubaczów	Miejsce po dworze Andruszewskich (park krajobrazowy)	dwór – drewniany	XIX w.	A-1782 z 21.03.2023 r.	Nie istnieje; pozostałości fundamentów, park krajobrazowy, aleje dębowe i lipowe;
39. **Stare Brusno**, gm. Horyniec-Zdrój	Dwór Liptayów	dwór – murowany	pocz. XIX w.	-	Częściowo zachowane zabudowania dworskie, użytkowane (gospodarstwo agroturystyczne i stadnina koni „Polanka”)
40. **Stare Sioło**, gm. Oleszyce	Miejsce po dworze i folwarku Sapiehów	brak inf.	XIX w.?	-	Nie istnieje; teren Leśnictwa Stare Oleszyce

Miejscowość	Nazwa założenia i ostatni właściciele	Obiekty i materiał	Datowanie	Rejestr zab., nr i data	Stan zachowania i potrzeby konserwatorskie
41. **Stary Dzików**, gm. loco	Ruiny pałacu Sieniawskich, ostatnio Wattmannów (przebudowany na browar)	zabudowania – murowane	1 poł. XVIII w.;	-	W stanie ruiny; wymaga zabezpieczenia i zagospodarowania
42. **Werchrata**, gm. Horyniec	Miejsce po dworze Dębickich, Ettingerów	dwór – drewniany	XVIII w.	-	Nie istnieje
43. **Wielkie Oczy**, gm. loco	1. Dwór (okresowo gorzelnia) w systemie fortyfikacji ziemnych (bastionowych) 2. Dwór Czernych	1. dwór – murowany, barokowy, elementy klasycyzujące 2. dwór – murowany	1. XVII/XVIII w. 2. XIX w.	A-296 z 29.06.1968 r., A-39 z 19.02.1986 r.	1. Siedziba Urzędu Gminy; 2. Zachowany szczątkowo, pozostałości parku krajobrazowego, aleja grabowa
44. **Załuże**, gm. Lubaczów	Miejsce po dworze i folwarku biskupstwa przemyskiego ob. rzymskokat.	dwór – murowany	XIX w.	-	1. Nie istnieje

Źródło: Opracowanie własne.

Il. 17. Pałac Łosiów w Narolu.

Źródło: Domena publiczna fot. 2022 r..

Il. 18. Pałac Aveniarusów w Niemstowie, fot. K. Stępień 2013 r.

Il. 19. Pałac książąt Ponińskich w Horyńcu-Zdroju, fot. K. Stępień.

Il. 20. Pałac Wattmanów w Rudzie Różanieckiej, fot. K. Stępień.

IV.2.2.2. Obiekty użyteczności publicznej

Wśród zabytkowych obiektów użyteczności publicznej w pierwszej kolejności należy wymienić powstałe przed II wojną światową ratusze: w Lubaczowie (wzniesiony w 1889 r., nr rej.: A-568 z 12 maja 1994 r.), Narolu (wybudowany w 1932 r., nr rej.: A-461 z 21 stycznia 2011 r.) oraz najstarszy i najcenniejszy, pochodzący z 1727 r., ratusz w Oleszycach (nr rej.: A-1681 z 16 stycznia 1984 r.). W gminnej ewidencji zabytków miasta Lubaczowa znalazł się także budynek miejscowego szpitala (jego relikty, a także pamiątkowa, kamienna tablica ówczesnych fundatorów znajdują się obecnie w nowym rozbudowanym szpitalu) oraz gmach sądu rejonowego. Dawne granice Lubaczowa we współczesnym krajobrazie miasta podkreśla murowana rogatka przy ul. Handlowej, wzniesiona w 1929 r., wpisana do rejestru zabytków (nr rej.: A-8 z 16.08.1999 r.). Na uwagę zasługuje również jedyny na terenie powiatu, zachowany w bardzo dobrym stanie, zabytkowy teatr dworski (1846 r.) w Horyńcu-Zdroju z 1846 r. (nr rej.: A-198 z 29 maja 1968 r.).

Pod względem ilości w powiecie dominują obiekty szkolne – murowane i drewniane, z których jeden, w Narolu przy ul. Józefowskiej, wzniesiony w 1907 r., wpisano do rejestru zabytków (nr rej.: A-742 z 21 kwietnia 1997 r.), a 16 ujęto w gminnych ewidencjach zabytków (m.in. Bałajach, Dąbkowie, Hurczu, Cieszanowie i Nowym Lublińcu, Chlewiskach-Majdanie i Płazowie, Bihalach i Kobylnicy Wołoskiej oraz Oleszycach i Lubaczowie). Poza nimi, do gminnej ewidencji zabytków wpisano drewniany budynek biblioteki w Nowym Lublińcu z lat 30. XX w.

W powiecie zachowały się do dziś świetlice i domy ludowe w Podlesinie, Płazowie i Prusiu, powstałe w pierwszym 30-leciu XX w., oraz drewniana świetlica z Opaki z 1930 r. (nr rej. A-1388 z 26 lutego 2016 r.), którą przed kilkoma laty rozebrano i przeniesiono na teren Zespołu Zamkowo-Parkowego Muzeum Kresów w Lubaczowie. Podobną funkcję pełnił pierwotnie Dom Ukraiński w Cieszanowie z ok. 1900 r. (obecnie obiekt handlowo-gastronomiczny) i budynek Towarzystwa „Proświta" w Radrużu z 1930 r. Ten ostatni stanowi element zespołu cerkwi greckokatolickiej św. Paraskewii i razem z domem diaka oraz ogrodzeniem z bramami został wpisany do rejestru zabytków (nr rej.: A-421 z 14 czerwca 2010 r.). Dawna siedziba „Proświty", obecnie jeden z obiektów zarządzanych przez Muzeum Kresów w Lubaczowie, przeszedł na przestrzeni ostatnich kilku lat generalny remont, przywracający pierwotny wygląd, wraz z rozbudową o drewniany ganek i werandę, i jest wykorzystywany do celów administracyjno-muzealno-wystawienniczych.

Budowle użyteczności publicznej uzupełniają obiekty handlowe i gastronomiczne, wśród których wpisem do rejestru chroniony jest budynek handlowy w Lubaczowie przy ul.

Kościuszki 75 z przełomu XIX i XX w. (nr rej.: A-1678 z 21 czerwca 1994 r.), a także karczma znajdująca się w Płazowie przy ul. Mickiewicza (nr rej. A-1524 z 6 marca 2018 r., dz. nr 1580). W gminnych ewidencjach zabytków ujęto jeszcze 27 sklepów w pierzejach lubaczowskiego rynku oraz XIX-wieczną karczmę z Lipska.

Większość z wymienionych obiektów, które nadal są użytkowane, zachowała się w stosunkowo dobrym stanie – wykonuje się przy nich zarówno gruntowne, jak i bieżące prace remontowe. Gorzej przedstawia się sytuacja obiektów opuszczonych (przede wszystkim szkół wzniesionych z drewna), którym bez podjęcia pilnych prac konserwatorskich grozi doprowadzenie do ruiny. Bez wątpienia istotnym krokiem ku objęciu ich programową ochroną byłby wpis do rejestru.

IV.2.2.3. Zabudowa mieszkalna i gospodarcza

W powiecie lubaczowskim – biorąc pod uwagę wpisy do gminnych ewidencji zabytków – znajduje się ok. 750 zabytkowych budynków mieszkalnych, w zdecydowanej mierze drewnianych, oraz ok. 40 budynków gospodarczych (stajni, obór oraz zagród i czworaków, stanowiących elementy większych zespołów mieszkalno-gospodarczych). Wszystkie znajdują się w posiadaniu prywatnych właścicieli. Do tej liczby należy dodać sześć zespołów obiektów i obiektów pojedynczych wpisanych do rejestru zabytków:

- **Lubaczów:**
  - dom przy ul. Kościuszki 78, murowany, wzniesiony w latach 1932–34, nr rej.: A-209 z 13 czerwca 2007 r.
  - dom przy ul. Mickiewicza 26, murowany z drewnianą werandą, powstały w 1900 r., nr rej.: A-133 z 3 listopada 2005 r.
  - wozownia plebańska, drewniana, wzniesiona w Starym Dzikowie w 1842 r., w 2014 r. rozebrana i przeniesiona na teren Zespołu Zamkowo-Parkowego w Lubaczowie (po rekonstrukcji będzie to jeden z obiektów skansenu/parku etnograficznego), nr rej.; A-94 z 19.07.2004 r.
  - drewniana stodoła przy ul. 3 Maja 20, dz. nr 3549, nr rej. A-1621 z dn. 3.07.2019 r. (przeniesiona na teren Muzeum Kresów w Lubaczowie)

- **Narol:**
  - dom przy ul. Zamkowej 7, z 2 poł. XIX, XIX/XX, nr rej.: A-831 z 10 lutego 1998 r.
  - stajnia, ob. garaż, w zespole plebańskim, ul. Józefowska 10, z 1930 r., nr rej.: A-434 z 2 listopada 2010 r.

- **Wólka Horyniecka**, gmina Horyniec-Zdrój: zagroda nr 19 (drewniana chałupa, kryta strzechą, wzniesiona na przełomie XIX i XX w. oraz kryty strzechą drewniany budynek gospodarczy z lat 1921–1930) nr rej.: A-1441 z 10.02.2017 r. Planowane jest przeniesienie obu obiektów na działkę sąsiadującą z cerkwią w Nowym Bruśnie i zaadaptowanie ich na funkcje muzealno-wystawiennicze w ramach Muzeum Kresów w Lubaczowie (ideą jest, aby odbywały się w nich warsztaty kamieniarskie).

W rejestrze zabytków znajduje się także trzy budynki plebanii: w Podlesiu (dawna plebania ewangelicka z 1856 r., nr rej. A-341 z 18 marca 2009 r.), Cieszanowie (dawna plebania rzymskokatolicka z 1854 r., nr rej.: A-346 z 9 kwietnia 2009 r.) i w Baszni Dolnej (dawna, z 2 ćw. XX w., przy ul. Mierzwy 1, dz. nr 1103, nr rej. A-1544 z 15 czerwca 2018 r.), a w gminnych ewidencjach zabytków plebania w Łukawicy-Bieniaszówce (z 1 ćw. XX w.) oraz położona w Lubaczowie dawna plebania greckokatolicka (obecnie siedziba Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej) i dawny budynek Kurii Lubaczowskiej.

W wypadku zabudowany mieszkalnej i gospodarczej szczególnej ochrony wymagają obiekty drewniane, które z roku na rok, z uwagi na pogarszający się stan techniczny, są albo rozbierane, albo – w ramach generalnych remontów – doprowadza się w nich do przebudów, wymiany pierwotnie drewnianych elementów na plastikowe (m.in. okna) lub z innego tworzywa, zmian w układzie itp. Najpilniejsze prace zabezpieczające, a następnie konserwatorskie powinny zostać poczynione w zagrodzie w Wólce Horynieckiej, która pod względem konstrukcji, stanu zachowania i przekrycia strzechą stanowi wyjątkowy zabytek w skali całego województwa podkarpackiego.

IV.2.2.4. Zabytki techniki

Zachowane współcześnie w krajobrazie powiatu lubaczowskiego zabytki techniki są świadectwem istnienia na tym obszarze w XIX i pierwszej połowie XX w. przemysłu drzewnego i zbożowego, browarnictwa i gorzelnictwa, kowalstwa, a także rozwoju kolejnictwa (Kolei Jarosławsko-Sokalskiej z końca XIX w.).

Najliczniejsze są ujęte w gminnych ewidencjach zabytków murowane i drewniane kuźnie (w Baszni Górnej, Opace, Horyńcu-Zdroju, Dębinach, Kadłubiskach, Lipsku i Woli Wielkiej), powstałe na przestrzeni pierwszych trzydziestu lat XX w. Młyny wodne, o podobnej metryce, najpewniej już nie funkcjonujące, zachowały się w Baszni Dolnej, Lubaczowie i Starym Dzikowie. Najcenniejszym z nich jest drewniany, posadowiony na wysokiej podmurówce, kilkukondygnacyjny młyn we wsi Narol-Młynki. Na etapie przygotowania programu nie udało się ustalić, czy we wnętrzach poszczególnych obiektów zachowało się wyposażenie,

a jeśli tak, w jakim jest stanie. Wszystkie obiekty wymagają natomiast choćby drobnych prac konserwatorskich.

Reliktami przetwórstwa drzewnego w okolicach Lubaczowa są najpewniej już obecnie nieczynne hale traków z pocz. XX w. w Nowej Grobli (drewniana) i Oleszycach (murowana). Obie ujęte są w wojewódzkiej ewidencji zabytków[3].

Pozostałością po browarnictwie i gorzelnictwie w granicach współczesnego powiatu lubaczowskiego jest zachowana w Hucie Kryształowej (na terenie nieistniejącej wsi Sieniawka) gorzelnia z pocz. XX w. (wpisana do rejestru zabytków, nr A-816 z 28 września 1995 r.), komin gorzelni i budynek folwarczny z 1 ćw. XX w. w Krowicy Samej oraz ruiny browaru w Starym Dzikowie, którego metryka sięga 2 poł. XVIII w. (dwa ostatnie obiekty w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków). Wszystkie trzy budowle są w złym stanie technicznym: browar w Dzikowie jest w stanie całkowitej ruiny (bez dachu, okien, wnętrze i szczyty murów porastają samosiewy drzew), bez jakiegokolwiek zabezpieczenia przed opadami atmosferycznymi, gorzelnia w Hucie Kryształowej wymaga pilnych prac interwencyjnych, obejmujących m.in. uzupełnienie fundamentów i podmurówki, oszklenie okien, a także wymianę dachu oraz rynien. O przedwojennym przetwórstwie roślinnym świadczą współcześnie także cztery spichlerze zbożowe: dwa wpisane do rejestru zabytków – w Nowym Siole (nr rej. A-1502 z 11 grudnia 2017 r. dz. nr 88/3) – remontowany od 2023 r. z przeznaczeniem na cele społeczne i Lubaczowie (z pocz. XIX w., w rejestrze zabytków w zespole wzgórza zamkowego z zabudową dworską, nr rej.: A-708 z 16 stycznia 1984 r., zm. A-812 z 3 października 1995 r.) oraz dwa w gminnych ewidencjach zabytków – w Łówczy i w Narolu-Wsi (oba z 1 poł. XX w.). W najlepszym stanie zachowany jest spichlerz lubaczowski – zaadaptowany na Muzeum Kresów Lubaczowie (z salami wystawowymi, biblioteką i zapleczem administracyjnym).

Wśród zabytków techniki należy wymienić jeszcze zespół dworca kolejowego i wodociągowej wieży ciśnień z lat 80. XIX w. w Lubaczowie (nr rej.: A-359 z 9 listopada 1990 r.), zespół dworca kolejowego i wieży ciśnień z końca XIX w. w Baszni Dolnej i Tymcach oraz zespół dworca kolejowego (dworzec i dom pracowniczy) z 2 poł. XIX w. w Nowej Grobli. Wieża ciśnień w Lubaczowie zachowała się w stanie ruiny – bez zadaszenia, z częściowo rozebranymi murami (obecnie w rękach prywatnych), wieża ciśnień w Baszni Dolnej pozbawiona jest natomiast całego wyposażenia oraz okien i drzwi.

[3] W rejestrze zabytków figuruje jeszcze trak dolnonapędowy w Krowicy Samej, na działce ewid. 156/12, nr rej. B-786 z 26 lipca 2016 r.

IV.2.2.5. Fortyfikacje „Linii Mołotowa”[4]

Na terenie powiatu lubaczowskiego zachowany jest system fortyfikacji zwany „Linią Mołotowa” z czasów II wojny światowej, wzniesiony prawie w całości w obecnych granicach gminy Narol, Horyniec-Zdrój oraz Wielkie Oczy. Bunkry położone w granicach Nowego Brusna, Nowin Horynieckich, Podemszczyzny, Dziewięcierza, Huty-Złomy, Lipska i Kobylnicy Ruskiej ujęte są w gminnych ewidencjach zabytków oraz w gminnych programach opieki nad zabytkami.

Po napaści wojsk niemieckich i radzieckich na Polskę w 1939 r., jeszcze w trakcie kampanii wrześniowej, został zawarty radziecko-niemiecki traktat o granicach i przyjaźni. W jego wyniku ponad połowa obszaru powiatu lubaczowskiego znalazła się pod okupacją radziecką. Już 15 października Szef Sztabu Frontu Ukraińskiego zdecydował o budowie umocnień na tych terenach. Fortyfikacje te weszły w skład Raworuskiego Rejonu Umocnień i dzieliły się na cztery typy: do ognia czołowego (kazamaty artyleryjskiej obrony przeciwpancernej i broni maszynowej), do ognia bocznego (półkaponiery artyleryjskie, obrony przeciwpancernej i broni maszynowej), do ognia dwubocznego (kaponiery obrony przeciwpancernej) i schrony obserwacyjno-dowódcze. Przed rejonem umocnień znajdował się pas przesłaniania, którego głównym celem było rozpoznanie sił i zamiarów nieprzyjaciela oraz opóźnienie jego podejścia do głównego pasa umocnień. Na terenie powiatu lubaczowskiego taki pas znajdował się na odcinku Stare Sioło – Oseredek (obecnie Dąbrówka). Pierwszy pas obrony głównej stanowiły batalionowe węzły obrony o szerokości od 6 do 10 km i głębokości od 3 do 5 km. W skład węzłów wchodziło od 3 do 5 punktów oporu. Każdy punkt oporu składał się z 15–17 schronów, które otoczone były okopami, zaporami przeciwpiechotnymi i przeciwpancernymi, a także schronami biernymi. Na terenie powiatu lubaczowskiego były to punkty: „Brusno Nowe”, „Brusno Stare”, „Wielki Dział”, „Goraje” i „Dziewięcierz”. Drugi pas obrony znajdował się w odległości 10 km od pierwszego, pomiędzy Rawą Ruską, a Butynami.

Głównym elementem fortyfikacji Linii Mołotowa były schrony bojowe tzw. DOT (*dołgowriemiennaja ogniewaja toczka*). Klasyfikowano je według sposobu prowadzenia ognia. Te, które prowadziły ogień frontalny (czołowy), według sowieckiej terminologii nazywano kazamatami (*kaziemat*). Obiekty prowadzące ogień flankujący (boczny) to kaponiery (*kaponir*) i półkaponiery (*połukaponir*), w zależności od tego, czy prowadziły ostrzał z dwóch czy z jednej strony. Obiekty prowadzące ogień okrężny to blokhauzy (*błokgauz*), występujące bardzo rzadko. Część schronów przeznaczona była na stanowiska dowodzenia i obserwacyj-

[4] Opracowano na podstawie: T. Bereza, P. Chmielowiec, J. Grechuta, *W cieniu „Linii Mołotowa”*, Rzeszów 2002

ne. Kolejnym kryterium klasyfikacyjnym był rodzaj środków ogniowych posiadanych przez schron. Tu wyróżniano: obiekty artyleryjskie, obiekty uzbrojone w broń maszynową oraz schrony obrony przeciwpancernej, posiadające armaty przeciwpancerne i broń maszynową. Zgodnie z powyższym nazwa schronu bojowego brzmiała: półkaponiera artyleryjska (*artillerijskij połukaponir*), kazamata broni maszynowej (*pulemiotnyj kaziemat*) czy kaponiera przeciwpancerna (*artillerijsko-pulemiotnyj kaponir*). Terminologia ta odbiega od przyjętej w Polsce. Nazwy kazamata czy kaponiera mają tu inne znaczenie, które dotyczy twierdz fortowych.

Schrony wznoszono z żelbetu. Sowiecka norma wytrzymałości na ściskanie wynosiła 550 kG/cm2 po około miesiącu twardnienia. Ściany wewnętrzne budowano ze słabszego żelbetu (400 kG/2). Pośpiech przy budowie oraz bałagan organizacyjny powodowały jednak nieprzestrzeganie norm technicznych. Z zewnątrz schrony zabezpieczane były kamiennymi warstwami rozpryskowymi. Miały one powodować wybuchy pocisków artyleryjskich zanim te uderzą w schron, co w konsekwencji osłabiało siłę eksplozji.

W trakcie budowy „Linii Mołotowa" wprowadzono w życie nowe, opracowane w końcu lat 30., koncepcje uzbrojenia umocnień stałych. Dotychczas zwracano uwagę głównie na szybkostrzelność i długotrwałość prowadzenia ognia, korzystając w zdecydowanej większości z broni maszynowej. Wraz z rozwojem i udoskonaleniem nowych rodzajów uzbrojenia, głównie broni pancernej, zdecydowano się na dostosowanie umocnień do wykorzystania artylerii i broni przeciwpancernej. Konieczne stało się również wzmocnienie opancerzenia. Główne typy stanowisk ogniowych, w które planowano wyposażyć „Linię Mołotowa", to:

1. Stanowisko Ł-17, na którym instalowano armatę forteczną 76,2 mm wz. 1938/1939. Stanowisko to umieszczano głównie w półkaponierach artyleryjskich i czasem w kazamatach artyleryjskich. Najczęściej armaty montowano parami, co pozwalało na jednoczesne pokrycie ogniem całych pól ostrzału schronów. Działo obsługiwało pięciu żołnierzy. Taka sama armata jako L-11 instalowana była w czołgach średnich, również w słynnym T-34.
2. Stanowisko DOT-4, na którym instalowano armatę przeciwpancerną 45 mm wz. 1934. Stanowisko to przeznaczone było dla kaponier i półkaponier, rzadziej kazamat przeciwpancernych. W kaponierach umieszczano dwa stanowiska po przeciwległych stronach. W niektórych kazamatach możliwe było zainstalowanie nawet 3 stanowisk. Oprócz armaty we wspólnym pancerzu stanowiska znajdował się sprzężony z nią ciężki karabin maszynowy wz. 1939 DS. Kompletne stanowisko miało masę 2364 kg.

3. Stanowisko NPS-3, na którym instalowano ciężki karabin maszynowy Maxim wz. 1910/30. Ze względu na wodny system chłodzenia lufy, stanowisko oprócz typowego opancerzenia, musiało posiadać system doprowadzania zimnej wody do chłodnic i usuwania wrzątku.

Na wszystkich stanowiskach wykorzystywano pomocniczo także ręczne karabiny maszynowe wz. 1929 DT i wz. 1927 DP, tzw. *Diegtiariewy*. Pomagały przede wszystkim do osłony zapola oraz w strzelnicach obrony wewnętrznej. DP, czyli karabin piechoty, nie był montowany w strzelnicach, ale stanowił dodatkowe uzbrojenie wypadowe.

Oczywiście według tych założeń udało się uzbroić tylko niewielką część schronów. Sowiecki przemysł zbrojeniowy nie był w stanie wyprodukować tak wielkiej ilości sprzętu w krótkim czasie. Przez wzgląd na to fortyfikacje na Ziemi Lubaczowskiej dozbrajano starym sprzętem, nie nadającym się do montowania w nowoczesnych pancerzach artyleryjskich, przenoszonym tu z Linii Stalina. Wiosną 1941 zdecydowano się montować w sposób prowizoryczny (na drewnianych podstawach) sprzęt polowy pozostający w magazynach przygranicznych okręgów wojskowych.

Tabela 10–16. Wykaz schronów znajdujących się na terenie powiatu lubaczowskiego:
a) pas przesłaniania:

Lp.	Miejscowość	Uzbrojenie
1.	Zabiała	ckm
2.	Oleszyce Stare	Działko ppanc.
3.	Oleszyce Stare	ckm
4.	Lipina	Działko ppanc.
5.	Lipina	ckm
6.	Oleszyce-Dubiki	Działko ppanc.
7.	Oleszyce-Dubiki	ckm
8.	Oleszyce	ckm
9.	Futory	ckm
10.	Dachnów	ckm
11.	Dachnów	ckm
12.	Dachnów	Działko ppanc.
13.	Dachnów	Działko ppanc.
14.	Załuże	ckm
15.	Nowe Sioło	ckm
16.	Dąbrówka	ckm
17.	Chotylub	ckm

b) punkt oporu „Brusno Nowe”:

Lp.	Typ schronu	Uzbrojenie
1.	Kazamata broni maszynowej	3 x ckm
2.	Półkaponiera obrony przeciwpancernej	45 mm 2 x ckm
3.	Półkaponiera obrony przeciwpancernej	45 mm ckm
4.	Kazamata obrony przeciwpancernej	45 mm 2 x ckm
5.	Półkaponiera obrony przeciwpancernej	45 mm 2 x ckm
6.	Półkaponiera obrony maszynowej	2 x ckm
7.	Półkaponiera obrony przeciwpancernej	45 mm 2 x ckm
8.	Kazamata broni maszynowej	3 x ckm
9.	Półkaponiera artyleryjska	2 x 76,2 mm ckm
10.	Kazamata broni maszynowej	2 x ckm
11.	Półkaponiera obrony przeciwpancernej	45 mm 2 x ckm
12.	Kazamata broni maszynowej	3 x ckm
13.	Półkaponiera obrony przeciwpancernej	45 mm 2 x ckm
14.	Półkaponiera obrony przeciwpancernej	45 mm 2 x ckm

c) punkt oporu „Brusno Stare”:

Lp.	Typ schronu	uzbrojenie
1.	Obserwacyjno - dowódczy	-
2.	Półkaponiera artyleryjska	2 x 76,2 mm ckm
3.	Półkaponiera obrony przeciwpancernej	45 mm 2 x ckm
4.	Półkaponiera artyleryjska	2 x 76,2 mm ckm
5.	Kazamata broni maszynowej	3 x ckm
6.	Kaponiera obrony przeciwpancernej	2 x 45 mm 4 x ckm
7.	Półkaponiera obrony przeciwpancernej	45 mm 2 x ckm
8.	Półkaponiera obrony przeciwpancernej	45 mm 2 x ckm
9.	Półkaponiera obrony przeciwpancernej	45 mm
10.	Półkaponiera obrony przeciwpancernej	45 mm
11.	Kazamata broni maszynowej	2 x ckm
12.	Półkaponiera obrony przeciwpancernej	45 mm
13.	Półkaponiera obrony przeciwpancernej	45 mm
14.	Półkaponiera obrony przeciwpancernej	45 mm
15.	Kazamata obrony przeciwpancernej	45 mm 2 x ckm

d) punkt oporu „Wielki Dział”:

Lp.	Typ schronu	Uzbrojenie
1.	Półkaponiera obrony przeciwpancernej	45 mm 2 x ckm
2.	Kazamata broni maszynowej	2 x ckm
3.	Kazamata broni maszynowej	2 x ckm
4.	Kazamata obrony przeciwpancernej	45 mm
5.	Półkaponiera artyleryjska	2 x 76,2 mm ckm
6.	Kazamata broni maszynowej	2 x ckm
7.	Półkaponiera obrony przeciwpancernej	45 mm 2 x ckm
8.	Półkaponiera artyleryjska	2 x 76,2 mm ckm
9.	Kazamata obrony maszynowej	45 mm
10.	Półkaponiera artyleryjska	2 x 76,2 mm ckm
11.	Kazamata obrony przeciwpancernej	45 mm 2 x ckm
12.	Półkaponiera obrony przeciwpancernej	45 mm ckm
13.	Półkaponiera obrony przeciwpancernej	45 mm 2 x ckm
14.	Półkaponiera obrony przeciwpancernej	45 mm ckm

e) punkt oporu „Goraje”:

Lp.	Typ schronu	Uzbrojenie
1.	Obserwacyjno - dowódczy	-
2.	Kazamata broni przeciwpancernej	45 mm ckm
3.	Półkaponiera obrony przeciwpancernej	45 mm ckm
4.	Kazamata artyleryjska	2 x 76,2 mm
5.	Półkaponiera obrony przeciwpancernej	45 mm ckm
6.	Półkaponiera obrony przeciwpancernej	45 mm ckm
7.	Kazamata broni maszynowej	2 x ckm
8.	Półkaponiera broni maszynowej	2 x ckm
9.	Półkaponiera obrony przeciwpancernej	45 mm 2 x ckm
10.	Kazamata artyleryjska	76,2 mm
11.	Półkaponiera broni maszynowej	76,2 mm
12.	Kazamata obrony przeciwpancernej	45 mm 2 x ckm
13.	Kazamata broni maszynowej	3 x ckm
14.	Półkaponiera broni maszynowej	2 x ckm

f) punkt oporu „Dziewięcierz”:

Lp.	Typ schronu	Uzbrojenie
1.	Półkaponiera obrony przeciwpancernej	45 mm ckm
2.	Półkaponiera broni maszynowej	2 x ckm
3.	Półkaponiera broni maszynowej	2 x ckm
4.	Półkaponiera obrony przeciwpancernej	45 mm 2 x ckm
5.	Półkaponiera broni maszynowej	ckm
6.	Półkaponiera broni maszynowej	2 x ckm
7.	Do ognia bocznego	Brak danych
8.	Do ognia bocznego	Brak danych

Il. 21–23. Mapy obrazujące położenie schronów w powiecie lubaczowskim.

a) Położenie schronów bojowych w pasie przesłaniania

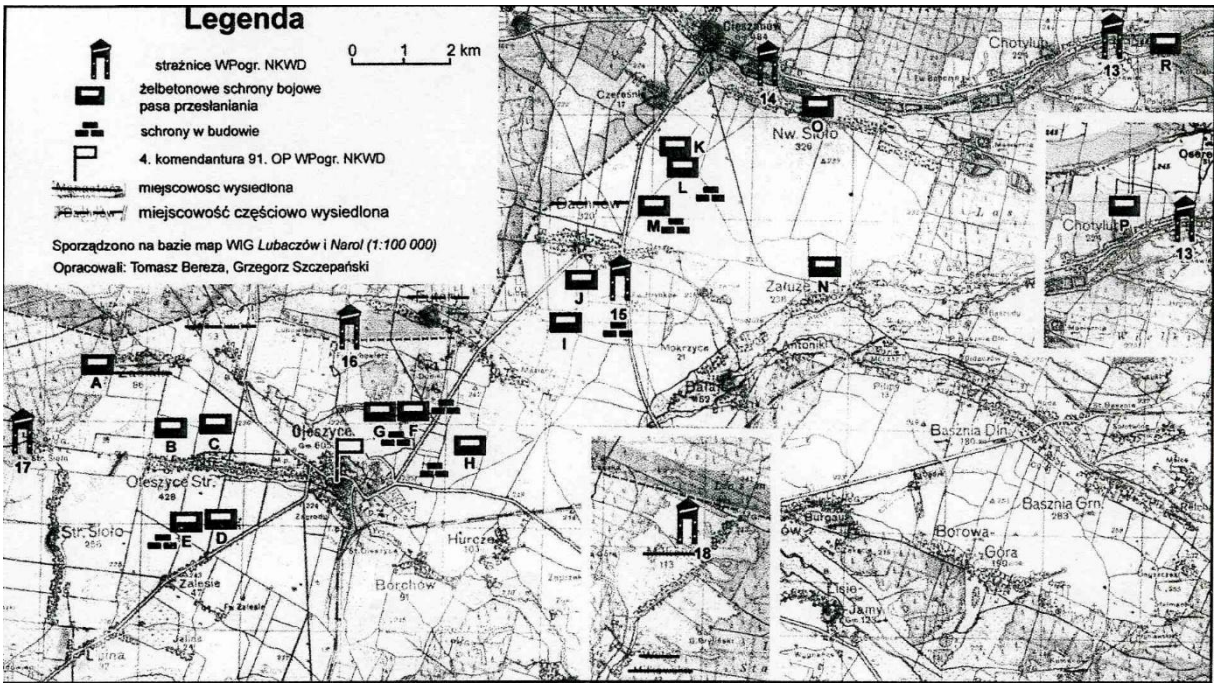

Źródło: T. Bereza, P. Chmielowiec, J. Grechuta, *W cieniu „Linii Mołotowa”*, Rzeszów 2002, s. 200.

b) Położenie schronów w punkcie oporu „Wielki Dział”.

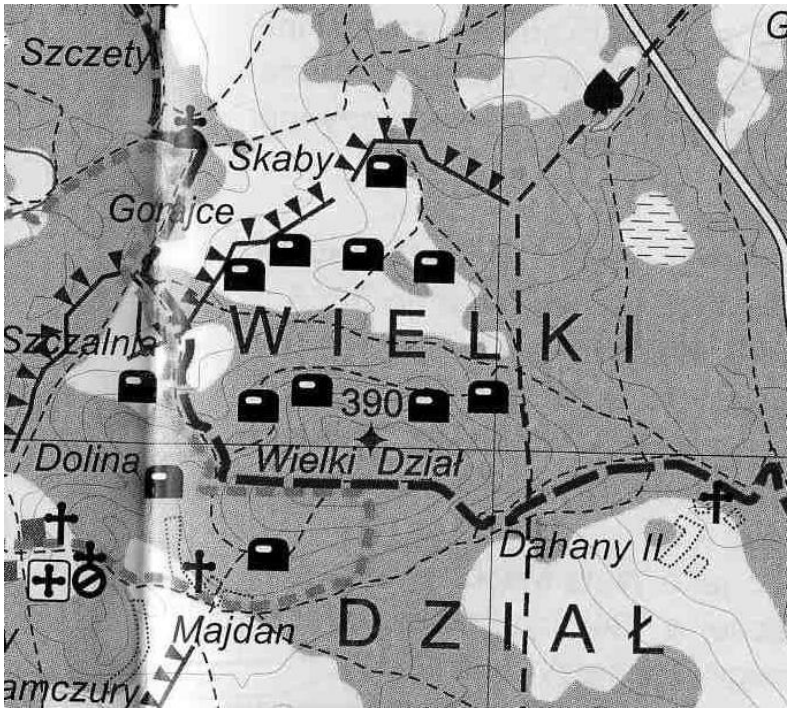

Źródło: P. Wład, M. Wiśniewski, *Roztocze Wschodnie. Przewodnik nie tylko dla turysty*, Mielec 2004.

c) Położenie schronów w punktach oporu „Nowe Brusno” i „Stare Brusno”.

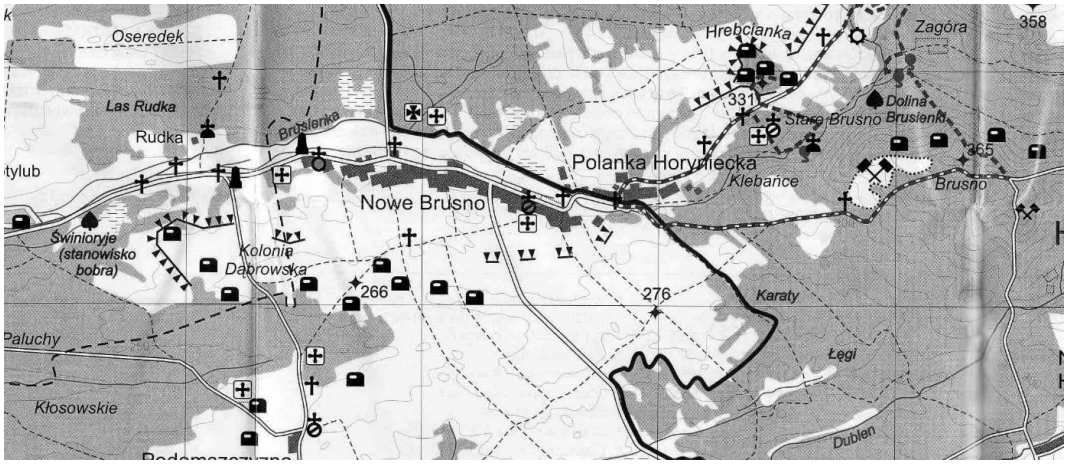

Źródło: P. Wład, M. Wiśniewski, *Roztocze Wschodnie. Przewodnik nie tylko dla turysty*, Mielec 2004.

Il. 21–22. Fotografie wybranych schronów bojowych.

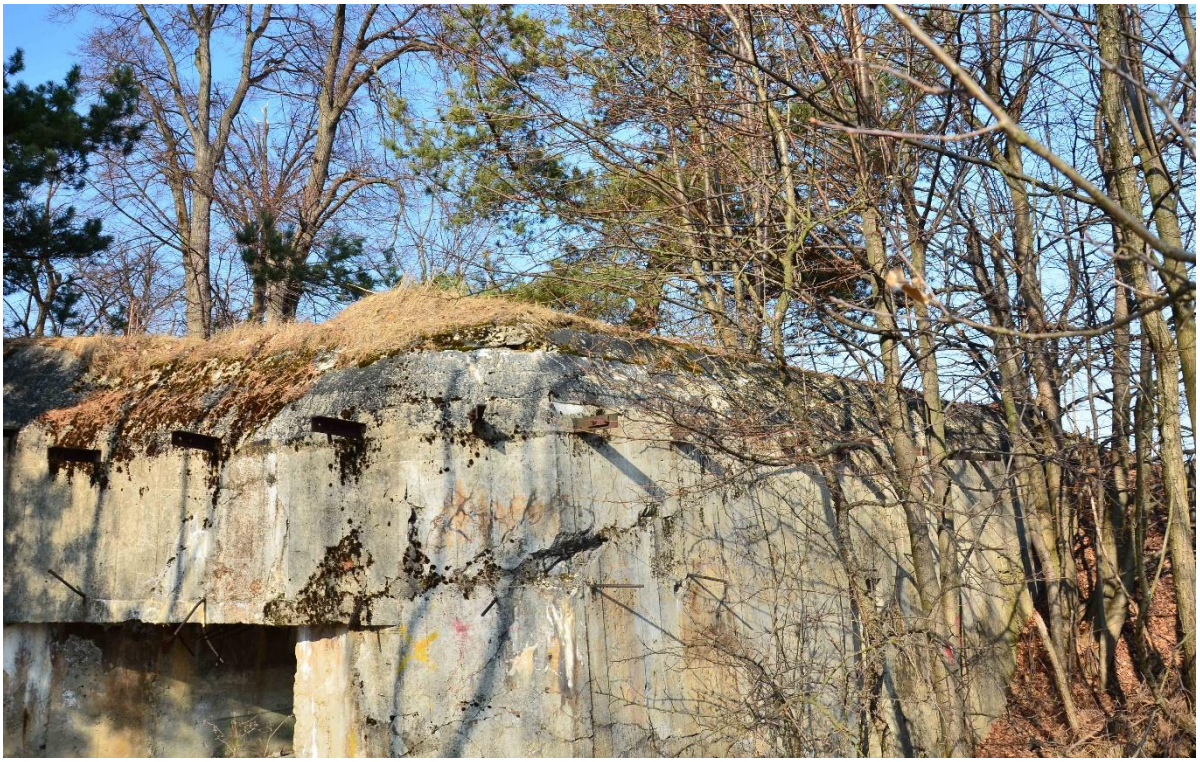

Il. 23–24. Fotografie wybranych schronów bojowych.

IV.3. Zabytki ruchome

Zgodnie z gminnymi ewidencjami zabytków funkcjonującymi na terenie powiatu lubaczowskiego, a także wojewódzką ewidencją zabytków dla Gminy Stary Dzików oraz Miasta i Gminy Oleszyce wśród zabytków ruchomych należy wyróżnić: wyposażenie oraz wystroje malarskie obiektów sakralnych i domów modlitwy (rzymskokatolickich, greckokatolickich i żydowskich), poszczególne nagrobki (jak też kaplice grobowe) znajdujące się w obrębie założeń cmentarnych i kościołów rzymskokatolickich, kapliczki, krzyże i figury przydrożne, figury. Do zabytków ruchomych zaliczono także pomniki, mimo że część z nich w rejestrze zabytków występuje jako obiekt nieruchomy. Jedynym zabytkowym, chronionym obiektem stanowiącym wyposażenie obiektu świeckiego jest trak dolnonapędowy z Krowicy Samej, o którym wspomniano w części IV.1.2.5.

IV.3.1. Wyposażenie i wystroje obiektów sakralnych

Wpisy do rejestru zabytków poza nieruchomymi obiektami sakralnymi (rzymskokatolickimi, greckokatolickimi oraz żydowskimi), objęły także, w niektórych wypadkach, również ich wyposażenie, jak ołtarze, ambony, ikonostasy, krucyfiksy, obrazy i ikony czy zabytkowe utensylia liturgiczne. W rejestrze znalazło się wyposażenie murowanych i drewnianych kościołów w Cieszanowie (nr rej. B-291 z 9 kwietnia 2009 r.), Narolu (nr rej. B-204 z 24 kwietnia 2007 r.), Płazowie (nr rej. B-261 z 7 listopada 2008 r.), kościoła klasztornego w Horyńcu-Zdroju (nr rej. B-37 z 9 sierpnia 2001 r. oraz B-934 z 04.06.2019 r., B-1095 z 19.04.2024 r.), Krowicy Samej (nr rej. B-859 z 21 sierpnia 2017 r. oraz B-1010 z 02.11.2021 r.), i pw. Trzech Króli w Łukawcu (nr rej. B-718 z 6 października 2015 r.), murowanych i drewnianych, nieczynnych już cerkwi w Nowym Siole (nr rej. B-75 z 18 lipca 2003 r.), Nowym Lublińcu (nr rej. B-530 z 03.07.1998 r.), Narolu-Krupcu (nr rej. B-394 z 30 grudnia 2010 r.), Radrużu (B-475 z 23 listopada 2011 r., B-544 z 2 sierpnia 2012 r.), Bihalach (nr rej. B-715 z 4 sierpnia 2015 r.) i Szczutkowie (B-335 z 9 marca 2010 r.), a także synagogi w Cieszanowie (nr rej. B-814 z 18 stycznia 2017 r.).

Do rejestru wpisano także wyposażenie świątyń m.in. kościoła św. Stanisława Biskupa i Męczennika – Sanktuarium Najświętszej Maryi Panny Łaskawej Lwowskiej w Lubaczowie (nr rej. B-270 z 27 stycznia 2009 r., B-323 z 22 lutego 2010 r., B-848 z 22 czerwca 2017 r. oraz B-1018 z 24.11.2021 r., B-1058 z 30.03.2023 r.). Ponadto wpisano wyposażenie świątyń które nie są objęte ochroną konserwatorską: kościół pw. NMP Królowej Polski w Łukawcu (obraz Matki Bożej Łukawieckiej: nr rej. B-382 z 31 sierpnia 1998 r.) kościół w Oleszycach

(nr rej. B-453 z 21 sierpnia 1998 r.), oraz dawny zbór ewangelicki w Dąbkowie (obraz Matki Bożej Częstochowskiej, nr rej. B-358 z 14 września 2010 r.).

Ponadto wpisami do rejestru objęto wystroje malarskie kościoła klasztornego w Horyńcu-Zdroju (nr rej. B-934 z 4 czerwca 2019 r.) oraz B-1095 z 19.04.2024 r. i w Płazowie (nr rej. B-812 z 10 stycznia 2017 r.).

Zdecydowana większość ruchomaliów oraz polichromii, zwłaszcza w rzymskokatolickich kościołach parafialnych i filialnych (w tym w dawnych cerkwiach) zachowała się w dobrym stanie i objęto ją opieką konserwatorską. Podobnie jest z wyposażeniem cerkwi w Radrużu, które kilka lat temu przeszło generalne prace konserwatorskie, i wraz z całym obiektem, stanowi zespół najatrakcyjniejszych zabytków w powiecie.

IV.3.2. Krzyże, kapliczki i figury przydrożne

Na terenie powiatu lubaczowskiego znajduje się łącznie 189 krzyży (przydrożnych, cmentarnych, stawianych na mogiłach) i 80 kapliczek ujętych w rejestrze zabytków i ewidencjach zabytków poszczególnych gmin. Obiekty te są w zdecydowanej większości wykonane z kamienia (pojedyncze krzyże i kapliczki drewniane, z drewnianymi, żeliwnymi lub metalowymi elementami) i stanowią spuściznę nieistniejącego już, największego w II Rzeczypospolitej, ośrodka kamieniarskiego, mającego swe centrum w nieistniejącej dziś wsi – Bruśnie Starym w Gminie Horyniec. Najstarszym z zachowanych krzyży jest kamienny krzyż mogilny tzw. „Turek" w Lisich Jamach w gminie Lubaczów datowany na XVII w. W rejestrze zabytków ruchomych znalazło się osiem kolejnych obiektów (wszystkie wykonane z kamienia):

- **Lubaczów**, kapliczka św. Jana Nepomucena przy ul. Jana III Sobieskiego, w granicach działki zajmowanej przez Muzeum Kresów w Lubaczowie, XVIII w. (nr rej. B-858 z 18 sierpnia 2017 r.); kapliczka zachowała się bez drewnianej figury św. Jana Nepomucena, którą Sowieci zniszczyli zimą 1939–1940 r.
- **Lipsko**, gmina Narol:
    - figura Matki Bożej z Dzieciątkiem na Rynku, nr rej. B-370 z 5 stycznia 2011 r.
    - krzyż na działce ewid. 397/1, nr rej. B-371 z 16 grudnia 2010 r.
- **Ruda Różaniecka**, gmina Narol: figura Matki Bożej na działce ewid. 1916, nr rej. B-681 z 13 listopada 2014 r.
- **Basznia Dolna**, gmina Lubaczów:
    - kapliczka przydrożna, działka ewid. nr 1164, nr rej. A-1523 z 28 lutego 2018 r.
    - krzyż pańszczyźniany w pasie drogi nr 867, nr rej. B-758 z 5 kwietnia 2018 r.

- krzyż kamienny na postumencie, dz. nr 1121, nr rej.: B-1014 z 22.11.2021 r.

- **Huta Kryształowa,** gmina Lubaczów:
  - kamienna figura św. Jana Chrzciciela i Matki Bożej na cokole tzw. „kapliczki Gudzia", nr rej.:B-966 z 22.05.2020 r.

- **Dziewięcierz-Moczary**, gmina Horyniec-Zdrój: krzyż misyjny stanowiący element zespołu cerkiewnego, na który składają się także fundamenty cerkwi pw. Podniesienia Krzyża Świętego, pozostałości budynku kostnicy oraz mur ogrodzeniowy z czterema kapliczkami i dwoma bramkami (nr rej. A-1416 z 12 sierpnia 2016 r., działka nr 171).

Większość z kapliczek i krzyży, uznanych za zabytkowe, powstała w ostatniej ćwierci XIX w. i w pierwszym 30-leciu XX w. Najwięcej z nich znajduje się na terenie gminy Lubaczów (117) i gminy Narol (88), najmniej w gminie Oleszyce (3) i gminie Stary Dzików (1). Pod względem poszczególnych miejscowości najwięcej obiektów występuje w Lubaczowie (21), Baszni Dolnej (11) oraz w Baszni Górnej, Lisich Jamach i Załużu (po 10 w każdej z wsi).

Wśród najstarszych kapliczek przydrożnych na terenie powiatu należy wymienić: kapliczkę św. Jana Nepomucena w Lubaczowie (XVIII w.), kapliczkę z Narola z 2 poł. XVIII w. (przy ul. Warszawskiej, w okolicach stacji paliw), kapliczkę z Tymców (koniec XVIII w.) i kapliczkę z 1842 r. w Niemstowie. Obiekty o najkrótszej metryce pochodzą natomiast z lat 30. i 40. XX w. Najwięcej kapliczek poświęconych jest Matce Bożej i Jezusowi Chrystusowi (różne wizerunki), spora część św. Janowi Nepomucenowi (m.in. w Baszni Dolnej i Niemstowie), pojedyncze także św. Florianowi (Niemstów), św. Hubertowi, św. Onufremu (obie kapliczki w Opace) czy św. Antoniemu (Krowica Hołodowska i Horyniec-Zdrój).

Większość krzyży i kapliczek (ok. 60–70%) przydrożnych zachowało się w dobrym stanie, częścią z nich opiekują się mieszkańcy poszczególnych miejscowości, dokonując drobnych prac porządkowych i remontowych (jak bielenie itp.). Część z obiektów jest prowizorycznie spięta klamrami i wymaga podjęcia pilnych prac konserwatorskich, kolejne zachowane są jako destrukty (zniszczone ramiona krzyży lub całe krzyże, po których zachowały się wyłącznie cokoły, również z ubytkami). W wypadku kapliczek najpilniejszymi postulatami konserwatorskimi jest wykonanie podmurówek, w celu zapobiegnięcia przed całkowitym przechyleniem, oraz wymiana daszków, niekiedy całkowicie przerdzewiałych.

IV.3.3. Pomniki

W rejestrze zabytków oraz w gminnych ewidencjach zabytków figuruje cztery obiekty sklasy-

fikowane jako pomniki. Są to:
- pomnik króla Jana III Sobieskiego z 1883 r. (nr rej.: A-406 z 26 lutego 2010 r.),
- pomnik upamiętniający dziesiątą rocznicę odzyskania niepodległości przez Polskę, 1928 r., w Nowym Bruśnie (nr rej. A-1224, dz. nr 2565/1 i 2565/2 z 18.02.2014 r.),
- pomnik, stojący na kwaterze wojennej (nr rej.: A-376 z 19.09.1990 r.; A-961 z dn 7.06.2017 r. dz. nr 1892) na skraju cmentarza parafialnego w Horyńcu-Zdroju, poświęcony żołnierzom polskim poległym w latach 1918–1919 w wojnie polsko-ukraińskiej, autorstwa Hryhorija Kuznewycza, odsłonięty w 1928 r. i odnowiony w 2017 r. (w gminnej ewidencji zabytków),
- pomnik św. Floriana z 1800 r. przed ratuszem w Narolu (nr rej. B-210 z 13.06.2007 r.).

Ponadto na terenie gminy Cieszanów znajduje się nigdzie niewpisany pomnik poświęcony poległym w powstaniu styczniowym 1863 r., wykonany z piaskowca, odsłonięty w październiku 1907 r. w lesie-uroczysku Kobylanka.. Obiekt zachowany jest w dobrym stanie i objęte należytą ochroną.

IV.4. Zabytkowa zieleń

Zabytkowe założenia parkowe mają, jak wspomniano we wcześniejszych częściach, charakter samodzielny lub stanowią integralna część kompleksów pałacowych, dworskich, cmentarnych czy cerkiewno-cmentarnych. Zieleń objęta ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków, zgodnie ze stanem na wrzesień 2024 r. znajduje się w jedenastu miejscowościach powiatu. Do najstarszych, najcenniejszych i najlepiej zachowanych założeń należą: XVIII-wieczny park w zespole pałacowo-parkowym w Narolu (nr rej.: A-705 z 30 października 1971 r.), z alejami dojazdowymi i widokowymi, park podworski w Oleszycach z XVII–XVIII w. z alejami, fortyfikacjami i pozostałościami zespołu dworskiego (nr rej.: A-687 z 29 kwietnia 1987 r.), XVIII-wieczny park dworski w Nowym Siole (nr rej.: A-669 z 21 maja 1987 r.), park zdrojowy z przełomu XIX/XX w. w Horyńcu-Zdroju (nr rej.: A-1777 z 08.04.1993 r.) oraz park podworski w Horyńcu Zdroju (nr rej.: A-1585 z 11.07.1991 r.) oraz XX-wieczne, kryjące w sobie najstarsze relikty miasta, założenie parkowe przy Muzeum Kresów w Lubaczowie (nr rej.: A-812 z 3 października 1995 r.), rewitalizacja założenie zakończona w 2024 r. Założenia pałacowo-parkowe uzupełniają dwa kompleksy parkowe w Rudzie Różanieckiej powstałe na przestrzeni XVIII i XIX w. (nr rej.: A-238 z 7 lipca 1987 r., A-258 z 18.10.1987 r.)

Zabytkowy drzewostan występuje na cmentarzach greckokatolickich lub w bezpośrednim otoczeniu cerkwi w Dachnowie (nr rej.: A-1627 z 7 września 1987 r.), Kowalówce (nr rej.: A-242 z 19 sierpnia 1987 r.), Starym Lublińcu (tylko kasztanowiec, A-764 z 24 lutego 2012 r.), Radrużu (kilka wpisów obejmujących otoczenie cerkwi i dwóch cmentarzy),

Łówczy (nr rej. A-1207 z 13 grudnia 2013 r.), Moszczanicy (nr rej. A-897 z 28 września 2012 r.), Łukawcu (nr rej. A-693 z 1 grudnia 2011 r.), Żmijowiskach (A-799 z 1 czerwca 1990 r.), a także na cmentarzu ewangelickim w Dąbkowie (nr rej. A-1595 z 15 lutego 2019 r.).

Obecnie w stosunkowo w najlepszym stanie znajdują się parki: Muzeum Kresów w Lubaczowie oraz zdrojowy w Horyńcu-Zdroju, które w ostatnich latach przeszły generalną konserwację, wraz z zamontowaniem na ich obszarach obiektów małej architektury i wytyczeniem alei spacerowych. Wszystkie założenia wymagają nadzoru i regularnych prac rewitalizacyjnych, szczególną opieką natomiast należałoby objąć otoczenia nieczynnych cerkwi (m.in. Żmijowiska) i cmentarzy.

IV.4. Zabytki archeologiczne

Stanowiskami archeologicznymi są obszary, w obrębie których występują źródła archeologiczne wraz z otaczającym je kontekstem, czyli bezpośrednim otoczeniem, układem warstw glebowych oraz zespołem danych, określających ich położenie. Mogą być to grodziska, cmentarzyska, pozostałości dawnych osad, nawarstwienia miast, nawarstwienia związane z funkcjonowaniem zamków, wsi historycznych itp.

Większość stanowisk na terenie powiatu lubaczowskiego znane jest tylko z badań powierzchniowych. Na podstawie zabytków odkrytych na powierzchni gruntu znany jest obszar stanowisk, ich funkcja i przynależność chronologiczno-kulturowa. Jedynie w przypadku kilku przeprowadzono badania wykopaliskowe (m.in. Dachnów stan. 1, Wólka Krowicka stan. 3, Brzezinki stan. 1, Łukawica stan. 5 i 6 – w dwóch ostatnich miejscowościach przebadane całkowicie). Pod względem funkcji większość stanowisk scharakteryzowano jako osady. Znane są również cmentarzyska kurhanowe (Dachnów stan. 1, Brzezinki stan. 1, Łukawica stan. 5 i 6). Dwa stanowiska (Lubaczów stan. 7 i 8) określone zostały jako skarby monet.

Najstarsze stanowiska wiązać można ze schyłkowym paleolitem i mezolitem. Na stan. 3 w Lublińcu Nowym i stan. 3 w Budomierzu na powierzchni odnaleziono charakterystyczne dla tych okresów zabytki krzemienne. Kilka stanowisk wiązanych jest z młodszą epoką kamienia. Wśród nich wymienić należy cmentarzysko w Brzezinkach (stan. 1). Podczas wykopalisk prowadzonych tam w latach 1957–1958 przebadano sześć kurhanów. W jamach grobowych znaleziono naczynia i narzędzia charakterystyczne dla neolitycznej kultury ceramiki sznurowej. Na przełom neolitu i epoki brązu datowana jest osada w Wólce Krowickiej (stan. 3), którą badano wykopaliskowo w 1989 r. Być może z kulturą łużycką można wiązać przypadkowo odkrytą urnę i kościaną szpilę na stan. 9 w Lubaczowie.

Na fazę C_2-D okresu rzymskiego datować można przedawane w latach 50. kurhany A i B w Łukawicy (stan. 5 i 6). Na podstawie formy pochówku i wyposażenia grobowego przypisano je kulturze kurhanów zachodniokarpackich, w której widoczne były oddziaływania dackie. Kilka stanowisk powstało we wczesnym średniowieczu. Na VIII–IX w. datowane jest cmentarzysko kurhanowe w Dachnowie (stan. 1), przebadane w 1939 i 1956 r. Z kolei w miejscu stan. 10 w Lubaczowie znajdowała się najpewniej rozległa osada podgrodowa ściśle związana z lubaczowskim grodem.

Część stanowisk wymienionych w ewidencji zapewne już nie istnieje. Stanowisko 11 w Lubaczowie zostało prawdopodobnie zniszczone przez postępującą zabudowę – taka informacja znajduje się w karcie AZP wykonanej w 1984 r. Zaginęły też zabytki odkryte na stan. 9 w Lubaczowie.

Tabela 21. Zestawienie stanowisk archeologicznych z terenu powiatu lubaczowskiego wpisanych do rejestru zabytków.

L.p.	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości	Nr stan. AZP	Wpis do rejestru zabytków	Funkcja	Chronologia
Miasto i gmina Cieszanów						
1.	Cieszanów	Brak danych	Brak danych	A-480 z 8.09.1969 r.	Osada	Wczesne średniowiecze
2.	Dachnów	1	99-86	A-608 z 27.11.1970 r.	Cmentarzysko kurhanowe	Wczesne średniowiecze. Stanowisko badane w wykopaliskowo w 1939 i 1956 r.
3.	Lubliniec Nowy	3	98-86/57	A-610 z 27.11.1970 r.	Osada wielokulturowa	Paleolit schyłkowy, mezolit, neolit/WEB, III okres epoki brązu
4.	Lubliniec Nowy	8	98-86/31	A-609 z 27.11.1970 r.	Ślad osadnictwa	Okres pradziejowy, późne średniowiecze
Gmina Lubaczów						
5.	Budomierz	3	Brak danych	A-599 z 27.11.1970 r.	Ślad osadnictwa	Mezolit
6.	Budomierz	7	Brak danych	A-603 z 27.11.1970 r.	Osada	Epoka kamienia
7.	Dąbków	1	101-87/9	A-644 z 13.03.1971 r.	Osada	Wczesne średniowiecze
8.	Dąbków	2	101-87/10	A-638 z 24.12.1970 r.	Osada	Wczesne średniowiecze
9.	Dąbków	3	101-87/11	A-637 z 24.12.1970 r.	Osada wielokulturowa	Epoka kamienia, okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze
10.	Dąbków	4	101-87/12	A-636 z 24.12.1970 r.	Osada wielokulturowa	Pradzieje, wczesne średniowiecze
11.	Dąbków	5	101-87/13	A-635 z 24.12.1970 r.	Osada	Wczesne średniowiecze, okres nowożytny
12.	Dąbków	6	101-87/14	A-634 z 24.12.1970 r.	Osada	Wczesne średniowiecze
13.	Dąbków	7	101-87/15	A-645 z 13.03.1971 r.	Osada	Wczesne średniowiecze
14.	Lisie Jamy	2	101-87/29	A-596 z 27.11.1970 r.	Osada wielokulturowa	Neolit, epoka brązu/okres halsztacki, okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze
15.	Lisie Jamy	3	101-87/30	A-598 z 27.11.1970 r.	Osada wielokulturowa/ cmentarzysko	Neolit/WEB, epoka brązu/okres halsztacki, okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze
16.	Lisie Jamy	4	101-87/31	A-597 z 27.11.1970 r.	Osada wielokulturowa	Neolit/WEB, epoka brązu/okres halsztacki
17.	Wólka Krowicka	1	101-88/12	A-611 z 27.11.1970 r.	Osada wielokulturowa	Epoka kamienia, okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze
18.	Wólka Krowicka	2	101-88/13	A-612 z 27.11.1970 r.	Osada wielokulturowa	Neolit, wczesna epoka brązu, wczesne średniowiecze
19.	Wólka Krowicka	3	101-88/14	A-613 z 27.11.1970 r.	Osada wielokulturowa	Neolit, wczesna epoka brązu, wczesne średniowiecze. Na stanowisku w 1989 r. prowadzono badania ratownicze
20.	Wólka Krowicka	4	101-88/15	A-614 z 27.11.1970 r.	Osada wielokulturowa	Neolit, wczesne średniowiecze
21.	Wólka Krowicka	5	101-88/16	A-595 z 27.11.1970 r.	Osada wielokulturowa	Neolit, okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze
22.	Wólka Krowicka	6	101-87/38	A-594 z 27.11.1970 r.	Osada	Wczesne średniowiecze

L.p.	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości	Nr stan. AZP	Wpis do rejestru zabytków	Funkcja	Chronologia
23.	Wólka Krowicka	7	101-87/39	A-593 z 27.11.1970 r.	Osada wielokulturowa	Epoka brązu, Wczesne średniowiecze
Miasto Lubaczów						
24.	Lubaczów	10	100-87/43	A-605 z 27.11.1970 r.	Osada	Wczesne średniowiecze
25.	Lubaczów	11	100-87/5	A-606 z 27.11.1970 r.	Osada	Średniowiecze (stanowisko prawdopodobnie nie istnieje – adnotacja w karcie AZP z 1984 r.)
26.	Lubaczów	12	100-87/4	A-607 z 27.11.1970 r.	Osada	Wczesne średniowiecze
27.	Lubaczów	4	100-87/8	A-615 z 27.11.1970 r.	Osada wielokulturowa	Neolit, wczesne średniowiecze
28.	Lubaczów	5	100-87/36	A-616 z 27.11.1970 r.	Osada	Neolit
29.	Lubaczów	6	100-87/42	A-600 z 27.11.1970 r.	Punkt osadniczy	Późne średniowiecze
30.	Lubaczów	7	100-87/11	A-601 z 27.11.1970 r.	Skarb monet	Chronologia nieokreślona (monety zaginęły – adnotacja w karcie AZP z 1984 r.)
31.	Lubaczów	8	100-87/66	A-602 z 27.11.1970 r.	Skarb monet	Okres nowożytny (XVI w.) (monety zaginęły – adnotacja w karcie AZP z 1984 r.)
32.	Lubaczów	9	100-87/67	A-604 z 27.11.1970 r.	Cmentarzysko/grób	Epoka brązu (urna i szpila kościana kultury łużyckiej – zabytki prawdopodobnie zaginęły) – stanowisko nie istnieje (adnotacja w karcie AZP z 1984 r.)
Gmina Narol						
33.	Brzezinki	1	97-89/11	A-437 z 18.12.1961 r.	Cmentarzysko kurhanowe	Neolit (kultura ceramiki sznurowej) – stanowisko przebadane w całości w latach 1957–1958
34.	Łukawica	5,6	97-89/5,6	ZA/5/61 z 18.12.1961 r.	Cmentarzysko kurhanowe	Okres wpływów rzymskich (kurhany A i B datowane na okres C2-D) – stanowiska przebadane całkowicie w latach 1956–1957

Źródło: Opracowanie własne.

Część V. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. analiza mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń

Mocne strony:

- zabytki unikalne w skali krajowej i międzynarodowej, jak zespół cerkiewno-cmentarny greckokat. pw. św. Paraskewii w Radrużu (wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, a także uznany za Pomnik Historii), czy krzyże i figury wytworzone przez ośrodek kamieniarski w Starym Bruśnie,
- duży zasób innych obiektów i zespołów obiektów o znacznych wartościach historycznych, artystycznych i naukowych oraz o cennych walorach krajobrazowych,
- zespoły staromiejskie (małomiasteczkowe) o zachowanym historycznym rozplanowaniu, m.in. Narol, Oleszyce, Cieszanów, ale też Lubaczów,
- wyróżniająca się w skali kraju ilość drewnianych obiektów sakralnych i zabytkowego budownictwa drewnianego,
- historyczne przenikanie się różnorodnych kultur, obyczajów, języków i wyznań, które wpłynęło na bogactwo kulturowe ziemi lubaczowskiej,
- ośrodki kultu religijnego o charakterze krajowym i regionalnym, trzy sanktuaria: Najświętszej Maryi Panny Łaskawej Lwowskiej w Lubaczowie, Matki Bożej Pocieszycielki Strapionych w Wielkich Oczach oraz Matki Bożej Łukawieckiej, miejsca związane ze św. Bratem Albertem Chmielowskim,
- rozwijanie i nawiązywanie kontaktów, pozytywne doświadczenia we współpracy z samorządami i instytucjami kultury z Ukrainy, Słowacji i Węgier,
- atrakcyjne położenie geograficzne powiatu – na szlakach turystycznych pieszych i rowerowych (Szlak Architektury Drewnianej, Wschodni Szlak Rowerowy Green Velo, Transgraniczny Rezerwat Biosfery Roztocze wpisany na Światową Listę Rezerwatów Biosfery UNESCO, fortyfikacje „Linii Mołotowa”),
- utworzenie Transgranicznego Rezerwatu Biosfery Roztocze wpisanego na listę UNESCO, obejmującego północno-zachodnią część powiatu,
- działalność Muzeum Kresów w Lubaczowie i Powiatowego Centrum Kultury w Lubaczowie na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego w regionie i jego promocji,
- adaptacje przez samorządy gminne opuszczonych, zniszczonych i zdewastowanych świątyń greckokat. i żydowskich domów modlitw na cele kulturalne (Narol, Wielkie Oczy, Cieszanów) – wzór w tym zakresie dla innych gmin i powiatów na Podkarpaciu i Lubelszczyźnie,

- współdziałanie przedstawicieli Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Przemyślu z samorządem powiatowym i samorządami gminnymi w zakresie przygotowania i realizacji inwestycji,
- pozyskiwanie środków zewnętrznych na ochronę dziedzictwa kulturowego, m.in. ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- żywe tradycje – aktywne zespoły ludowe, festiwale, rękodzieło, lokalne produkty żywnościowe jako produkty regionalne, duża liczba wydarzeń kulturalnych,
- stale poszerzająca się infrastruktura turystyczna (obserwatorium w Tymcach, wieże widokowe, ścieżki rowerowe itp.).

Słabe strony:

- brak opracowanych i przyjętych Gminnych Programów Opieki nad Zabytkami (gm. Stary Dzików i Oleszyce), brak aktualizacji Gminnych Ewidencji Zabytków, czy niespełnienie obowiązku założenia GEZ np. gm. Stary Dzików,
- niedostosowanie planów zagospodarowania przestrzennego do aktualnych uwarunkowań powiatu, uogólnienia w określaniu zakresu ochrony konserwatorskiej, brak aktualnych planów zagospodarowania przestrzennego gmin,
- zły stan zachowania części obiektów zabytkowych, zwłaszcza założeń parkowych, zabytków postindustrialnych, zabytkowych cmentarzy, nieużytkowanych cerkwi, budownictwa drewnianego,
- zbyt małe wykorzystanie walorów i potencjału Roztocza, w porównaniu do działań prowadzonych na obszarze województwa lubelskiego,
- słaby stan ochrony zabytków przemysłu, techniki i sztuki inżynierskiej,
- brak wystarczających nakładów na ochronę zabytków przy równoczesnym nieuregulowanym statusie prawnym części obiektów zabytkowych prowadzące do postępującego zaniedbania, rujnacji, a nawet utraty obiektu,
- wykonywanie części remontów zabytkowych obiektów bez poszanowania substancji zabytkowej,
- niewystarczająca infrastruktura turystyczna i obsługa szlaków turystycznych,
- brak wpisu cennych obiektów do gminnych ewidencji zabytków i rejestru zabytków, przede wszystkim krzyży, kapliczek i figur kamieniarzy bruśnieńskich,
- brak współdziałania pomiędzy poszczególnymi jednostkami samorządu terytorialnego w promowaniu atrakcyjności kulturowej i turystycznej powiatu,

- brak skutecznych sposobów egzekwowania właściwej ochrony i konserwacji zabytkowych obiektów od ich właścicieli m.in. ze względu na niedostatek państwowych funduszy na wykonywanie remontów zastępczych oraz zbyt małą wrażliwość sądów i organów ścigania na kwestie ochrony zabytków zapisane w *Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*,
- zanikanie tradycyjnej, zwłaszcza drewnianej, sztuki budowlanej i form budowlanych oraz stosowania tradycyjnych materiałów,
- niedostateczna obecność problematyki ochrony zabytków w powszechnej świadomości mieszkańców województwa,
- niewystarczająca edukacja w zakresie wartości dziedzictwa i potrzeby jego ochrony,
- niepełne wykorzystanie międzynarodowych programów współpracy kulturalnej w pasie transgranicznym.

Szanse:
- konsolidacja działań poszczególnych wydziałów Starostwa Powiatowego w Lubaczowie oraz jego jednostek organizacyjnych w celu efektywnego monitorowania stanu dziedzictwa kulturowego, jego ochrony, a także pozyskiwania funduszy na bieżące i generalne prace remontowe,
- wydawanie publikacji promujących walory kulturowe i turystyczne powiatu lubaczowskiego,
- możliwość włączenia problematyki ochrony zabytków w sferę rozwoju regionalnego przez samorząd powiatowy,
- możliwość finansowania prac konserwatorskich i remontowych obiektów zabytkowych ze środków finansowych pochodzących z różnych źródeł: rządowych, samorządowych, prywatnych, wyznaniowych, środków z Unii Europejskiej i innych,
- korzystne warunki dla rozwoju turystyki, zwłaszcza rowerowej i pieszej, z wszechstronnym wykorzystaniem zasobu i wartości dziedzictwa i krajobrazu kulturowego,
- korzyści wynikające z walorów ukształtowania krajobrazu naturalnego powiatu (niski stopień urbanizacji i uprzemysłowienia, zasoby lasów i wód, zróżnicowane urzeźbienie terenu),
- rozwój inicjatyw lokalnych i stowarzyszeń w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i opieki nad zabytkami,
- stopniowy rozwój bazy i infrastruktury turystycznej.

Zagrożenia:
- niedostateczne finansowanie działalności w zakresie ochrony środowiska kulturowego,

- brak kompleksowej i spójnej polityki ochrony dziedzictwa kulturowego na poziomie powiatu i poszczególnych gmin,
- brak skutecznej ochrony krajobrazu kulturowego ze względu na minimalną ilość opracowywanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obszarów o znaczących wartościach kulturowych,
- zagrożenie całkowitego zniszczenia zabytków techniki,
- zagrożenie rozpoznanych i nierozpoznanych zabytków archeologicznych,
- nierozstrzygnięte kwestie własnościowe obiektów zabytkowych,
- wyburzanie tradycyjnego, zabytkowego budownictwa drewnianego i zastępowanie go współczesnym, murowanym,
- niedostatek mechanizmów promujących działania na rzecz ochrony, konserwacji i rewaloryzacji zabytków,
- braki w edukacji kulturowej młodzieży i dorosłych, a także zbyt niska świadomość wartości dziedzictwa kulturowego w powiecie,
- pogarszający się stan techniczny tkanki zabytkowej spowodowany niewłaściwym użytkowaniem, celowym niszczeniem.
- sąsiedztwo z Ukrainą na terenie której trwa konflikt zbrojny,

Część VI. Cele i zadania Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Lubaczowskiego na lata 2025–2028

Niniejszy Program, w oparciu o dokonaną diagnostę stanu dziedzictwa kulturowego oraz analizę mocnych i słabych stron, a także szans i zagrożeń, zakłada w najbliższych czterech latach realizację trzech priorytetów, zgodnych z dokumentami na szczeblu powiatu i wyższym, a także Wojewódzkim Programem Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2022–2025. Są one następujące.

Priorytet 1. Ochrona dziedzictwa kulturowego przy jednoczesnym wykorzystaniu potencjału przyrodniczego.

Priorytet 2. Promocja i edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego.

Priorytet 3. Tworzenie systemu wiedzy o zabytkach i dziedzictwie niematerialnym.

W celu realizacji priorytetów w ich obszarze wyznaczono łącznie siedem kierunków działań, na które składają się zadania szczegółowe. Przedstawia je tabele 1–3.

Tabela 1. Kierunki działań i zadania przewidziane do realizacji w ramach Priorytetu 1 – Ochrona dziedzictwa kulturowego przy jednoczesnym wykorzystaniu potencjału przyrodniczego.

Kierunki działań	Zadania
1. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i podejmowanie działań poprawiających stan ich zachowania	• Poszukiwanie i ustanawianie właścicieli dla obiektów zabytkowych pozostających bez opieki prawnej, ujednolicenie stanu prawnego zabytków • Monitoring oznakowania i stanu obiektów zabytkowych, cmentarzy historycznych, miejsc po cmentarzach i świątyniach • Podejmowanie działań, we współpracy z samorządami gminnymi, na rzecz wpisania do gminnych ewidencji zabytków, a w konsekwencji do rejestru zabytków, zabytków szczególnie cennych dla regionu (przede wszystkim krzyże, figury i kapliczki, a także nagrobki kamieniarzy bruśnieńskich) • Mianowanie społecznych opiekunów zabytków • Wspieranie inicjatyw gmin dla tworzenia parków kulturowych • Współpraca z Nadleśnictwami w Lubaczowie, Oleszycach i Narolu w celu poprawy stanu zabytków położonych na terenie nieistniejących wsi, zwłaszcza cmentarzy i krzyży przydrożnych • Aplikowanie o środki zewnętrze na remonty, renowacje, restauracje i rewitalizacje zabytków • Informowanie właścicieli zabytków o możliwości pozyskiwania środków zewnętrznych na odnawianie zabytków • Wspieranie działań Muzeum Kresów w Lubaczowie w zakresie: a) kontynuacji prac konserwatorskich przy zespole cerkiewno-cmentarnym w Radrużu (konserwacja nagrobków oraz konserwacja i pielęgnacja zieleni), b) kontynuacji prac nad utworzeniem parku etnograficznego na terenie założenia zamkowo-parkowego w Lubaczowie,

	c) przeniesienia do wyremontowanej cerkwi w Nowym Bruśnie jej zabytkowego wyposażenia, d) odbudowa przeniesionej do Nowego Brusna drewnianej zagrody z Wólki Horynieckiej i utworzenie tam, wraz z cerkwią, kompleksu muzealno-wystawienniczego, e) zabezpieczenia prac archeologiczno-konserwatorskich na terenie całego Zespołu Zamkowo-Parkowego w Lubaczowie (najstarszych reliktów miasta) • Utworzenie – w ramach możliwości finansowych samorządu powiatowego – funduszu na ochronę i opiekę zabytków • Wspieranie starań na rzecz opracowania dokumentacji technicznej i programu prac konserwatorskich zabytków administrowanych przez samorząd powiatowy w imieniu Skarbu Państwa (przede wszystkim cmentarze)
2. Zwiększenie atrakcyjności zabytków poprzez turystyczne zagospodarowanie walorów przyrodniczych powiatu	• Wspieranie działań na rzecz wzrostu ilości baz noclegowych i gospodarstw agroturystycznych na terenie powiatu • Wspieranie działań na rzecz zwiększenia dostępności dla turystów zabytków w powiecie, zwłaszcza kościołów i cerkwi (wnętrza), ale też pałaców i dworów, obiektów użyteczności publicznej, zabytków techniki • Lepsze oznakowanie i promowanie szlaków turystycznych i ścieżek edukacyjnych, wspieranie działań na rzecz rozwoju infrastruktury turystycznej (ławki, stoły, wiaty) na szlakach turystycznych • Wspieranie i kontynuacja działań Muzeum Kresów w Lubaczowie na rzecz poprawiania stanu założenia zamkowo-parkowego w Lubaczowie, a także jego dostępności dla turystów i mieszkańców powiatu • Współpraca transgraniczna powiatu i odpowiednich jednostek administracyjnych Ukrainy w zakresie promocji i wykorzystywania dla celów turystycznych, edukacyjnych itp. zasobów kulturowych – transgraniczne, tematyczne szlaki dziedzictwa, rajdy, wystawy zbiorów muzealnych, konferencje naukowe i popularnonaukowe

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 2. Kierunki działań i zadania przewidziane do realizacji w ramach Priorytetu 2 – Promocja i edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działań	**Zadania**
1. Podwyższenie świadomości wartości dziedzictwa kulturowego	• Wspieranie projektów organizacji pozarządowych związanych z podnoszeniem świadomości o walorach środowiska kulturowego • Współpraca ze szkołami podstawowymi i ponadpodstawowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami, ustanawianie szkół (klas) opiekunami zabytków, zwłaszcza opuszczonych cmentarzy • Kształtowanie postaw promujących działania chroniące zabytki: budowanie społecznej akceptacji dla ochrony zabytków, promowanie udanych rewaloryzacji i adaptacji obiektów zabytkowych, konkursy dla młodzieży związane z opieką i ochroną zabytków • Promowanie dziedzictwa kulturowego powiatu, jako spuścizny wielu żyjących tu do II wojny światowej grup wyznaniowych, narodowościowych, etnicznych • Zamontowanie na zabytkach, po konsultacjach i wyrażeniu zgody przez samorządy gminne, tablic informacyjnych (z krótką historią obiektu, jego pierwotnym wyglądem), również w języku angielskim

2. Pobudzenie zainteresowania dziedzictwem materialnym i niematerialnym powiatu	• Popularyzacja dziedzictwa kulturowego poprzez szkolenia, seminaria, prelekcje, warsztaty ginących zawodów, wystawy, objazdy, festyny, festiwale, dożynki, biesiady, konkursy plastyczne, wydawnictwa • Upamiętnianie, również w sposób nowatorski (inscenizacje historyczne, gry miejskie i interaktywne itp.) ważnych wydarzeń historycznych dla regionu, w szczególności zorganizowanych w obiektach zabytkowych, kultywujących tradycję i budujących tożsamość lokalną • Wydanie pozycji albumowych, czasopism, folderów, gazet, broszur poświęconych zabytkom powiatu lubaczowskiego • Wspieranie projektów edukacyjnych poświęconych upowszechnianiu historii i dziedzictwa kulturowego • Wykorzystanie mediów, imprez masowych oraz instytucji do promocji dziedzictwa kulturowego powiatu
3. Wykorzystanie nowych technologii do promocji dziedzictwa kulturowego	• Promocja na stronie internetowej powiatu dobrych praktyk w zakresie działań renowacyjnych, rewitalizacyjnych, remontowych zabytków • Zamieszczanie na stronie internetowej treści informacyjnych związanych z tematyką turystyki kulturowej, w tym, informacji o wytyczonych szlakach i ścieżkach edukacyjnych • Zamieszczanie na stronie internetowej powiatu oraz w lokalnych mediach informacji o zasobach dziedzictwa kulturowego powiatu

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 3. Kierunki działań i zadania przewidziane do realizacji w ramach Priorytetu 3 – Tworzenie systemu wiedzy o zabytkach i dziedzictwie niematerialnym.

Kierunki działań	**Zadania**
1. Budowanie bazy wiedzy o dziedzictwie kulturowym	• współpraca z gminami i wojewódzkim konserwatorem zabytków • współpraca z organizacjami pozarządowymi podejmującymi problematykę zagadnienia ochrony dziedzictwa kulturowego • współpraca z właścicielami zabytków i społecznością lokalną • współpraca z organami administracji publicznej wyższego szczebla
2. Korzystanie z technik cyfrowych	• rozbudowanie strony internetowej powiatu o treści związane zabytkami powiatu lubaczowskiego • promocja projektów dotyczących digitalizacji i archiwizacji dokumentów i fotografii dziedzictwa

Źródło: Opracowanie własne.

Część VII. Zasady realizacji i oceny Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Lubaczowskiego na lata 2025–2028

Zakłada się, że zadania określone w Programie będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

1) **prawnych** – uwzględnianie zapisów niniejszego dokumentu przy tworzeniu prawa miejscowego i dokumentów strategicznych powiatu lubaczowskiego,

2) **finansowych** – finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnych ewidencjach zabytków (ze środków m.in. Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego i Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków),

3) **koordynacji** – uwzględnienie uwarunkowań projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego w niniejszym Programie, współpraca z gminami z terenu powiatu i właścicielami zabytków w zakresie ochrony obiektów,

4) **społecznych** – wyrażających się poprzez uzyskanie dla programu wsparcia lokalnej społeczności i współdziałania z organizacjami społecznymi w obszarze edukacyjnym i promocyjnym,

5) **kontrolnych** – poprzez ocenę stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego, sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji Programu oraz aktualizację bazy zasobów dziedzictwa kulturowego powiatu.

Zarząd Powiatu Lubaczowskiego przedłoży Radzie Powiatu sprawozdanie z realizacji Programu w 2027 r.